

**CIVIL SZERVEZETEK SZEREPE
A MAGYARORSZÁGI
VIDÉKFEJLESZTÉSBEN**

TISZTELETTELJELŐLÉNY

Szerző: Varga Eszter

Opponensek: Finta István
Molnár András

Felelős kiadó: Kapronczai István

Szerkesztőbizottság: Biró Szabolcs
Juhász Anikó
Kapronczai István
Kemény Gábor
Mihók Zsolt
Potori Norbert

Kiadó:
Agrárgazdasági Kutató Intézet
H-1093 Budapest, Zsil utca 3-5.
Postacím: H-1463 Budapest, Pf.: 944
Telefon: (+36 1) 476-3060
Fax: (+36 1) 476-3304
www.aki.gov.hu
aki@aki.gov.hu

ISBN 978-963-491-580-5
ISSN 1418-2122 (Agrárgazdasági Tanulmányok sorozat)

Nyomda, kötetzet: Primerate Kft.
© Agrárgazdasági Kutató Intézet

Minden jog fenntartva. A kiadvány bármely részének sokszorosítása, adatainak bármilyen formában (nyomtatva vagy elektronikusan) történő tárolása vagy továbbítása, továbbá bármilyen elven működő adatbázis kezelő segítségével történő felhasználása csak a kiadó előzetes írásbeli engedélyével történhet.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
Anyag és módszer	7
A vidékfejlesztés múltja és jelene	11
Paradigmaváltás, felértékelődő lokalitás.....	11
Vidékfejlesztés, területfejlesztés, közösségfejlesztés.....	11
Civil társadalom, civil szerveződések	13
Civil szektor.....	13
Szervezeti forma.....	13
Nemzetközi összehasonlítás.....	16
Tevékenységek, szerepek, funkciók.....	19
Civil szektor a fejlett országokban.....	19
Civil szervezetek a fejlődő országokban.....	20
Civil szervezetek általános szerepei.....	21
Civil szervezetek a Közös Agrárpolitikában.....	22
Civil szervezetek a Magyarországi vidékfejlesztésben	25
Eddigi tapasztalatok.....	25
Szervezeti forma, tevékenység.....	27
Erőforrás-ellátottság.....	29
Civil szervezetek támogatása.....	32
Civil szervezetek támogatása.....	32
Támogatások szervezeti forma szerint.....	35
A pályázással kapcsolatos tapasztalatok.....	37
Empirikus felmérés.....	37
Szervezeti jellemzők.....	38
Vidékfejlesztési tevékenység a vizsgált szervezeteknél.....	39
Jövőkép.....	42
Szervezettípusok.....	42
Összefoglalás	45
Summary	49
Kivonat	53
Abstract	54
Mellékletek	55
Mellékletek jegyzéke.....	55
Hivatkozások jegyzéke	75

TISZTELETPELDÁNY

Bevezetés

Számos próbálkozás történt már eddig, modellek sorát szülve a vidéki térségek problémáinak enyhítésére. Az ilyen irányú erőfeszítések a vidéki léttel egyidősek, amióta emberek élnek vidéken, mindig törekedtek problémáik megoldására közösségi szinten is. A modernizációs folyamat a vidéket, mint elmaradott, periférikus területet a centrumhoz (központ) viszonyítva igyekszik fejleszteni a tudomány és a technika eszközeinek kiemelt alkalmazásával. A gyarmati rendszer felbomlásával létrejött, fejlődőnek elnevezett országok „nyugati mintán alapuló” felzárkóztatási programjai ennek iskolapéldáját jelentették. A tervezés nyugati szakértők tanácsai alapján erősen központosított formában zajlott és a fejlett országokban bevált mezőgazdasági és ipari technológiák alkalmazását szorgalmazta (G. Fekete, 1998). A központból irányított fejlesztés iránti igény időközben a fejlett országokban is egyre erőteljesebben jelentkezett, ahol a periférikus területek problémái, a mezőgazdaság átalakuló szerepe, az elvándorlás, az elnéptelenedés, az elöregedés, elszegényedés indokolták a fejlesztő beavatkozásokat.

A hetvenes évektől kezdve azonban egyre nyilvánvalóbbá kezdett válni, hogy az elmaradott területek gondjai sem a fejlődő, sem pedig a fejlett országokban nem oldhatók meg kizárólag központilag, kívülről-felülről irányított (*top-down*) fejlesztéssel, hanem a lokalitások, helyi közösségek szerepe is kulcsfontosságú ezen a területen. Egyre hangsúlyosabbá vált a helyi kezdeményezésű (*bottom-up*) fejlesztést előtérbe helyező megközelítés (G. Fekete, 1998).

A rendszerváltást követően, megkésve ugyan, de Magyarországon is érzékelhetővé vált ennek az új fejlesztési megközelítésnek a megjelenése, amely alapján a helyi civil szféra, illetve annak szerveződései a korábbinál nagyobb mozgástérrel rendelkeznek, és nagyobb felelősséget vállalhatnak a vidékfejlesztésben. A szabad önszerveződés jogszabályi feltételei már a rendszerváltás első „jogalkotási hullámában”¹ kialakultak (Bíró, 2010), azaz civil szerveződések szabadon jöhettek létre akár vidékfejlesztési célból is. A helyi civil szféra 2001-től, a kísérleti LEADER program indulásával lehetőséget és központi támogatást kapott a vidékfejlesztésben való szervezett részvételre.² A 2012-ben megalkotott, és a következő tíz év vidékfejlesztési irányait kijelölő Nemzeti Vidékstratégia a civil szervezeteket konkrétan több helyen is megemlíti³ és fontosnak tartja, hogy részt vegyenek a vidékfejlesztésben. A téma aktualitását tovább erősíti, hogy 2011 végén megszületett a 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról (a továbbiakban Civil törvény), amely egységes keretet ad a civil szervezetek szabályozásának.

A tanulmány azt vizsgálja, hogy hazánkban a civil szervezetek illeszkednek-e az új paradigma szerinti helyi kezdeményezésű vidékfejlesztésbe: megtalálják-e a helyüket ebben a rendszerben, milyen feladatokat látnak el, milyen szerepeket töltenek be, milyen nehézségekkel küzdenek, és milyen jövőképpel rendelkeznek. Empirikus vizsgálatok keretében a vidékfejlesztésben részt vevő civil szervezetek csoportosítására is sor kerül.

¹ (1987–1991): alkotmánymódosítás, egyesülési törvény, párttörvény, Ptk-módosítás alapítványi szabályozása, bírósági nyilvántartásba vétel a korábbi engedélyezés helyett az egyesületeknél és alapítványoknál (1990).

² Ennél korábban is voltak már civilek részvételét támogató programok, de ezek vagy nem kimondottan a vidékfejlesztésre irányultak (pl. Phare Demokrácia Program), vagy pedig szűk körűek voltak (pl. a Sapard Programhoz kapcsolódó helyi tervezésben való közreműködésre korlátozódtak).

³ Külön is említésre kerülnek a természetvédelmi céllal létrejött civil szervezetek, a termelők és fogyasztók közötti kapcsolatot segítő civil kezdeményezések és a civil részvétellel működő helyi cserekereskedelmi rendszerek.

TISZTELETPELDÁNY

Anyag és módszer

A tanulmány vizsgálati rendszerét az 1. táblázat szemlélteti. A szakirodalom feldolgozását és a statisztikák, projektadatok elemzését követően a hazai civil szervezetek egy kiválasztott mintájának vizsgálatára került sor, amelyet civil szakemberekkel készített interjúk megállapításai egészítenek ki.

1. táblázat: **A tanulmány vizsgálati rendszere**

Kutatási kérdések	Hipotézisek	Vizsgálati módszer
<p>Milyen a vidéki civil szféra kapacitása? Erősnek mondhatók-e a vidéki civil szervezetek</p> <ul style="list-style-type: none"> szervezetszám, erőforrás-ellátottság (munkaerő, bevételek), pályázati forrásellátottság, aktivitás szempontjából? 	<p>A vidéki civil szféra nem mondható erősnek, a nem vidéki területekhez képest elmaradottabb helyzetben van.</p>	<ul style="list-style-type: none"> KSH nonprofit szervezetekre vonatkozó statisztikai adatainak elemzése, MVH (Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal) által közzétett pályázati adatok elemzése, Interjúk készítése civil szakértőkkel, Dokumentumelemzés, Szakirodalom áttekintése
<p>Hogyan viszonyul a vidéki civil szféra a vidékfejlesztéshez?</p> <p>A helyi erőforrásokra támaszkodó, helyi kezdeményezésekre alapuló fejlesztési szemlélet jellemző-e a vidéki civil szervezetekre?</p>	<p>A vidéki civil szféra nem egységesen közelíti meg a vidékfejlesztést.</p> <p>Számos civil szervezet átvette az új fejlesztési paradigma szemléletét, de a régi szemléletmód is jelen van a civil szervezetek között.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Empirikus (kérdőíves) felmérés, feldolgozása Excel és SPSS programmal, Dokumentumelemzés, Interjúk készítése civil szakértőkkel
<p>Mik a hazai vidéki civil szervezetek jelenleg betöltött szerepei? Mit jelent ez a vidékfejlesztés szempontjából?</p>	<p>A vidéki civil szervezetek sokféle szerepet ellátnak, de a <i>bottom-up</i> fejlesztési paradigma szerinti vidékfejlesztéshez még alapvető változásokra van szükség.</p>	<ul style="list-style-type: none"> KSH nonprofit szervezetekre vonatkozó statisztikai adatainak elemzése, Szakirodalom áttekintése, Interjúk készítése civil szakértőkkel Empirikus felmérés

Forrás: AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült

A vidéki civil szervezetek helyzetének, jellemzőinek statisztikai adatok alapján való bemutatása összetett feladat, mivel a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) nyilvántartásaiban nem különül el a vidék, mint elemzési kategória. A helyzet áthidalására a tanulmány két módszert alkalmaz, az egyik a megyei, a másik a településszintű adatokat veszi alapul.

Megyei szintű besorolás

Az első módszerrel a KSH adatainak elemzése az Európai Unió új város-vidék tipológiája szerint (Eurostat, 2010) kialakított területtípusok mentén történik. Az új tipológia szerint Magyarországon a megyék három kategóriába sorolhatók: alapvetően vidéki, átmeneti, valamint alapvetően városi jellegű területek. Hazánk területének jelentős része az alapvetően vidéki térségek közé sorolható,⁴ alapvetően városi területnek csak Budapest számít (1. ábra).

1. ábra: **Területtípusok elhelyezkedése Magyarországon**

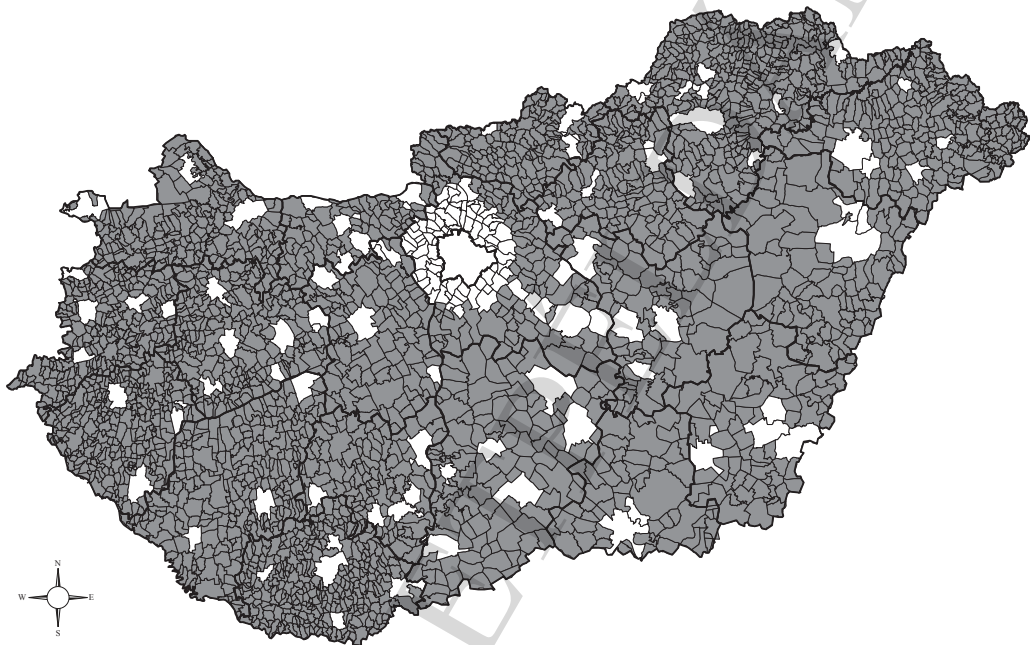
Forrás: EU DG-Regio alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült ábra

⁴ Alapvetően vidékinek számítanak: Bács-Kiskun, Békés, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Vas, Veszprém, Zala megyék. Az átmeneti kategóriába tartoznak: Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom, Pest megye.

Településszintű osztályozás

A KSH adatok elemzésének másik módszere az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (továbbiakban ÚMVP) vidékkategóriáját⁵ veszi alapul, azaz a 120 fő/km² népsűrűséget meg nem haladó, illetve 10 ezer lakosnál kevesebbel rendelkező településeket nevezi vidékinek⁶ (2. ábra) (ÚMVP, 2007). Magyarország területének döntő része (a fehér területeket kivéve az egész ország) ebbe a kategóriába sorolható.

2. ábra: Vidéki települések Magyarországon

Forrás: ÚMVP (2007)

A KSH nyilvántartás szerint települési szinten a nonprofit szervezetek lehetnek községek, a „többi város” kategóriába tartozók, megyeszékhelyiek, valamint fővárosiak. Az ÚMVP-ben használatos vidéklehatárolást figyelembe véve ebből a községek és a „többi város” megközelítőleg kétharmadának szervezetei számítanak vidékinek. Amikor tehát a vidéki nonprofit szervezetekre vonatkozóan e második módszer alapján teszünk megállapítást, azt ilyenkor mindig a településszintű adatok elemzésére alapozzuk.

⁵ A helyi közösségek (és civil szervezetek) szempontjából kiemelten fontos Leader intézkedés által is alkalmazott kategória.

⁶ Kivételt képeznek a Budapest agglomerációjába tartozó települések, amelyeket a Program nem tekint vidékinek, illetve a nem vidéki települések külvárosi területei, amelyek viszont vidékinek számítanak.

TISZTELETPELDÁNY

A vidékfejlesztés múltja és jelene

A fejlesztés önálló tudományága, a fejlesztéstudomány (*development studies*), a gyarmati rendszer felbomlásával⁷ létrejött országok felzárkóztatását, gazdasági fejlesztését célozta meg. Mivel olyan országokról van szó, amelyeknek (néhány túlszűfolt nagyvárostól eltekintve) döntő része vidéki térség, a fejlesztést egyre gyakrabban vidékfejlesztésként említették. Tartalma pedig szorosan összekapcsolódott a helyi megélhetést jelentő fő bevételi forrás, a mezőgazdaság fejlesztésével. Nem kellett sok idő hozzá, hogy kiderüljön, ezzel önmagában nem oldódnak meg ezen országok gondjai, sokkal átfogóbb, több területre kiterjedő (multidiszciplináris és multiszektoriális) megközelítésre van szükség a sikerhez. Az átfogó fejlesztés iránti igény időközben a fejlett országokban is egyre erőteljesebben jelentkezett és termelte ki a különböző elméleteket, modelleket.

Paradigmaváltás, felértékelődő lokalitás

A fejlesztéstudományon belül több paradigmaváltás is lezajlott már, a legutóbbi nagy változás a hetvenes évektől bontakozott ki világszerte. A korábban elfogadott, neoklasszikus elméletekből kiinduló, kívülről-felülről irányított (*top-down*) fejlesztési paradigma sikertelennek bizonyult a területi különbségek csökkentésében (G. Fekete, 2001). Kiderült, hogy az elmaradott, periférikus területek gondjai sem a fejlődő, sem pedig a fejlett, jóléti államokban nem oldhatók meg csak a mezőgazdaság, a társadalom, a kultúra és a fizikai infrastruktúra modernizációjával, és a központokhoz való csatlakoztatással. A hetvenes évektől e paradigma helyét egyre inkább átvette a McMichael (1996) által globalizációsnak nevezett szemlélet, amely a lokalitások, helyi közösségek szerepét is felértékelte. Hangsúlyosabbá vált a helyi kezdeményezésű (*bottom-up*) fejlesztést előtérbe helyező megközelítés, amelynek alappillérei a következők (G. Fekete, 1998, 2001):

- emberközpontú fejlesztés,
- a fejlődés nem egyenlő a gazdasági növekedéssel, hanem komplex fogalom,
- több út is vezethet a sikerhez, a választás a helyi közösség lehetősége és felelőssége,
- helyi adottságok kihasználása,
- alternatív munkaerőforrások hasznosítása,
- fenntarthatóság biztosítása,
- a helyi szereplők minél szélesebb körű bevonása,
- a fejlődés partneri együttműködések láncolatában valósul meg,
- a fejlesztés tere a horizontális kapcsolatok mentén létrejött kistérség.

Az új szemlélet megvalósításához feltétlenül szükséges a helyi autonómia, hogy a fejlődés céljait, módját a helyiek határozhassák meg, a helyi erőforrások feletti ellenőrzést ők gyakorolhassák, saját szervezeteik lehessenek, és biztos saját pénzügyi alapokkal bírjanak. Ezek a feltételek teremtik meg ugyanis a fejlesztés önállóságát (G. Fekete, 2001).

Ez az új paradigma számos korábbi problémára megoldást tudott felmutatni, de kritikák is szép számmal fogalmazódtak meg vele kapcsolatban. Lowe például a vidékfejlesztés közösségi részvétel alapuló megközelítésének veszélyeire hívja fel a figyelmet, hangsúlyozva, hogy az eredetileg célul kitűzött hatékony erőforrás-felhasználás helyett gyakran inkább a helyi hatalmi erők befolyását erősítette, vagy helyi apátiába torkollott (Nemes, 2005).

Videkfejlesztés, területfejlesztés, közösségfejlesztés

A fejlődés a vidékinek és a nem vidékinek tekintett területekre egyaránt vonatkozik. Fejlesztésről akkor beszélünk, ha ez tervezett beavatkozással valósul meg. A tanulmány megközelítése alapján a vidékfejlesztés a területfejlesztés része, melyet attól elsősorban speciális fókusza különböztet meg, azaz, hogy nem általában a területekre, hanem kifejezetten a vidéki területekre koncentrál.

⁷ A huszadik század második felében.

A hazai szakirodalomban gyakoriak azok a vélemények, amelyek a „vidék” és a „terület” fogalmak jelentésének viszonyából kiindulva a vidékfejlesztést a területfejlesztés részhalmazának tekintik (például Buday-Sántha, 2001). Előfordulnak azonban olyan felfogások is, amelyek a kettő mellérendeltségét hangsúlyozzák (Fehér, 1998; Kulcsár, 1998). Utóbbiak szerint a területfejlesztés a vidékfejlesztés fizikai háttérét teremti meg nagyobb volumenű regionális beruházásokkal, infrastrukturális fejlesztésekkel. Értékrangsorában gazdaságossági, gazdaságföldrajzi vonatkozások, a műszaki fejlesztés, valamint a pénzügyi megfelelés állnak az első helyen. Szemben a vidékfejlesztéssel, amely – e megközelítés alapján – a helyi közösségeket, az emberi erőforrásokat, a környezeti és a kultúrtáj értékeit tekinti elsődlegesnek. E nézet képviselői tehát az eltérő értékrangsorra, valamint más működési logikára hivatkoznak, mikor a vidék- és a területfejlesztés külön (mellérendelt) halmazként történő kezelését sürgetik.

Nemes (2005) megközelítése alapján magán a vidékfejlesztésen belül van jelen ez a kettősség. A vidékfejlesztésnek két különböző fejlesztési alrendszeréről beszél, melyek közül az egyiket a központi beavatkozás szintje, és a központi fejlesztési politikák határozzák meg, ezt politikai-adminisztratív alrendszernek nevezi. A másikat a vidéki élet javítására tett hétköznapi, helyi erőfeszítések jellemezzék, amelyet helyi-heurisztikus alrendszernek hív. Ideális esetben a két alrendszer kiegészíti egymást, integrált fejlesztési rendszert alkot, melyben a vidékfejlesztési politikák felülről lefelé (*top-down*) közvetítik a központi elképzeléseket és ezzel párhuzamosan lentől felfelé (*bottom-up*) szállítják az ehhez szükséges információkat, és közvetítenek a különféle szintű érdekcsoportok között. A vidékfejlesztési politikák gyakori kudarcának fő okát Nemes a két fejlesztési alrendszer közti kommunikáció és integráció hiányában látja.

A vidékfejlesztés helyi alrendszerének fontosságát az uniós támogatáspolitikai is egyre jobban fel- és elismeri. Bizonyíték erre a helyi közösségi alapú fejlesztés-tervezésre épülő, hazánkban is működő LEADER program szerepének és forrásainak növekedése.⁸ A 2014-ben induló programozási időszakban pedig ez a megközelítés⁹ az EMVA mellett valamennyi KSK-alapra¹⁰ kiterjed majd (COM(2011) 615 final/2), ami azt jelenti, hogy a helyi közösségek (és bennük a civil szervezetek) számára további lehetőségek nyílnak meg a vidékfejlesztésben való aktív részvételre.

A vidékfejlesztés helyi alrendszerének fontos elemét képező helyi közösségek fejlesztésével a közösségfejlesztés (*community development*) tudományterülete foglalkozik. Célja a közösségek aktivizálása, partnerségek építése, a demokrácia fejlődésének segítése. Középpontjában Magyarországon a civil társadalom fejlesztése áll, nálunk „elsősorban a társadalom közösségi kezdeményező- és cselekvőképességét hivatott fejleszteni” (Vercseg, 2009).

⁸ AVOP LEADER+ (2004–2006): 4,885 milliárd HUF; ÚMVP LEADER: 73,781 milliárd forint (AVOP, 2006; ÚMVP, 2007).

⁹ A közösségi szinten irányított helyi fejlesztéseken (*Community-led Local Development*, rövidítve *CLLD*) keresztül.

¹⁰ Közös Stratégiai Keret (*Common Strategic Framework*, rövidítve *CSF*) alapjai: Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap, Kohéziós Alap, Európai Halászati Alap.

Civil társadalom, civil szerveződések

Civil szektor

A civil társadalom erősítését célul kitűző egyik legnagyobb nemzetközi szervezet, a CIVICUS szövetség az alábbiak szerint határozza meg a civil szektor (civil társadalom) fogalmát: az a „családi, állami és piaci szférán kívüli terület, ahol az emberek a kölcsönös érdeklődési körük, közös érdekeik előmozdításáért¹¹ összefognak¹²”. A kölcsönös érdeklődési kör, közös érdek itt tág értelmezésben szerepel, azaz magában foglalja értékek, szükségletek, identitások, normák és más törekvések támogatását, előmozdítását egyaránt. Az összefogás arra utal, hogy a civil társadalom legalapvetőbb építőeleme az emberek egymáshoz való kötődésének és kapcsolódásának képessége, amelynek hiányában csak egymástól különálló, atomizált egyének tömegtársadalmáról beszélhetünk (Heinrich, 2001).

A civil szektor nem élesen határolódik el a többi szférától, hanem átfedések is léteznek közöttük. Határvonalát a családi szféra irányában a köztevékenység adja, tehát míg a család elsősorban nem a tágabb közösség érdekében tevékenykedik, a civil társadalom igen.¹³ Az állami szféra abban különbözik a civiltől, hogy egyedüli monopóliuma van az erőszak legitim alkalmazására. A piaci szférától pedig azért különül el a civil szféra, mert attól eltérően elsődleges célja nem a profitszerzés (Heinrich, 2001). A civil szférának léteznek szinonimaként használt fogalmai, melyek közül a harmadik szektor (harmadik szféra), valamint a szociális gazdaság a két legnépszerűbb.

A harmadik szektor kifejezés arra utal, hogy a szóban forgó szektor a piaci és az állami szférától elkülönülő önálló szférát jelöl (bár közös részek is léteznek). A fejezet elején megadott civil társadalom definíció ettől annyiban tér el, hogy az a szféra köztes jellegét hangsúlyozza, a piaci, az állami és a családi szféra közötti területet érti alatta, azaz nem harmadik, hanem inkább már egy negyedik szféraként tekint rá.

A szociális gazdaság Magyarországon egyre közismertebb fogalom. Tevékenységét a (területi alapon vagy közös érdekek mentén szerveződő) közösség javáért végzi. Szervezeteire jellemző, hogy szociális szempontból hasznos munkát végeznek, javítják a közösség életkörülményeit, a munkában részt vevőknek megfelelő munkakörülményeket és jövedelmet biztosítanak. Az emberek igényeinek és szükségleteinek kielégítése elsődlegességet élvez a tőke megtérülésével szemben. A szervezeti vezetésében résztvevők egyenlő szavazati joggal rendelkeznek. Galliano (2003) szerint a szociális gazdaság a fejlesztési és a foglalkoztatási politika útkereszteződéseként is felfogható. Alapvetően a szociális vállalkozások, valamint szociális szövetkezetek tartoznak ebbe a körbe (G. Fekete és Sólymári, 2004). Több országban¹⁴ a szociális gazdaság fogalma szinte teljesen leszűkült a közszféra munka világába való integrációs kezdeményezésire (Defourny – Pestoff, 2008).

Szervezeti forma

A CIVICUS szövetség megközelítése alapján a civil szervezetek kategorizálását leginkább a tevékenység dönti el, de a szervezeti forma is meghatározó.¹⁵ A tanulmány, bár elméletben egyetért a „forma helyett tartalom” megközelítéssel, a gyakorlatba való átültetés nehézsége miatt a szerve-

¹¹ Eredetiben: *to advance common interests*.

¹² Más szerzők (pl. Defourny – Pestoff, 2008) a családi helyett közösségi szféráról beszélnek (ebbe a szűkebb közösségeket értik, mint például családok, háztartások).

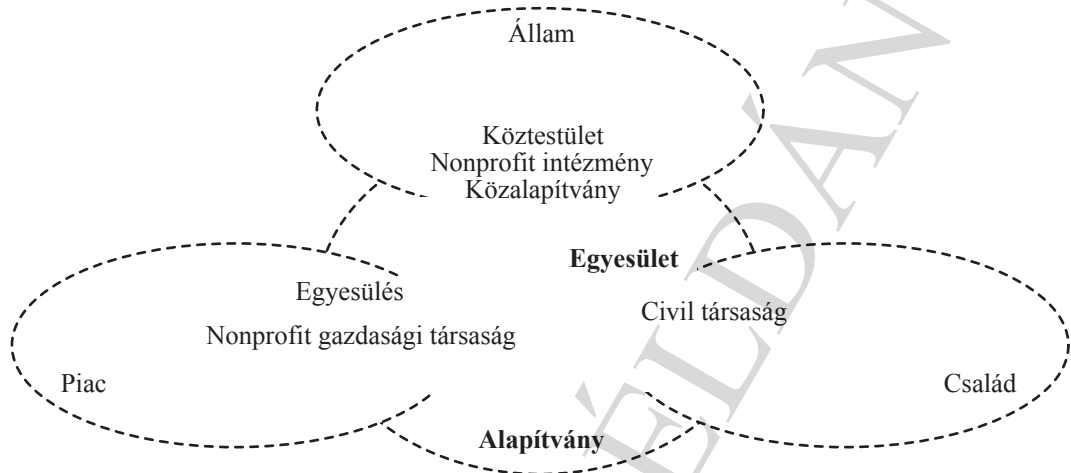
¹³ A 2012-től hatályos hazai Civil törvény megkülönbözteti egy szervezet alapcél szerinti, közcélú, valamint közhasznú tevékenységét. Az alapcél szerinti tevékenységek azok, amelyeket a szervezet a létesítő okiratban megadott, és amelyeket a céljai elérése érdekében végez. A közcélú tevékenység ennél szűkebb kategória, csak azok a tevékenységek tartoznak ide, amelyeket a szervezet egy nála tágabb közösség érdekében végez. Közhasznú tevékenységeknek tekintjük az alapcélok közül a közfeladatok (jogszabályban meghatározott állami vagy önkormányzati feladatok) teljesítésére irányuló, ezzel a társadalom és az egyén közös szükségleteire válaszoló tevékenységeket.

¹⁴ Például Németország, Írország, Portugália, Lengyelország vagy az utóbbi időben Svédország, valamint Belgium (egyes régiói).

¹⁵ Egy magánvállalat például profitszerző tevékenysége közben egyértelműen a piaci szféra szereplője, ám amikor jótékonyági tevékenységet végez, ezt már a civil társadalmon belül teszi.

zeti forma alapján rendszerezi a szervezeteket, ami egyben azt is jelenti, hogy csak az intézményesült formában működő szervezeteket vizsgálja. Magyarországon a civil szférában – más szférát érintve – több szervezeti forma is megjelenik (3. ábra).

3. ábra: Szervezeti formák a hazai civil szférában és határain

Forrás: CIVICUS, 2005 alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások osztályán készült ábra

A tanulmány tisztán civil (vagy más szóval klasszikus civil) szervezetnek az egyesületi, és az alapítványi formában működő szervezeteket tekinti. Az egyesületek különös formáit jelentő pártok, szakszervezetek nem, viszont a szövetségek ide tartoznak. A Civil törvény alapján 2012-től létesíthető civil társasági formájú szerveződések is a tisztán civil szervezetek közé sorolhatók, ám velük részletesen nem foglalkozunk.¹⁶ A klasszikus civil jogi formák pontos meghatározásai a következők:

Civil szervezet: egyesület (a párt kivételével), alapítvány (és civil társaság).

Egyesület: az egyesülési jog alapján önkéntesen létrehozott, önkormányzattal rendelkező szervezet, amely az alapszabályában meghatározott célra alakul, nyilvántartott tagsággal rendelkezik, és céljának elérésére szervezi tagjai tevékenységét. Az egyesület jogi személy, melyet magánszemélyek, jogi személyek, valamint ezek jogi személyiséggel rendelkező szervezetei hozhatnak létre. Elsődlegesen gazdasági-vállalkozási tevékenység folytatása céljából nem hozható létre, ilyen tevékenységet csak a célja megvalósításának előmozdítása érdekében, kiegészítő jelleggel végezhet. Az egyesület különös formáinak számítanak a szövetségek, pártok, szakszervezetek. Szövetségről akkor beszélünk, ha az egyesület tagjai között legalább két jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet van. (1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről, 2011. évi CLXXV. törvény)

Alapítvány: magánszemély, jogi személy és jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, tartós közérdekű célra, alapító okiratban alapítványt hozhat létre. Alapítvány elsődlegesen gazdasági tevékenység folytatása céljából nem alapítható. Az alapítvány javára a célja megvalósításához szükséges vagyont kell rendelni. Az alapítvány jogi személy. (1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről)

¹⁶ Mivel a formalizált létezésüket biztosító törvény megszületése óta rövid idő telt csak el, nem rendelkezünk elegendő információval a működésükre vonatkozóan.

Civil társaság: természetes személyek által nem gazdasági érdekű közös céljaik előmozdítására és közösségi célú tevékenységük összehangolására létrehozott szervezet, amely vagyoni hozzájárulás nélkül is alapítható. Tagsága azonnali hatállyal indoklás nélkül felmondható (a társasági szerződésben ügyvitelre kijelölt tag kivételével). (1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről, 2011. évi CLXXV. törvény)

A tisztán civil szervezetek legfontosabb kritériumai (Kuti, 1998; Bartal, 2005; Kákai, 2009):

- nem állami szervezetek;
- nem a profitszerzés az elsődleges céljuk (lehet profitjuk, de nem oszthatják fel, a szervezetnél kell maradnia);
- önszerveződés útján jönnek létre;
- önszabályozás, öngazgatás jellemző rájuk (működésük, döntéshozataluk, döntéseik végrehajtása, ellenőrzése önállóan történik);
- önkéntesség jellemzi őket;
- pártpolitikai tevékenységet nem folytatnak;
- intézményesült formában működnek (a civil társaság kivételével önálló jogi személyiséggel rendelkeznek); valamint
- köztevékenységet folytatnak, a közjó szolgálatát végzik (tevékenységük a tágabb közösség érdekeit szolgálja) (Salamon és Anheier, 1995).

Nem tisztán (nem klasszikusan) civil szervezeti formáról akkor van szó, amikor egy szervezet a fenti kritériumoknak nem felel meg teljes egészében, de a piaci, az állami, és a családi szférába sem sorolható be egyértelműen. Ilyen „határterületen” levő szervezeti formáknak számítanak például a közalapítványok, a nonprofit intézmények, a köztestületek, amelyek a civil és az állami szféra közt helyezkednek el, vagy az egyesületek, nonprofit gazdasági társaságok, amelyek pedig a civil és a piaci szféra határán találhatók meg. A felsorolt jogi formák pontos meghatározásai a következők:

Közalapítvány: olyan alapítvány, amelyet korábban az Országgyűlés, a Kormány, valamint a helyi önkormányzat és/vagy kisebbségi önkormányzat képviselő-testülete hozhatott létre közfeladat ellátásának folyamatos biztosítása céljából. Közalapítvány létrehozására jelenleg nincs lehetőség, de a még létező közalapítványok megszorító szabályokkal működhetnek. (2006. évi LXV. törvény az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról)

Nonprofit intézmény: állami, vagy önkormányzati alapítású és fenntartású művelődési, oktatási, egészségügyi, kulturális nem profitorientált intézmények.

Köztestület: A köztestület önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkező szervezet, amelynek létrehozását törvény rendeli el. A tagságához, illetve a tagsága által végzett tevékenységhez kapcsolódó közfeladatot lát el. A köztestület jogi személy. Közéjük tartozik pl. a Magyar Tudományos Akadémia, a gazdasági, illetve a szakmai kamarák. (1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről)

Egyesülés: a tagok által gazdálkodásuk eredményességének előmozdítására és gazdasági tevékenységük összehangolására, valamint szakmai érdekeik képviselőjére alapított, jogi személyiséggel rendelkező kooperációs társaság. Az egyesülés saját nyereségre nem törekszik; vagyonát meghaladó tartozásaiért a tagok korlátlanul és egyetemlegesen felelnek. (1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről, 2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról)

Nonprofit gazdasági társaság: Nem jövedelemszerzésre irányuló közös gazdasági tevékenység folytatására létrehozott gazdasági társaság. Üzletszerű gazdasági tevékenységet csak kiegészítő jelleggel folytathat, a tevékenységéből származó nyereségek a tagok (részvényesek) között nem osztható fel, hanem a gazdasági társaság vagyonát gyarapítja. Közhasznú jogállású is lehet. A korábban közhasznú társasági formában (kht.) működő szervezetek 2009 júliusától ilyen formában működhetnek. Közhasznú társaságot 2007. július 1-től már nem lehet alapítani. (2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról)

A hazai köznyelvben számos kifejezés létezik, amelyeket bár gyakran a civil szervezetek szinonimájaként használnak, tartalmukat tekintve eltérnek a már bemutatott „tiszta civil” szervezetektől. Ezek közül a két leggyakrabban használt fogalom a nonprofit szervezet és a nem-kormányzati szervezet.

A nonprofit szervezet elnevezés tágan értelmezve mindazokat a szervezeteket magában foglalja, amelyeknek nem a profitszerzés az elsődleges céljuk. Szűkebb értelmezésben a megszerzett nyereséget nem oszthatják fel tagjaik között. A rendszerváltás utáni időszakban a hazai szakirodalomban is ez a szóhasználat honosodott meg. Ezt a megközelítést alkalmazza például a Központi Statisztikai Hivatal (KSH, 2011b), amely az alapítványokat, egyesületeket, közalapítványokat, egyesületeket, közttestületeket, nonprofit gazdasági társaságokat (2009-ig közhasznú társaságokat), érdekképviselőket és nonprofit intézményeket sorolja ebbe a kategóriába. A nonprofit szervezeti körbe nem tartoznak bele az önkéntes kölcsönös biztosítópénztárak, a politikai pártok, valamint az egyházak, szerzetesrendek sem.¹⁷

A nem-kormányzati szervezet (NGO¹⁸) kifejezés az állami szférán kívüli szervezeteket takarja. Ebbe a kategóriába szó szerinti értelemben akár a piaci szféra szervezetei is beleférnének, de ilyen tágan senki nem értelmezi a fogalmat, rendszerint elvárás a köztevékenység és az önkéntesség kritériumának való megfelelés mellett a nem nyereségorientált működés is. Az Európai Bizottság szerint az ide tartozó szervezeteknek nem csak a kormánytól, hanem más állami intézményektől, a politikai pártoktól, valamint a gazdálkodó szervezetektől is függetleneknek kell lenniük (Kákai, 2009).

A tanulmány – eltérően a Civil törvénytől, amely csak a „tiszta civil”, vagy a KSH szóhasználatával élve „klasszikus civil” szervezeteket tekinti civil szervezeteknek – tágabb értelemben használja a civil szervezet kifejezést, a piaci és az állami szféra határain levő szervezetekkel is foglalkozik. Egyrészt a témával kapcsolatos hazai szakirodalomra is inkább ez a tág értelmezés a jellemző, másrészt a publikált statisztikai adatok szerkezete is ennek kedvez (a vidéki területekre vonatkozó számításokhoz ritkán teszi lehetővé a klasszikus civil szervezetek elkülönítését).

Nemzetközi összehasonlítás

Salamon és szerzőtársai (1999) az országokat¹⁹ civil szektoruk jellemzői alapján három fő csoportba sorolták:

- Közép- és kelet-európai országok, melyek civil szektorát a kommunista múlt örökségéből adódó ellentmondásosság jellemzi.
- Latin-amerikai országok, melyek civil szektorára a kettősség jellemző. Egyrészt jelen van egy formalizáltabb, főleg a középosztályhoz kapcsolódó szegmens, másrészt egy informálisabb, alulról szerveződő, főleg a szegényekre koncentráló rész is működik.
- Fejlett országok, ahol a már stabilizálódott civil szektor megújulására van szükség, valamint identitásának megőrzésére a másik két szektorral szemben (a túlbürokratizálódás, valamint az üzletiesedés elkerülésére).

¹⁷ A nemzetgazdasági elszámolási rendszer a KSH-tól eltérő módon csoportosítja a nonprofit szervezeteket. Három fő csoportot különböztet meg: 1. Háztartásokat segítő szervezetek (pártok, egyházak, szerzetesrendek); 2. Kormányzati szektor (költségvetési intézmények, elkülönített állami pénzalapok, társadalombiztosítási alapok, állami nonprofit intézmények, közösségi tulajdonú vállalatok); 3. Vállalati szektor (termelő nonprofit intézmények, munkaadói érdekképviselők, vállalkozók, munkáltatók, termelők szervezetei, vállalkozásfejlesztési célú nonprofitok).

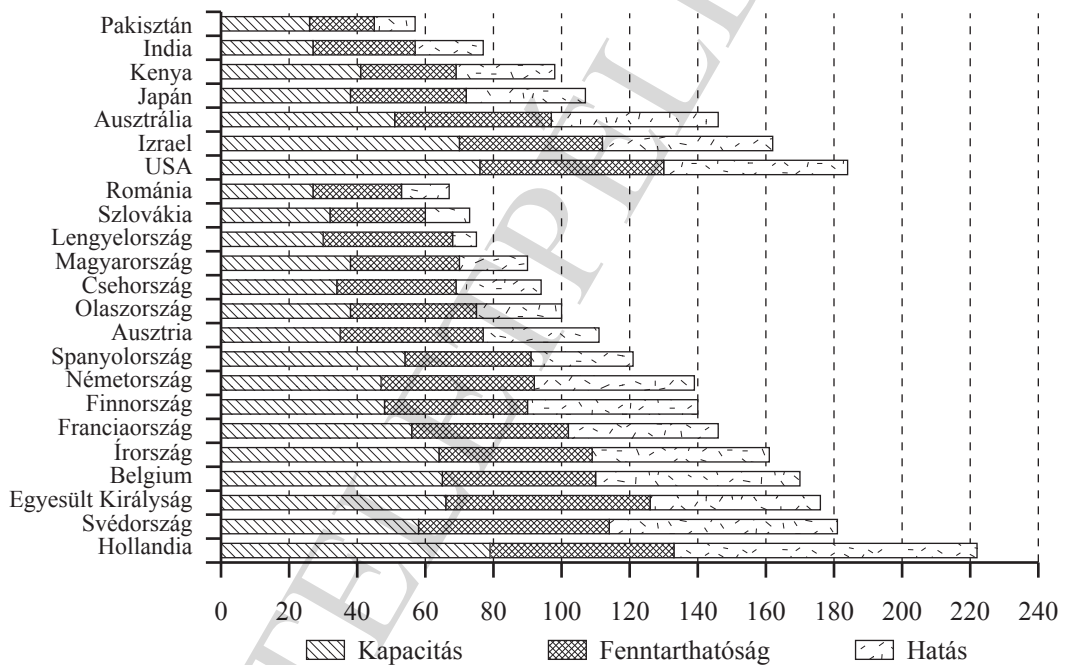
¹⁸ *Non-governmental organisation.*

¹⁹ Az általuk vizsgált országok a következők: Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Németország, Írország, Hollandia, Spanyolország, Egyesült Királyság, Cseh Köztársaság, Magyarország, Románia, Szlovákia, Ausztrália, Izrael, Japán, USA, Argentína, Brazília, Kolumbia, Mexikó, Peru.

Magyarország az első csoportba tartozó országok közé került a fenti besorolásban, ahol a szocializmus hagyatékaként még mindig az akkor megtűrt, vagy támogatott kulturális és szabadidős, valamint szakmai és szakszervezetek dominanciája a jellemző.²⁰ A korábbiakban kizárólag az állam által biztosított alapvető jóléti szolgáltatások területén (egészségügy, oktatás, szociális ellátás) a civil szervezetek jelenléte az észak-amerikai, vagy a nyugat-európai országokéhoz képest továbbra is csekély mértékű, ami a gondoskodó állam illúziójának továbbélésére utal.

A magyarországi civil szektor állapota a Johns Hopkins Intézet ún. civil társadalmi indexe alapján a fejlett országokhoz képest elmaradottabb, a poszt szocialista országokhoz hasonlítva azonban jónak mondható. Az index három dimenzióán keresztül²¹ ragadja meg egy adott ország civil társadalmának állapotát. Az egyik a civil szféra kapacitása (mérete, aktivitása), a második a jogi, pénzügyi és társadalmi területen való önfenntartó képessége, a harmadik pedig a társadalmi, gazdasági és politikai életre kifejtett hatása²² (4. ábra).

4. ábra: Civil társadalmi index

Megjegyzés: Az index összetevőinek (kapacitás, a fenntarthatóság és hatás) maximális értéke külön-külön 100.

Forrás: Salamon *et al.*, 2004 alapján

A magyarországi és a fejlettebb országok civil szektora közti különbséget az USA-val való összehasonlításban jól nyomon lehet követni²³ (Salamon, 2012). Míg arányaiban a civil szervezetek száma közel hasonló (az ezer főre jutó szervezetszám Magyarországon 6,5, az USA-ban 6,4), addig az e szervezetekben akár önkéntesen, akár fizetett módon munkát végzők aránya már nagymértékben különbözik. Nálunk csak a népesség 5,5 százaléka tevékenykedik a civil szférában²⁴, az USA-ban ez az arány 22,9 százalék.²⁵ A nagy eltérés egyik fő oka az önkéntességi hajlandóságban keresendő.

²⁰ Ezt további kutatások is alátámasztották, például. Kolarič-Zakar, 2006.

²¹ Amelyeket több indikátor segítségével határoznak meg.

²² Johns Hopkins Global Civil Society Index; JHU/GCSI (Salamon *et al.*, 2004).

²³ Az USA-val való összehasonlítást indokolja, hogy ez az állam tekinthető az egyik legdemokratikusabb alapokra épülő országnak.

²⁴ Ebben az önkéntesként dolgozók száma is benne van.

²⁵ A gazdaságilag aktív népesség arányában Magyarországon ez 1,15 százalékot, az USA-ban 9,8 százalékot jelent (Salamon *et al.*, 2004).

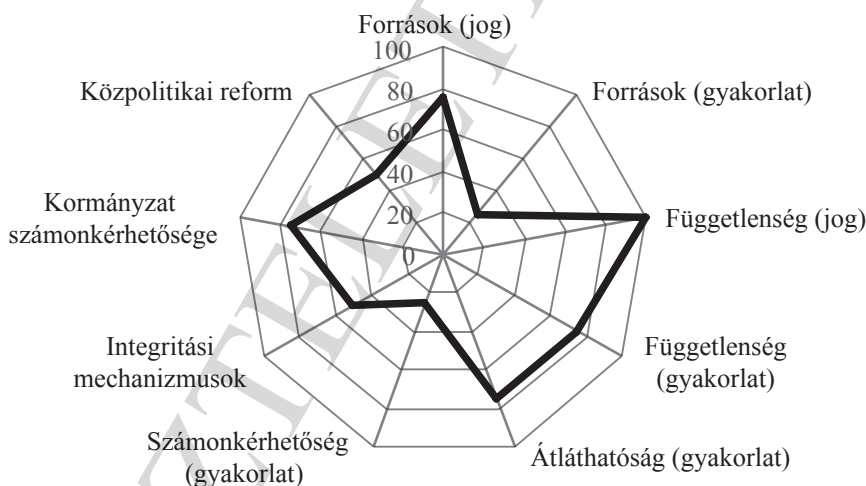
Amíg az USA-ban a felnőtt lakosság 22 százaléka vállal valamilyen önkéntes munkát²⁶, nálunk ez az arány csak 3 százalék (ami ugyanakkor magasabb, mint a fejlődő és poszt szocialista országok 1,91 százalékos átlaga). Emellett a fizetett munkavállalók aránya is (több mint hatszor) magasabb az USA civil szektorában, mint nálunk²⁷ (Salamon *et al.*, 2004). A civil szektor összes bevétele az ország GDP-jéhez viszonyítva az USA-ban számottevően magasabb (13,7 százalék), a magyarországi arány háromszorosa. A bevételi források összetételében legnagyobb különbség az alaptevékenységek, tagdíjak területén mutatkozik. Az USA civil szervezeti bevételeinek több mint fele (52 százalék) ebből származik, nálunk ez az arány 27 százalék.

A közép- és kelet-európai országok civil szektorának legfontosabb fejlesztési területeiként Salamon és szerzőtársai (1999) a következőket nevezték meg:

- a szektor legitimitációjának elősegítése;
- kapacitásépítés: ami egyaránt jelenti az infrastrukturális háttér fejlesztését, képzéseket, az információáramlás segítését és a kormányzat felé való egységes fellépést; valamint
- forrásfejlesztés, a fenntartható pénzügyi alapok megteremtése.

Egy évtizeddel a fenti javaslatokat követően a Transparency International Magyarország kutatása (2012) alapján a magyar civil szektor helyzete annyiban változott, hogy szervezetei mára elfogadható jogi környezetben működnek. Az átláthatóság és az érdekérvényesítés területén azonban még mindig komoly problémákkal küzd a szféra, a finanszírozási feltételek pedig egyre romlanak, ami a hazai és uniós közpénzekről való függés erősödésének irányába hat, különösen akkor, amikor a társadalom részéről hiányzik az erős támogató bázis (5. ábra, 1. melléklet és 2. melléklet).

5. ábra: A magyar civil társadalom általános jellemzői

Forrás: Transparency International Magyarország, 2012

²⁶ A fejlett országok átlaga 7,41 százalék. Hollandiában 16 százalék, Németországban 10 százalék, Norvégiában 52 százalék (!), Lengyelországban 12 százalék, Szlovákiában 4 százalék, a Cseh Köztársaságban 5 százalék, Romániában 2 százalék (Salamon *et al.*, 2004).

²⁷ A gazdaságilag aktív népéségen belül. USA: 6,28 százalék; Magyarország: 0,94 százalék; Hollandia: 9,21 százalék; Németország: 3,54 százalék; Norvégia: 2,69 százalék; Lengyelország: 0,64 százalék; Szlovákia: 0,57 százalék; Cseh Köztársaság: 1,32 százalék; Románia: 0,35 százalék.

Tevékenységek, szerepek, funkciók

A civil szervezetekkel foglalkozó szakirodalom alapvetően két részre osztható (Lewis, 1998) aszerint, hogy a fejlett, vagy a fejlődő országok szervezetei állnak-e a kutatások fókuszában. Emellett léteznek a két irány közelítését, egységesítését kitűző sikeres törekvések is.

Az iparosodott, fejlett országok civil szervezeteit vizsgáló kutatók elsősorban a civil szektor létével kapcsolatos elméletek kidolgozására, a jóléti szolgáltatásokkal és a szervezetek vezetésével kapcsolatos kérdésekre koncentrálnak. A másik csoport kutatásai a fejlődő országok szervezeteire fókuszálnak és a segélyezésben, valamint a társadalmi változások elősegítésében játszott szerepüket értékelik. A kutatások mindkét csoport esetében több tudományterületre is kiterjednek, a közgazdaságtani, a politikatudományi, a szociológiai és az antropológiai nézőpontok megjelenítésére egyaránt törekednek.

Civil szektor a fejlett országokban

A fejlett országokra fókuszáló szakirodalmat összefoglalva a civil szektor fejlődésében három trend különböztethető meg (Pavluska, 1999; Bartal, 2005; Kramer, 2000).

1. Közgazdaságtani megközelítés

A közgazdaságtani megközelítés a civil szervezetek gazdaságban betöltött szerepét vizsgálja. Egyes elméletek szerint (Weisbrod 1991, 1988, 1977) a közjavak²⁸ előállításában hárulhat rájuk fontos feladat, hiszen az állam e javak iránti keresletet nem elégíti ki mindenki számára elvárt szinten, a piaci szervezetek pedig általában nem biztosítják a társadalmi hatékonyságot.²⁹ Hansmann (1980, 1991) megközelítése szerint a civil szervezetek szerepe, hogy védelmet nyújtsanak a profitorientált szervezetek visszaéléseivel (például minőségromlás) szemben, és megbízható partnerként végezzék tevékenységüket. James (1991) kínálati oldal elmélete szerint a civil szervezetek alapításának indítéka egyben kijelöli a szervezetek szerepét is. Az ideológiai (vallási, politikai, kulturális) indítékkal létrehozott szervezetek szolgáltatásaikon keresztül az általuk képviselt eszméket igyekeznek népszerűsíteni. Az alapítás további indítéka lehet a társadalmi presztízs megszerzése, valamint a politikai befolyás érvényesítése is.

2. Interdiszciplináris megközelítés

A civil szervezetek szerepét vizsgáló kutatások másik része interdiszciplináris megközelítést alkalmaz, amelyben a társadalmi és politikai környezet is a kutatás tárgyát képezi. Az irányzat egyik képviselője Salamon (1987) az állam és a civil szervezetek között kialakuló partneri viszonyt vizsgálja. Megállapítja, hogy kölcsönös függés (interdependencia) jellemzi kapcsolatukat, mivel mindkét szektornak vannak egymást kiegészítő gyengeségei és erősségei. A civilek szerepe az elmélet szerint a piaci kudarcokra adott válaszban keresendő, melynek sikertelenségére reagálva lép be az állam e területekre.

3. Jóléti elmélet

A civil szektor szerepével foglalkozó harmadik irányzatban (Evers és Olk, 1996) a civil szektor egyfajta intermedier, azaz köztes terület, amely összekapcsolja a jóléti háromszög többi résztvevőjét (közösség, piac, állam), felvéve azok valamilyen szerepét. Ezen elmélet alapján vázolja fel Walcher (1997) a civil szektor funkcióit, amelyet egyrészt a szektor külső kapcsolataiban szerzett erőforrások közvetítésében, másrészt pedig a szektoron belüli allokatív és integratív funkciók betöltésében lát. Az allokatív szerep abban nyilvánul meg, hogy a civil szektor kiegészíti a piac és az állam hiányos

²⁸ A közjavak készlete nem korlátozott, senki sem zárható ki fogyasztásukból, elosztásuk közös szolgáltatás formájában történik és fogyasztásukban nincs rivalizálás (Farkasné Fekete – Molnár, 2006).

²⁹ Társadalmi hatékonyság: a hozzáadott értékre vetített pozitív társadalmi hatás.

ságait, az integratív szerep pedig a civil társadalom stabilizálását, aktivizálását jelenti. A civil szervezetek egységét az határozza meg, hogy a többi szektortól nyert erőforrásokat hogyan kapcsolja össze saját kompetenciáival, stratégiájával.

Bartal (2005) arra hívja fel a figyelmet, hogy a civil szervezetek szerepe mindig nagyban függött attól a környezettől, amely az adott korban körülvette őket, szabályozta és kijelölte számukra a betöltendő feladatokat. Lyons (1993) éppen ezt kiemelve bírálja a civil elméletek első két irányzatát, hiszen azok az amerikai viszonyok között születtek, így kizárólag a szolgáltató típusú szervezetekre összpontosítanak. A szóban forgó elméletek megállapításai tehát a mai magyar viszonyokra csak korlátozottan alkalmazhatók (Kuti, 1998). A harmadik irányzathoz tartozó jóléti modell, amelyben a civil szféra egy rugalmas, sokfunkciós struktúraként jelenik meg, azonban a magyar helyzetre is ráilleszthető megfelelő módosítással (Bartal, 2005).

Mascherini *et al.* (2007) vizsgálatai szerint a civil szervezetek az állampolgári részvétel lényeges szereplői, egyszerre információhordozók, közvetítenek a kormányzat és az állampolgárok között, illetve megfelelő felületet biztosítanak a társadalmon belüli kapcsolatokhoz.

Civil szervezetek a fejlődő országokban

A fejlődő országokra koncentráló szakirodalom a fejlesztési folyamat szemszögéből vizsgálja a civil szervezeteket (amelyekre általában az *NGO* megjelölést használja) és a kulcsszereplők egyikeként tekinti őket a fejlesztésben. Velük szemben a következő elvárások fogalmazódnak meg (Fowler, 2000):

- a fejlesztési folyamat javítása (például szolgáltatások nyújtása közvetlenül a legszegényebbeknek, társadalmi tőke építése, méltányosság elősegítése, az állami segélyek helyettesítése);
- a demokrácia előmozdítása (például olyan civil funkciók kiépítése, mint az állam magatartásának ellenőrzése, kiegyensúlyozása, szükség esetén a vele szemben való fellépés; az érdekcsoportok túlzott befolyásának megakadályozása; politikai részvétel ösztönzése, demokratikus intézmények kialakítása és fenntartása, a demokratikus kultúra és a „civilség” táplálása);
- egyéb funkciók (például a szabadpiac és a „civil magánszektor” segítése).

Fowler (2000) ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a fejlődő országok civil társadalma nem érthető meg a fejlett, nyugati országok civil társadalmából kiinduló megközelítés alapján, hanem csak a saját feltételeik között. A civil szervezetek fejlődését és tevékenységét meghatározó hét tényezőt sorol fel:

1. Az állam és a társadalom közötti viszony, azaz a hatalmon lévő rezsim legitimitációjának foka, politikai ideológiája, valamint az autonóm civil kezdeményezések iránti toleranciája.
2. A történelmi háttér, a civil élet, azaz a civil szféra stabil és együttműködő-e, vagy instabil és megosztott.
3. Az országban, vagy az adott területen jelen lévő szegénység és kirekesztés jellemzői.
4. Kormányzati reform, demokratizálódás folyamata az egypárti vezérléstől a többpártrendszer meggyökerezéséig.
5. Az állam reformja, megfelelő méretének kialakítása, amely gyakran a közszolgáltatások leépítéséhez, privatizációjához, s az állami szerepek és felelőségek állampolgárokhoz és nem állami intézményekhez való áthelyeződéséhez vezet.
6. A közigazgatás decentralizálása, a szakértelem dekoncentrációja és a hatalom delegációja az állami bürokrácia alacsonyabb szintjeire.
7. A támogatáspolitikai gazdaságtana, azaz a finanszírozás jellemzői.

Minden ország a szabályozó tényezők egy sajátos kombinációját hozza létre, amelyek együtt alkotják azt a környezetet, amelyben a civil szervezeteknek működniük, fejlődniük kell. Dinamikus kölcsönhatásról van szó, amelyben a szervezetek az érdekvégyesítésen (*advocacy*) keresztül formálni is igyekeznek környezetüket. A sikeres civil szervezetek jellemzői közé tartozik, hogy stabil identitástudattal és világos célokkal rendelkeznek, amelyektől nem hagyják magukat könnyen eltéríteni (Fowler, 2000).

Civil szervezetek általános szerepei

Salamon és társai (1995, 1999, 2000) átfogó kutatásokat végeztek, amelyekben a fejlődő és a fejlettségtől függetlenül az ország fejlettségétől függetlenül a civil szervezetek tevékenysége lehet:

- szolgáltatói: valamilyen köz- vagy közösségi jelleggel rendelkező (egészségügyi, oktatási, személyes szociális, kulturális);
- innovációs: a civil szervezetek rugalmasabbak és alkalmazkodó-képesebbek más szervezeti formáknál, így létezik egy olyan elvárás felőlük, hogy új ötletek inkubátoraként szolgáljanak a közproblémák azonosítása és megoldása terén, valamint az új tevékenységterületekre való belépésben és az addig be nem töltött igények kiszolgálásában. A civil szervezetek ugyanazt az innovatív szerepet játszhatják a közszférában, mint amit a kisvállalkozások játszanak az üzleti szférában.
- érdekképviseleti (*advocacy*): e szervezetek kapocsként szolgálnak az egyének és a tágabb politikai folyamatok között, módot adnak arra, hogy a csoportérdek szélesebb közfigyelmet kapjon, hogy elmozdulás történjen a kormányzati politikában, vagy a szélesebb társadalmi változások irányába. (A civil szervezetek fontos szerepet játszhatnak a saját működési területükhöz kapcsolódó közpolitikai innovációk, újítások kidolgozásában). Két jelentős dimenziója van ennek a szerepnek, a személyes és a közösségi³⁰, vagy más elnevezéssel a polgári és a közpolitikai³¹, azaz a civil szervezetek nem csak a szakpolitika-orientált tevékenységeket, hanem a szélesebb körű aktív polgári részvételt is előmozdíthatják³²;
- kifejezésre juttató (*expressive*) és vezetésfejlesztési célú: az érdekképviselet csak egy formája annak a képviseleti tevékenységnek, amely a civil szervezetektől elvárható, szerepük ennél szélesebb körű, az egyének és csoportok önkifejezésének eszközei is egyben. Elősegítik a polgári részvételt, védik a társadalmi, vallási, kulturális és kisebbségi csoportok érdekeit. Az egyéni önkifejezés eszközeként elősegítik a vezetésfejlesztést. Ezen a szerepen keresztül fontos feladatot látnak el a pluralizmus és a társadalmi sokszínűség értékeinek védelmében, megőrzésében³³;
- közösségépítő és demokratizációs: a társadalmi sokszínűség támogatása mellett a civil szervezetek egységesítési szerepet is betöltenek, amelyet integratív szerepnek is neveznek és a társadalmi tőke fogalmához kapcsolódik. A társadalmi interakciók ösztönzésével a civil szervezetek segítenek kiépíteni a bizalom szokásait és a kölcsönösséget, amely hozzájárul a közösség érzéséhez. Ennek a szerepnek köszönhetően elősegíthető a gazdasági növekedés és a demokratizáció folyamata is.

Heinrich (2010) a civil társadalom, civil szervezetek demokratizációban betöltött szerepét elismeri, fontosnak tartja, és megállapítja, hogy ez kétirányú folyamat. Ahogyan az erős civil társadalom elősegíti egy ország demokratikus működését, úgy a demokráciaként való működés hossza alapvetően meghatározza, hogy egy ország civil társadalmi erőssége lesz-e (6. ábra).

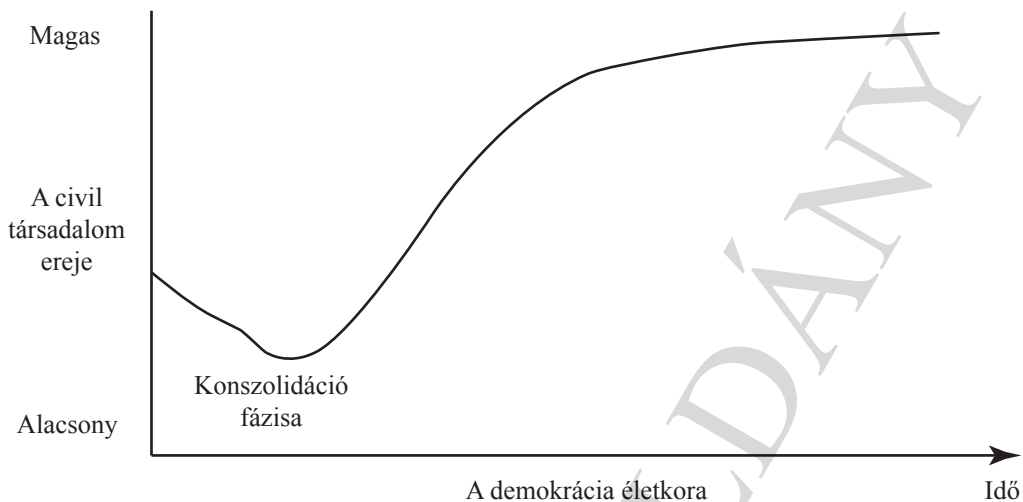
³⁰ *Personal és public advocacy.*

³¹ *Citizen advocacy és policy advocacy.*

³² *Expanded conception of advocacy.*

³³ Ezt a szerepet értékörző szerepnek is nevezik.

6. ábra: A demokrácia életkora és a civil társadalom erőssége közti kapcsolat

Forrás: Heinrich (2010)

A fiatal demokráciákban a civil társadalom ereje átmenetileg, a demokratikus berendezkedés megszilárdulásáig alacsony, sőt Heinrich szerint csökkenő tendenciát mutat. A konszolidáció fázisát követően azonban a civil társadalom gyors ütemű erősödésnek indul.

A civil szervezetek innovációs tevékenysége többféle módon és eredményességgel valósulhat meg egy adott környezetben. Glor (2001) az innovációkat vizsgálva³⁴ arra a következtetésre jutott, hogy többféle innovációs minta is létezik, amelyeket véleménye szerint három fő tényező együttese határoz meg. Ezek a tényezők:

- az újítási szándék mögött álló motiváció (külső vagy belső motiváció);
- a fennálló rendszer, szervezet kultúrája (felülről irányított, vagy alulról kezdeményezett) és
- az újítást előidéző kihívás nagysága (fennálló kockázatok).

A felülről irányított, külső motivációkkal és alacsony fokú kockázatokkal rendelkező szervezetek inkább hajlamosak zárt rendszereket létrehozni, míg az alulról jövő kezdeményezésekkel, belső motivációkkal, és magas kockázatú környezettel bírók rendszerint nyitottabbak a külvilág felé (3. melléklet).

Civil szervezetek a Közös Agrárpolitikában

Az Európai Unió a civil szervezeteket több szempontból is fontos szereplőnek tekinti. Egyik fő feladatukként a közpolitikák kidolgozásában és elfogadtatásában való részvételüket tartja.³⁵ Az Unió szintjén jelen levő demokratikus deficit³⁶ a polgárok hangját megszólaltató civil szervezetekkel folytatott párbeszéddel (konzultációk, egyeztetések) igyekszik csökkenteni. Az európai kormányzásról szóló fehér könyv (COM 2001) is erre a civil szerepre hívja fel a figyelmet. A civil szervezetek a vidékfejlesztési politikát is magában foglaló Közös Agrárpolitika (KAP) formálásában és megvalósításában is lehetőséget kapnak, ehhez azonban megfelelő szervezethez, érdekérvényesítési képességekkel kell rendelkezniük.

³⁴ Glor elsősorban kormányzati szervezeteket vizsgált, megállapításai azonban ennél általánosabb érvényűek.

³⁵ Amellett, hogy elismeri a szolgáltatásnyújtó (*White Paper: European Governance, COM(2001) 428 final*), valamint a demokrácia tanulótepeként való funkciójukat is (*Opinion of the Economic and Social Committee on The role and contribution of civil society organisations in the building of Europe*, CES 851/99 D/GW).

³⁶ A demokratikus legitimitás hiányát.

A vidékfejlesztési politika számos intézkedése a civil szervezetek előtt is nyitva áll. Kiemelkedő szerepük lehet a helyi fejlesztést megcélzó Leader programon belül³⁷, ahol részvételük alapvető fel-tétel. A Leader magját alkotó helyi akciócsoportok (HACS) döntéshozatalában a civil és a vállalkozói szektornak együttesen³⁸ legalább 50 százalékos képviselettel kell rendelkeznie a közsférával szem-ben, ami elvben lehetőséget biztosít a civilek számára is érdekeik érvényesítésére. Magyarországon 2011-től a Leader HACS-oknak maguknak is civil szervezetként (egyesületi) formában kell működ-niük, ami az érdekképviselet szempontjából kissé félrevezető lehet. Amikor egy civil szervezeti for-mában működő HACS az adott lokalitás (földrajzi terület) érdekeit képviseli, akkor nem állítható, hogy magát a civil szférát képviseli, éppen a háromoldalúsága miatt.

A KAP a civil szervezetek szolgáltatásnyújtásban való szerepét is elismeri és támogatni kívánja. A vidék alapszolgáltatásokkal való jobb ellátottságának érdekében például a hármas tengely kere-tében integrált szolgáltatói terek (IKSZT) működtetőiként (címbirtokos szervezetek) számít rájuk.³⁹

A 2014–2020 közti programozási időszakban a KAP (COM(2011) 615 final/2) a Leader megkö-zelítésnek, és ezen keresztül a civil szervezeteknek, továbbra is fontos szerepet szán a vidéki terü-letek fejlesztésében, valamint az innovációk terjesztésében. A (közösségi szinten irányított) helyi fejlesztés⁴⁰ 2014-től nem csak az EMVÁ-ból, hanem más stratégiai alapokból⁴¹ is finanszírozhatóvá válik, ami azt jelenti, hogy a helyi akciócsoportok a jelenleginél szélesebb spektrumról választhatják majd ki megvalósítani kívánt projektjeiket. Ez a civil szervezetek részvételét várhatóan növeli majd, hiszen nagyobb hangsúlyt kaphat például a Szociális Alapból támogatható foglalkoztatás, oktatás és kapacitásfejlesztés is. A KAP-ban a vidéki népesség számára nyújtott alapvető szolgáltatások közül a szabadidős és kulturális szolgáltatások biztosításának támogatása külön is említésre kerül, ami a civil szervezetek számára további bekapcsolódási lehetőségeket jelenthet ezen a területen.

³⁷ A Leader program a 2007–2013 közötti programozási időszakban a KAP negyedik tengelyének keretében valósul meg.

³⁸ Ez alatt értsd: „a gazdasági és szociális partnerek, valamint a civil társadalom, úgymint a mezőgazdasági termelők, a vidéki nők, fiatalok és egyesületeik képviselői” (a Tanács 1698/2005/EK rendelete).

³⁹ Ide értve az egyesületként, az alapítványként, a közalapítványként, a nonprofit gazdasági társaságként és a közhasznú tevékenységet ellátó szociális szövetkezetként működő szervezeteket, kivéve a biztosító egyesületeket, a politikai pártokat és a munkáltatói és munkavállalói érdek-képviseleti szervezeteket (126/2012. (XI. 12.) VM rendelet).

⁴⁰ *Community-led Local Development (CLLD)*.

⁴¹ Közös Stratégiai Keret (*Common Strategic Framework*, rövidítve *CSF*) alapjai: Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap, Kohéziós Alap, Európai Halászati Alap.

TISZTELETPELDÁNY

Civil szervezetek a Magyarországi vidékfejlesztésben

Eddigi tapasztalatok

A civil szervezetek vidékfejlesztésben betöltött szerepét egyre több hazai szakirodalom tárgyalja. G. Fekete helyi fejlesztésekkel kapcsolatos munkái (1998, 2001) a fejlődő országokat vizsgáló szakirodalomból is merít, számos példát hozva a harmadik világ önszervezői közül. Osváth (2005) a civil szervezetek térségi együttműködéseit vizsgálva megállapítja, hogy gyakran maguk a civilek sem látják világosan, hogy a szektor állapota és működése hatással van egy adott térség fejlődésére. Legtöbbjüktől távol áll a térségi szemlélet, csak a saját szűk területükre koncentrálnak. Eközben azonban tevékenységük „melléktermékeként” a térség fejlődését is befolyásolják, amelynek egy része mérhető a gazdasági fejlettség hagyományos mérőszámaival is (például szolgáltatásnyújtás, foglalkoztatás). A szerző ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a civil szervezeteknek lehetőségük van a többi szektorban nem elérhető különleges erőforrás, az önkéntes munka bevonására is. Mivel kevésbé kiszolgáltatottak a piaci viszonyoknak, gazdasági válság esetén nagyobb eséllyel folytatják tevékenységüket, tartják meg munkaerejüket. A tanulmány megállapítja, hogy a civil szervezetek ilyen szempontból vizsgált gazdasági jelentősége térségenként eltérő. A kelet-közép-európai országokban, így hazánkban is, ennek mértéke még jelentősen alatta marad a régi uniós tagországokéinak, ugyanakkor fejlődés várható e tekintetben.

A civil szervezetek továbbá fenntartják az adott térséghez való kötődést, formálják a helyi identitást, ami alapjául szolgál a közös helyi érdekek felismerésének és az érdekérvényesítés miatti összefogásnak. Osváth ezt követően a társadalmi tőke fontosságára hívja fel a figyelmet. Leírja⁴², hogy a társadalmi tőke, a bizalom, a kölcsönösség, valamint az aktív civil szervezetek a demokrácia működtetésének az alapjai, hiányuk kimutatható anyagi, gazdasági és egészségi veszélyeztetettséggel jár. Ebből a szempontból a valódi, demokratikusan működő civil szervezetek szerepe a legfontosabb, amelyek hatékonyan tudják képviselni a fejlődés valódi céljait. Fontos közvetítő szerepet játszanak az állam és a társadalom között, miközben ellenőrzik és felügyelik az államot, a közelet tisztaságát, a politikai döntések indokoltságát. Továbbá önmagukban is fontos szerepet töltenek be a felmerülő igényekre való válaszadásban.

Osváth (2009) a magyar civil szektor társadalmi fejlődésben játszott szerepeit értékelve megállapítja, hogy a jó példák ellenére mind a szolgáltató, mind az érdekképviseleti, mind pedig a közösségszervező oldalát gyengének kell minősítenünk. Ennek okai a szerző szerint többek között a gyenge erőforrás-ellátottságban, az uralkodó társadalmi értékrendben, az örökölt kulturális és szociálpszichológiai adottságokban, valamint a szektor megfelelő ismeretének hiányában keresendők. Következmenyei között pedig a hátrányos helyzetű csoportok kedvezőtlen társadalmi esélyeit; a gyenge társadalmi szolidaritást; a magas közéleti korrupciót; a politikai döntések alacsony társadalmi elfogadottságát; környezetszennyező iparágak meglepedését; a gazdasági együttműködések magas tranzakciós költségeit; valamint az intézményrendszerrel független, kis léptékű társadalmi szolgáltatások hiányát említi meg.

Vercseg Ilona írásaiban a közösségfejlesztés (1999, 2005) és a helyi cselekvés (1995) jelentőségét, valamint nehézségeit mutatja be. Tapasztalatai szerint a vidéki térségekben „...önszerveződés hiányában nem épültek ki a demokrácia helyi, illetve térségi intézményei; nagyon erősek még az autokratára vezetési modell hatásai, az emberek kerülnek a konfliktusokat, mert nem tudják megnyugtatóan kezelni azokat; nem igazán értik, hogy mi történik velük és miért...” Véleménye szerint a szolgáltatási funkciók ellátásához a vidéki civil szférának támogatásra és szakmai segítségre van szüksége. A fő cél az, hogy „... felálljon a „demokrácia” nevű színdarab valamennyi szereplője, hogy megtanulják szerepüket, sőt szerepeiket – hiszen az egyik jelenetben döntéshozó, a következőben mások

⁴² Putnam 1993-ban megjelent, „*Making democracy work*” című könyvére hivatkozva.

döntéseinek elszenvedője vagyok. Ki kellene épülnie a helyi cselekvési struktúráknak és az azokat kiszolgáló infrastruktúráknak is...” A helyi fejlesztést a szerző a helyi közösség intézményeinek építésében látja, amely alatt intézményesült szokások, szervezetek és szolgáltatások kialakítását érti.

Bocz (2009) doktori tanulmányában a hazai civil szektor rendszerváltás utáni strukturális átalakulását vizsgálta. Megállapítja, hogy a várakozásokkal ellentétben a személyi jövedelemadó 1 százalékának felajánlott összegei bővítették ugyan a civilek gazdálkodási forrásait, de a területi egyenlőtlenségeket nem csökkentették.

A témában számos tanulmány, cikk is megjelent, amelyek csak részterületekre koncentrálnak. Arapovics (2009) a civil szervezetek egész életre kiterjedő tanulásban, Horváth (2002) a közszolgáltatásokban, Kákai (2003) a szociális ellátásban, Varga (1996) az önkormányzati döntéselőkészítésben, Vajda (1997) társadalomépítésben betöltött szerepét vizsgálta. Finta (1999) a civil szervezetek területfejlesztésben játszott szerepével foglalkozik, kiemelt figyelmet fordítva az érdeképviseleti, érdekérvényesítési funkcióik vizsgálatára.

Rechnitzer (1998) a civil szervezetek megjelenésének, elterjedésének területi intenzitását, dinamikáját követi nyomon a rendszerváltás utáni években. A szerző megállapítja, hogy a civil szektor és annak támogatottsága egyértelműen szoros kapcsolatban áll az adott terület gazdaságának, és lakosságának jövedelmi állapotával. Véleménye szerint tehát, nélkülözhetetlenek olyan központi, nemzetközi programok, segítik a szektor kiszélesedését, legalább a kedvezőtlen adottságú régiókban.

A vidékfejlesztő civil szervezetek hátrányos helyzetű területeken való kialakulásával és tevékenységével foglalkozik Márkus (2000), aki optimista megközelítéssel a jövőre vonatkozóan megállapítja, hogy e szervezetek mind társadalmi, mind gazdasági vonatkozásban előtérbe kerülnek, folyamatosan erősödnek, amely által egyre inkább terjed a helyi társadalmak autonómiája, érdekérvényesítő képessége.

Szörényiné (1999) a civil szervezetek megjelenését, partnerségeit, illetve a területfejlesztésben, a helyi gazdaságfejlesztésben és a helyi életminőség javításában játszott szerepüket is vizsgálja a rendszerváltást követő évtizedben. Rámutat arra, hogy a civil szervezetek és a kistérségi társulások kapcsolata ebben az időszakban gyenge, és kiépítetlen még a kistérségi szintű civil szervezeti struktúra.

Csibe (2005) a kistérségi vidékfejlesztés megvalósítását vizsgálja a kistérségi fejlesztési tanácsoknál regisztrált civil szervezetekre vonatkozóan. Megállapításai között szerepel, hogy vidékpolitikai szempontból Közép-Magyarország mellett a Dél-Dunántúlon legaktívabbak a civil szervezetek, valamint hogy a vidékfejlesztő civil szervezetek a hátrányos helyzetű térségekben mutatnak nagyobb aktivitást. Ezekben a kistérségekben a legjelentősebb a LEADER-típusú közösségfejlesztés támogatottsága is. Ezzel szemben a fejlett kistérségekben magas a vidékpolitikában közreműködni nem akaró civil szervezetek aránya, és erősebb a nem mezőgazdaságra alapozott fejlesztési szemlélet.

Videkfejlesztési kézikönyve alapján Lukács (2004) a civil szervezetek szerepét abban látja, hogy olyan többlet (szellemi és anyagi) energiákat tudnak mozgósítani, amelyekre más vidéki szereplők nem képesek. Véleménye szerint a civil szervezeteknek a vidékfejlesztés minden fázisában (a helyi szükségletek felismerésétől a megvalósításon át az ellenőrzésig) fontos szerepük van.

Nárai és Reisinger (2011) egy nyugat-dunántúli kutatás (Nárai, 2008) eredményei alapján a civil szervezetek leggyakoribb szerepvállalási területei között a következőket említi meg:

- Kulturális, szabadidős igények kielégítése, ismeretbővítés lehetőségének megteremtése (rendezvényszervezés, kiadványok megjelentetése);
- Szolgáltatások nyújtása (speciális szolgáltatások);
- Közélet alakítása, közügyek befolyásolása (önkormányzat döntés-előkészítő munkájába való bekapcsolódás, azaz civil kontroll, közéletben való aktív szerepvállalás)
- Intézményeknek, szervezeteknek, illetve magánszemélyeknek nyújtott támogatás, segítségnyújtás.

A szerzők rámutatnak arra, hogy a nonprofit szervezetek jelentős része egyszerre több területen is felvállal feladatokat.

A hazai civil szervezetekről való pontosabb kép kialakításához a továbbiakban a Központi Statisztikai Hivatal (2011a, 2010, 2008) adatait elemezzük.⁴³ Mivel a nyilvántartásokban nem különül el a vidék, mint olyan, ezért a módszertani fejezetben leírtak szerint járunk el.

Szervezeti forma, tevékenység

Magyarország civil szervezeteinek száma az 1980-as évek közepétől kezdve folyamatosan növekvő tendenciát mutat. Nagy részük a rendszerváltást követő tíz évben jött létre. Első hullámban a fővárosban, a megyeszékhelyeken, és a városokban jegyeztették be őket, majd megközelítőleg öt éves eltolódással a községekben is tetőzött a szervezetalapítási kedv. A növekedési ütem mára lassult ugyan, de még mindig érzékelhető, 2009-ben 66 145 civil szervezetet tartott nyilván a KSH, míg 2008-ban a számuk 65 ezer alatt volt (4. melléklet). Ezek negyede (24,5 százalék) található községi területeken, a városok területén jelen levő szervezetek aránya ennél valamivel magasabb, 29,3 százalékos (KSH, 2010). A községekben átlagosan 5-6, a városokban 66 civil szervezet van jelen (5. melléklet). A települések ötödében – ezek mindegyike aprófalu – egyáltalán nincs⁴⁴, vagy csak egyetlen civil szervezet működik (KSH, 2010). Az ezer lakosra jutó civil szervezetek száma az alapvetően vidéki térségekben 6 darab, míg az alapvetően városi területen 9,5 darab (6. melléklet). A klasszikus civil szervezetek (alapítványok, egyesületek) a civil szervezetek 88 százalékát teszik ki.

Hazánk alapvetően vidéki térségeiben 28 922 civil szervezet található, az összes civil szervezet 43,7 százaléka. Ebből 88,4 százalék klasszikus civil szervezet: egyharmad alapítványi, kétharmad egyesületi formában tevékenykedik. Közalapítványok és nonprofit gazdasági társaságok is jelen vannak, igaz, jóval kisebb arányban (7. ábra). Az alapvetően városi térségeinkben (Budapesten) az egyesületek és az alapítványok aránya egymáshoz képest sokkal kiegyenlítettebb, előbbi 44 százalék, utóbbi 41 százalék. Ez főleg a jóval nagyobb alapítványalapítási kedv jelenlétének köszönhető. Például tízezer főre 39 alapítvány jut szemben a vidéki 17-tel (7. melléklet). Itt koncentrálódnak ugyanis azok a tevékenységek, amelyek végzéséhez az alapítványi forma ideálisabb (oktatás, szociális ellátás, egészségügy, kutatás, kultúra).

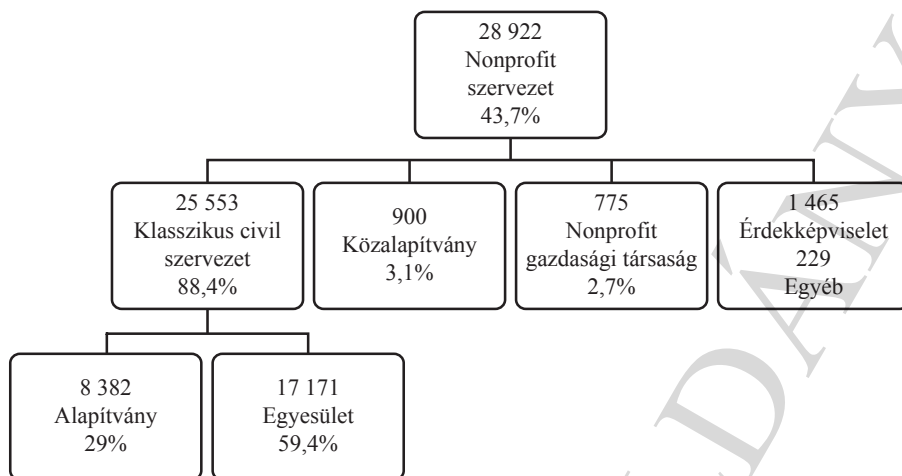
A közalapítványok az országos átlaghoz képest nagyobb arányban vannak jelen az alapvetően vidéki térségekben (tízezer főre 2 szervezet jut, míg a fővárosban egy is csak alig), ami annak köszönhető, hogy a helyi önkormányzatok forrásbővítés (például 1 százalékos felajánlások gyűjtése), valamint településfejlesztési, közrendvédelmi és egyéb céljaik elérése érdekében ebben a formában alapítottak nonprofit szervezetet (a jogszabályok ugyanis csak erre adtak módot) (KSH, 2010).

A vizsgált időszakban a nonprofit gazdasági társasági forma is képviseltette magát. A közhasznú társasági forma 2006-os megszüntetése óta (2006. évi IV. törvény), fokozatosan ez a forma vette át a kht-k helyét. Az alapvetően vidéki térségekben tízezer főre 1,6 darab, alapvetően városi térségben 3,6 darab szervezet jut, amelyek leggyakrabban gazdaságfejlesztéssel, településfejlesztéssel, esetleg oktatással, kultúrával foglalkoznak.

⁴³ A nonprofit szervezetek területi elhelyezkedésével, tevékenység szerkezetével és jellemzőivel Bocz (2009), valamint Osváth (2009) is foglalkozik.

⁴⁴ Vadász István (2007) tanulmánya megállapítja, hogy ezeken a településeken a települési önállóság korábbi csorbulása, az alacsony népesség-szám és az előregedett lakosság akadályozzák a civil szervezetek megjelenését, terjedését.

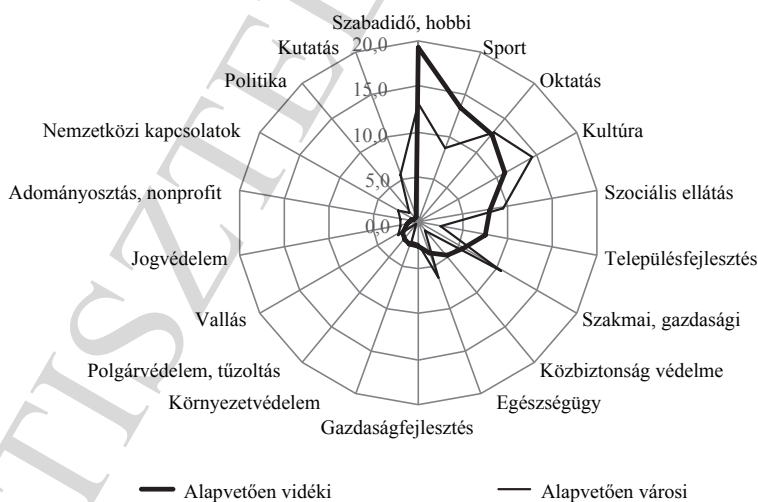
7. ábra: Civil szervezetek az alapvetően vidéki térségekben, 2009

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítások

A nonprofit szervezetek mind a vidéki, mind pedig a városi területeken a kikapcsolódás segítését (szabadidő, hobbi, sport), valamint a művelődést (oktatás, kultúra) szolgálják a legnagyobb arányban. Az alapvetően vidéki térségekben 57 százalékos, az alapvetően városi térségekben 49 százalékos az arányuk. Az alapvetően vidéki területeken jelentős (12,5 százalék) még a valamilyen fejlesztési tevékenységet⁴⁵ végzők aránya, amelyek közül a településfejlesztés a leghangsúlyosabb. Ez egyúttal jelzi is a falusi területeken tapasztalható hiányok és irányultságok jellegét. A szociális ellátás és az egészségügy jelentik a civil szervezetek további 11,6 százalékának fő tevékenységét, ami elmarad a főváros 16 százalékos arányától (tízezer főre vetítve). Vidéken a fővároshoz képest magas a közbiztonság védelmével, valamint a polgárvédelemmel, tűzoltással foglalkozó civil szervezetek aránya (8. ábra).

8. ábra: Civil szervezetek tevékenységcsoportok szerint, két térségtípusban, 2009⁴⁶

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítás

⁴⁵ Településfejlesztés, gazdaságfejlesztés, környezetvédelem.

⁴⁶ Tízezer főre jutó civil szervezetek tevékenységenkénti megoszlása (százalék).

A statisztikák megerősítik (KSH, 2011a), hogy a kikapcsolódást segítő szervezetek jellemzően egyesületi formában⁴⁷ működnek, míg az oktatással foglalkozók között az alapítványi forma a leggyakoribb. A kulturális tevékenységet végző civil szervezetekről elmondható, hogy legszívesebben az egyesületi formát választják, de az alapítványi forma is népszerű körükben. Amennyiben egy szervezet településfejlesztéssel foglalkozik, azt legnagyobb valószínűséggel egyesületi formában teszi, bár az alapítványi és a közalapítványi formát is szívesen választják. Ez utóbbi forma a helyi önkormányzatok aktivitását mutatja ezen a téren. A gazdaságfejlesztéssel foglalkozóknál az egyesületi mellett a nonprofit gazdasági társasági forma a legkedveltebb. A szociális ellátás és az egészségügy inkább az alapítványi formát preferálja, a közbiztonság védelmét⁴⁸ pedig zömében egyesületi formában látják el a vidékiek.

Az alapvetően vidéki térségekben a civil szervezetek 49 százaléka közhasznú minősítéssel rendelkezik 2009-ben, míg az alapvetően városi térségben e szervezetek aránya 56 százalék volt. Ebből vidéken 5,4 százalék, a fővárosban 6,3 százalék kiemelkedően közhasznú státuszú volt (9. melléklet). A 2012-től hatályos Civil törvény változást hozott a közhasznúság fogalmában, megkülönbözteti egy szervezet alapcél szerinti, közcélú, valamint közhasznú tevékenységét. Az alapcél szerinti tevékenységek azok, amelyeket a szervezet a létesítő okiratban megadott, és amelyeket a céljai elérése érdekében végez. A közcélú tevékenység ennél szűkebb kategória, csak azok a tevékenységek tartoznak ide, amelyeket a szervezet egy nála tágabb közösség érdekében végez. Közhasznú tevékenységeknek pedig azokat tekintik, amelyek az alapcélok közül a közfeladatok teljesítésére irányulnak, és ezzel a társadalom és az egyén közös szükségleteit segítik kielégíteni.

Erőforrás-ellátottság

Munkaerő

A civil szervezetek többségének nincs fizetett alkalmazottja (az alapvetően vidéki térségben 87 százalékuk, az alapvetően városiban 80 százalékuk ilyen). Ehelyett önkéntes alapon, (esetleg megbízási szerződéssel) dolgozó munkaerő segíti működésüket.

Az alapvetően vidéki térségekben foglalkoztatott 1,7 millió fő 2,5 százaléka (43 ezer fő) kötődik a civil szférához⁴⁹, ami átszámítva 35 ezer ÉMÉ⁵⁰-t jelent. Az alapvetően városi területeken a foglalkoztatottaknak 7 százaléka (52 ezer fő) dolgozik a civil szférában, ami 42 ezer ÉMÉ-nek felel meg. A két térségtípus közötti különbség még szembetűnőbb, ha ezer lakosra vetítve nézzük a foglalkoztatotti adatokat. Ezek szerint vidéken 7 ÉMÉ-nek a fővárosban pedig 25 ÉMÉ-nek megfelelő munkaerő dolgozik a civil szférában. Megbízási szerződéses formában vidéken a szervezetek 8 százaléka, a fővárosban 13 százaléka alkalmazza munkaerejét (10. melléklet).

A civil szervezetek munkáját a fizetett munkaerő mellett egy plusz erőforrás, az önkéntes munkaerő segíti – vagy, ahogy a számok mutatják – gyakran inkább helyettesíti. Az alapvetően vidéki szervezetek 59 százalékában, az alapvetően városiak 53 százalékában dolgozik önkéntes. Az előbbi térségekben ilyen módon 191 ezer fő vesz részt szervezetek céljainak megvalósításában. Ez több mint Magyarország harmadik legnagyobb városának, Szegednek az összlakossága. Az önkéntesek egyik fele rendszeresen, másik fele alkalmanként folytatja ezt a tevékenységet, ami összesen 13 ezer

⁴⁷ Általánosságban elmondható, hogy az egyesületi formát választóknál a szervezeti célt rendszerint a tagok részvételével, közösségi tevékenységével kívánják megvalósítani, míg más szervezeti formáknál ez az elem kevésbé hangsúlyos.

⁴⁸ Mint ahogyan a polgárvédelmet, tűzoltást is.

⁴⁹ Ez a főállású részmunkaidőben vagy teljes munkaidőben foglalkoztatottak, valamint a nem főállásban foglalkoztatottak együttes létszámát jelenti.

⁵⁰ Éves Munkaerő Egység: egységnyi munkaerő, 1800 munkaórának, azaz 225 nyolc órás munkanapnak felel meg, amely egy teljes munkaidős munkaerő éves munkavégzése. A nonprofit statisztika nem ezt a kifejezést használja, hanem „számitott főállású foglalkoztatotti létszám”-ról beszél, amely a főállású, teljes munkaidőben foglalkoztatottak száma, hozzáadva a főállású részmunkaidőben foglalkoztatottak számának felét és a nem főállású foglalkoztatottak számának egytizedét.

főállású foglalkoztatott munkájának felel meg.⁵¹ Vidéken ezer lakosból 40, míg az alapvetően városi területeken 71 fő végez kisebb-nagyobb önkéntes munkát, ami főállású foglalkoztatottra átszámítva vidéken 3, a fővárosban 5 főt jelent. Vidéken az alkalmi, a fővárosban a rendszeres önkéntes munka adja a nagyobb részt. Egy önkéntesre vidéken átlagosan 136 munkaóra, a fővárosban 143 munkaóraóra jut; előbbi 17, utóbbi 18 munkanapnak⁵² felel meg. A különbségek rávilágítanak arra, hogy a vidéken élők közül arányaiban kevesebben aktívak az önkéntesség terén, mint a fővárosban. Szervezeti formát tekintve országos szinten az egyesületek önkéntes segítőinek száma és aránya a legmagasabb (73 százalék), melyet az alapítványok (18 százalék) követnek. A közalapítványok és a közhasznú társaságok esetében ez az arány az 1 százalékot sem éri el, náluk jellemzően fizetett munkaerő dolgozik (KSH, 2010). Az önkéntes munkavégzés az alapvetően vidéki térségekben valójában 25 milliárd forint, az alapvetően városiban 16 milliárd forint bérmegetakarítást jelent.

Bevételek

A nyilvántartott civil szervezetek 91 százaléka aktív, működése pénzbevételen alapul, 4 százalék bevétel nélkül működik, 5 százalék viszont inaktív. Az alapvetően vidéki térségekben a pénzbevételrel rendelkezők aránya, az alapvetően városi térségben pedig a pénzbevétellel nem rendelkezők és az inaktívak aránya magasabb. Ezer főre vetítve vidéken 6, városban 9 civil szervezetnek van bevétele (11. melléklet).

A civil szervezetek bevételeiket több forrásból szerzik:

- állami támogatás keretében a központi költségvetésből, az önkormányzattól, a személyi jövedelemadó 1 százalékából, valamint áfa-visszatérítésből;
- magántámogatásokból;
- alaptevékenység végzéséből, azaz a magánszemélyektől és a jogi személyektől beszedett tagdíjakból, valamint az alap- illetve közhasznú tevékenységek végzésével;
- gazdálkodási tevékenységből;
- hitel- és kölcsönfelvételtől, valamint
- egyéb forrásokból.

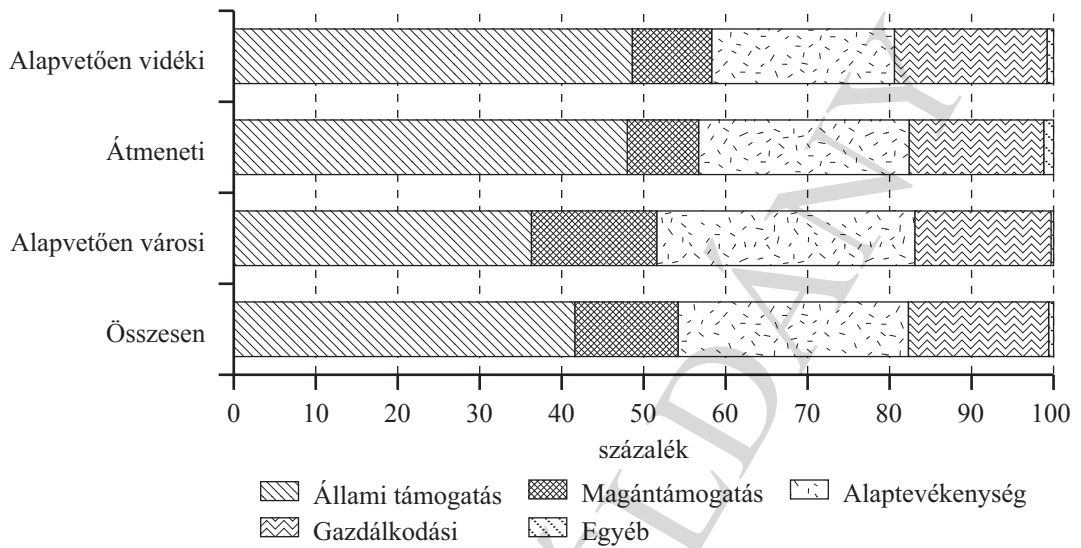
Az alapvetően vidéki területeken található közel 29 ezer civil szervezet a 48 ezer ÉME (fizetett vagy önkéntes) munkaerejével 262,5 milliárd forintnyi bevételt produkált 2009-ben, ami a szektor összbevételének megközelítőleg a negyede (23,6 százaléka). Az alapvetően városi térségekben koncentrálódik az összbevétel több mint fele (55,9 százaléka). A civil szervezetek bevételi összegei 1993 és 2009 között valamennyi térségtípus esetében növekvő tendenciát mutatnak, ugyanakkor az alapvetően városi térségekben a növekedési ütem jóval dinamikusabb, mint vidéken – igaz, a 2009-es adatok ebben megtorpanást jeleznek (12. melléklet).

Egy vidéki szervezet átlagos éves bevétele 9,1 millió forint, egy fővárosié ennek több mint négyszerese (38,6 millió forint). A bevételi források legnagyobb részét országos szinten az állami támogatások jelentik. A vidéki szervezetek ugyanakkor nagyobb mértékben támaszkodnak erre a forrásra (48,6 százalék), mint a fővárosiak (36,3 százalék), ahol hangsúlyosabb szerepet kapnak a magánforrások⁵³ (15,3 százalék, szemben a vidéki 9,7 százalékkal), valamint az alaptevékenységből származó bevételek is (31,5 százalék, szemben a vidéki 22,3 százalékkal) (9. ábra).

⁵¹ A statisztikákban őket számított önkéntesként foglalkoztatottnak nevezik. Számuk az önkéntesek által az év során végzett munka becsült időtartamának és egy főállású alkalmazott órákban számított éves munkaidéjének (1800 munkaóra) hányadosa.

⁵² 8 órás.

⁵³ Magánszemélyektől kapott adományok, személyi jövedelemadó 1 százaléka.

9. ábra: A civil szervezetek bevételei⁵⁴ térségtípusonként, 2009

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítás

Az állami források aránya országos szinten 1993-ban még csak 16 százalékos volt, 2000-re 28 százalékra, 2008-ra pedig már 44 százalékra növekedett. A klasszikus civil formáknak tekinthető alapítványok és egyesületek esetében (amelyek az összes civil szervezet többségét adják) a központi állami támogatás aránya kisebb, az összes civil bevétel csupán 35 százalékát jelenti (KSH, 2010). A 2012-től hatályos Civil törvény egyik célja, hogy ebben változást hozzon.

A községi civil szervezetek csupán 10 százaléka rendelkezik ötmillió forint feletti bevétellel (az országos átlag 19 százalék), ezen belül egy százalékuk ér el ötvenmillió forint feletti bevétel. (Az ilyen magas bevételű szervezetek több mint fele a fővárosban található.) A legtöbb községi szervezet (72,5 százalék) éves bevétele ötvézezer és ötmillió forint között mozog (KSH, 2010).

Az alapvetően vidéki térségek civil szektora veszteséges, azaz költségei meghaladják bevételeit. 2009-ben -6,5 milliárd forint volt az eredménye, míg az alapvetően városi szervezetek 3,2 milliárd forint nyereségre tettek szert. Egy szervezet esetében ez átlagosan -224 ezer forintot jelent vidéken, és 197 ezer forintot a fővárosban. Ez az az összeg, amelyet a civil szervezet vissza tud (na) forgatni saját fejlesztésére, ami az alapvetően vidéki térségekben így nem tud megvalósulni.

Kommunikációs eszközök

A civil szervezetek eszközei közül egyik legfontosabbnak a kommunikációs eszközök tekinthetők. Országos viszonylatban a civilek eszközellátottsága e tekintetben közepesnek mondható. A statisztikákból ugyanakkor világosan látszik, hogy a vidéki civil szervezetek vannak a legrosszabb helyzetben (KSH, 2008). A telefax, a számítógép, az internet és a saját honlap meglétét egy számba tömörítő, egytől négyig terjedő mutató a községi civil szervezetek esetében 1,8, szemben a fővárosi 2,3-as, vagy akár az országban átlagos 2-es értékkel).⁵⁵

⁵⁴ Bevételek megoszlása.

⁵⁵ Rendelkezése álló adatok 2006-ra vonatkoznak, a nonprofit szervezetek körében ekkor volt ilyen jellegű felmérés. Az azóta eltelt időszakban a kommunikációs eszköz-ellátottság valamennyi településszinten minden bizonnyal növekedett.

Szervezeti formát tekintve a legkedvezőtlenebb ellátottságúak az egyesületek, 1,9-es mutatóval. Ez azért jelent problémát, mert belőlük van a legtöbb vidéken. Az alapítványok és a közalapítványok mutatója 2,1, míg az egyik legjobb ellátottsággal (2,8) a közhasznú szervezetek⁵⁶ bírnak (KSH, 2008). A kikapcsolódással foglalkozó civil szervezetek hátrányosabb, a fejlesztéssel és művelődéssel foglalkozók előnyösebb helyzetben vannak. Előbbiek 1,7-es, utóbbiak 2,2-es mutatójúak.

Az a tény, hogy a kommunikációs eszközökkel való ellátottság a falusi és a városi területeken és az egyesületek vonatkozásában a legalacsonyabb, szerepet játszhat az itt működő szervezetek elzártságában, a társakkal való kapcsolatteremtés, az összefogás nehézségében.

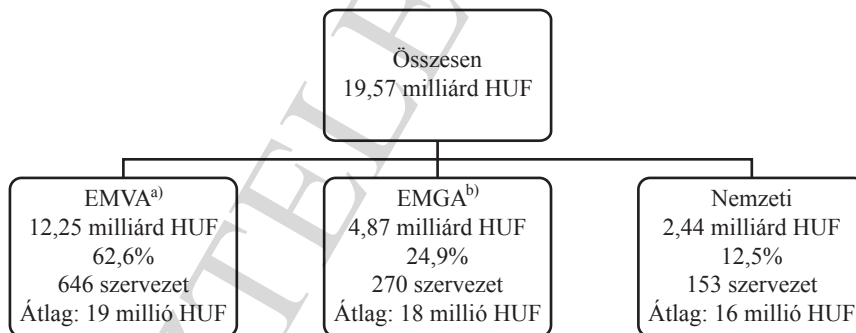
A 13. melléklet településtípusonként foglalja össze a civil szervezetek főbb jellemző adatait.

Civil szervezetek támogatása

Civil szervezetek támogatása

A vidéki civil szervezetek hazai fejlesztési típusú támogatása jelenleg nagy részben uniós forrásokra épül, de nemzeti források is rendelkezésre állnak. Ez a fejezet azokat a civil szervezeteket, és projekttevékenységüket vizsgálja, amelyek az MVH-n keresztül a vizsgált időszakban (2008 – 2011. március 31.) támogatási kifizetésben részesültek. Az MVH honlapjáról letöltött adatok ebben az időszakban minden MVH által az EMVA, az EMGA (NVT determinációt is beleértve), valamint nemzeti forrásból kifizetett egyedi támogatási adatot tartalmaznak civil szervezetenként és jogcímenként. Az MVH által kifizetett támogatások négy forrásból származtak: az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból (EMVA), az Európai Mezőgazdasági Garancia Alapból (EMGA), nemzeti forrásból, valamint az Európai Halászati Alapból (EHA).⁵⁷ Megoszlásuk alakulását a 10. ábra szemlélteti.

10. ábra: Civil szervezetek adatai támogatásai forrásonként, 2008–2011

Megjegyzés: Az EHA forrást külön nem tüntettük fel, mert összege a többiekhez képest elhanyagolható (3,77 millió forint); ^{a)}A KAP második pillérét finanszírozza ^{b)}Az EMGA a piaci intézkedéseket és a jövedelemtámogatásokat finanszírozza, azaz a KAP első pillérét.

Forrás: MVH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítások

A támogatási összegek jelentős része (62,6 százaléka) az EMVÁ-ból került kifizetésre, és a támogatásban részesülő civil szervezetek 73 százaléka részesedett belőle. Az EMGA nyújtotta forrásokból, ami az összes forrás negyedét (24,9 százalék) jelentette, a szervezetek közel harmada (31 százaléka) kapott támogatást. Nemzeti forrásból (az összes támogatás 12,5 százalékából) a szervezetek 17 százaléka részesült. Az EHA-ból kifizetett összeg elenyésző volt, 3,8 millió forint.

⁵⁶ Azóta helyette nonprofit gazdasági társasági forma jött létre.

⁵⁷ Ez utóbbi forrás aránya elenyésző, ezért külön nem foglalkozunk vele.

A vizsgált időszakban közel kilencszáz (879 darab) civil szervezet jutott forráshoz⁵⁸, ami alig haladja meg az ország összes civil szervezetének 1 százalékát. Amint azt a táblázat is mutatja, a támogatottak nagy része, 62,7 százaléka egyesület, 14,9 százaléka alapítvány, 12,5 százaléka nonprofit gazdasági társaság, 7,1 százaléka közalapítvány. A többi szervezeti forma aránya nem számottevő (esetleg még a szövetségek 1,9 százalékos részesedése említhető meg). Az egyes jogi formák támogatási összegekből való részesedése azonban nem követi ezt az arányt, a nonprofit gazdasági társaságok, valamint a szövetségek számarányukhoz képest jóval nagyobb mértékben részesedtek a támogatásokból. Előbbiek a támogatások 29,6 százalékát kapták meg, míg számarányuk ennek a felét sem érte el.

2. táblázat: **Civil szervezeti forma szerinti támogatási adatok, 2008–2011**

Jogi forma	Támogatási összeg (HUF)	Támogatási arány (százalék)	Támogatott szervezetek száma (darab)	Támogatott szervezetek aránya (százalék)
Egyesület ^{a)}	10 584 457 234	54,1	551	62,7
Nonprofit gt	5 793 364 308	29,6	110	12,5
Közalapítvány	1 219 271 523	6,2	62	7,1
Alapítvány	1 194 887 492	6,1	131	14,9
Szövetség	697 350 722	3,6	17	1,9
Egyesülés	50 432 746	0,3	3	0,3
Köztisztület	29 699 300	0,2	5	0,6
Összesen	19 569 463 325	100,0	879	100,0

^{a)} Az egyesület kategóriájába a klubok és egyletek is beszámításra kerültek.

Forrás: MVH adatok alapján az AKI Vidéklpolitikai Kutatások Osztályán készült számítások

Összesen közel húszmilliárd (19,57 milliárd) forint került kifizetésre a vizsgált időszakban. A kifizetések legnagyobb hányadát (37 százalék) a LEADER HACS-ok kapták. Ez egyaránt magában foglalja a 96 helyi akciósoport működési, képzési és egyéb támogatásait is. További 2 milliárd forintnyi támogatás jutott a helyi fejlesztési stratégiák előkészítésére és végrehajtására, ami lényegében a helyi vidékfejlesztési irodák finanszírozását jelentette. Területalapú támogatásként 3,2 milliárd forint, tenyésztésszervezés címén 1,9 milliárd forint jutott a támogatottaknak (14. melléklet).

A támogatási összegek 72 százaléka ment vidéki településekre, a fennmaradó 28 százalékot nem vidéki besorolású települések kapták. A forrásfelhalmozó képességét tekintve Hortobágy és Budapest volt a két győztes befutó. Előbbi 2,25 milliárd, utóbbi 2,24 milliárd forintos támogatási összeggel. Őket követte nagyobb lemaradással Szeged (429,8 millió forint) és Csákvár (426,9 millió forint), majd Tiszalök (305 millió forint) Hortobágy, Csákvár és Tiszalök esetében ez összesen két-két civil szervezetet jelent településenként, Budapestnél huszonhét, Szegeden kilenc szervezetről beszélhetünk. Összesen 582 település civil szervezete jutott támogatáshoz, ami azt jelenti, hogy a vidéki települések kb. négyötödében⁵⁹ a civil szervezetek nem részesedtek a vizsgált vidékfejlesztési támogatásokból. Ez az arány még akkor is jelentős, ha tudjuk, hogy a települések egyötödében nulla (vagy maximum egy) civil szervezet van bejegyezve.

Vidéken átlagosan 1,4 nem vidéken 2,6 támogatott szervezet jut egy-egy támogatott településre. A vidéki települések civil szervezeteinek⁶⁰ jogcíme szerinti támogatásösszegét vizsgálva az országos arányokhoz hasonló arányokkal találkozhatunk. Legnagyobb összegű támogatást a LEADER

⁵⁸ Az elemzésbe nem vontuk be a huszonöt darab minuszos, valamint a tizenhét darab nulla, vagy öt forint alatti támogatási összeggel szereplő szervezeteket.

⁵⁹ Az 582 település a vidéki települések 19,5 százalékát, a nonprofit szervezettel rendelkező vidéki településeknek pedig 20,8 százalékát jelenti.

⁶⁰ Az MVH adatbázisa alapján a nonprofit szervezet bejegyzésének helye döntötte el, hogy a szervezetet vidékinek tekintendő-e.

HACS-ok kapták (3,95 milliárd plusz 2,46 milliárd forint), 2,7 milliárd forintot területalapú támogatásként szereztek meg a civil szervezetek, és a készségek elsajátítására, ösztönzésére vállalkozó HVI-knek jutott 1,1 milliárd forint. A falufejlesztés (0,67 milliárd forint), valamint az EMGÁ-s agrár-környezetgazdálkodás (0,66 milliárd forint) voltak még kiemelten sikeres jogcímek a vidéki szervezetek számára – legalábbis a kifizetett összegeket tekintve. A támogatásokból azonban nem csak vidéki, hanem nem vidéki települések szervezetei is részesültek. Ez abból adódik, hogy a civil szervezeteket a székhelyük, telephelyük települése alapján és nem a megvalósítás helyszíne alapján tartják nyilván⁶¹. Az elemzés szempontjából ez azért nem probléma, mert segít a vidéki és nem vidéki szervezetek jellemzőinek elkülönítésében. Ez alapján láthatjuk, hogy a nem vidéki civil szervezetek összességében a tenyésztésszervezésre vették fel a legnagyobb támogatást, 1,84 milliárd forintot (nemzeti forrásból), amely jogcím a vidéki szervezeteknek nem kedvezett, ők csak 3 százalékából részesedtek. Hasonló a helyzet a nem vidéki szervezetek Magyar Méhészeti Program (EMGA) keretében szerzett 0,6 milliárd forintjával, amely a jogcím keretében kiosztott forrás 98 százaléka, vidéki szervezetek csekély mértékben részesedtek belőle. Viszont a nem vidéki szervezetek körében is elsők között szerepel a készségek elsajátítása, ösztönzése jogcím, amire 0,9 milliárd forintot utaltak ki részükre, ez azzal magyarázható, hogy HVI-k nem vidéki településen is működtek.

A támogatási adatok szerint vidéken az egyesületek számára történt a legnagyobb összegű kifizetés, összesen 7,1 milliárd forintot kaptak a vizsgált időszakban, ami azt jelenti, hogy vidékre került az egyesületeknek kifizetett összeg kétharmada (3. táblázat). A vidéki nonprofit gazdasági társaságok is jelentős összeget, 4,76 milliárd forintot vehettek át, ami négyötödét jelenti a gazdasági társaságoknak kifizetett összegnek. A közalapítványok 1,2 milliárd forinttal, az alapítványok 0,84 milliárd forinttal lettek gazdagabbak. A köztisztviselőknek⁶² kifizetett 29,7 millió forint teljes egészében vidékre került. A szövetségek, valamint az egyesülések esetében egyértelmű a nem vidéki dominancia, a forrásaiknak kb. csak negyedét kapták vidéki szervezetek.

Az egy-egy civil szervezet részére átlagosan kifizetett összegek tekintetében is különbség van vidéki és nem vidéki szervezetek között. Összehasonlításként: egy vidéki szervezet közel 11 millió forinttal kisebb összeget kapott átlagosan, mint egy nem vidéki. Az átlagok azt mutatják, hogy a nonprofit gazdasági társaságok, a közalapítványok, a klubok és az egyesületek esetében a vidéki szervezetek jutottak több forráshoz. Egy vidéki nonprofit gazdasági társaság, vagy egy közalapítvány kétszer akkora összeget kapott, mint egy nem vidéki társa. Az egyesületek, a szövetségek, az alapítványok és az egyesülések viszont a nem vidéki településeken kaptak nagyobb támogatást átlagosan (Ne feledkezzünk el róla, hogy ezek átlagos értékek, amelyek gyakran elfedhetik a létező különbségeket).

⁶¹ Tájékoztató a központi költségvetésből, illetve az Európai Mezőgazdasági Garancia Alapból, az Európai Halászati Alapból, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból finanszírozott támogatások kedvezményezettjére vonatkozó információk nyilvánosságra hozataláról. http://www.mvh.gov.hu/MVHPortal/files/1034935_Tajekoztato_tamogatasi_adatok_nyilvanossagra_hozatalarol_2012.04.24.

⁶² Önkormányzatok köztisztviselét jelent, ami valójában távol áll a civil szervezetektől, viszont a KSH besorolása alapján nonprofit szervezetnek számít, így projekttevékenység vizsgálatánál őket is számításba vettük.

3. táblázat: Vidéki és nem vidéki szervezetek támogatási adatai, 2008–2011

millió HUF

Szervezeti forma	Vidéki szervezet		Nem vidéki szervezet	
	összesen	egy szervezetre	összesen	egy szervezetre
Egyesület	7 086,0	15,9	3 417,2	36,0
Nonprofit gt	4 765,3	61,1	1 028,1	31,2
Közalapítvány	1 188,5	20,1	30,7	10,2
Alapítvány	843,1	8,3	351,7	11,7
Szövetség	169,9	24,3	527,4	58,6
Klub	74,4	8,3	3,4	3,4
Köztisztület	29,7	5,9	0,0	0,0
Egyesülés	14,1	14,1	36,4	18,2
Egylet	3,4	1,7	0,0	0,0
Összesen	14 174,4	20,0	5 395,0	31,2

Forrás: MVH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítások

A vidéki szervezeteknek 2008-ban 0,9 milliárd, 2009-ben 5,1 milliárd, 2010-ben 6,8 milliárd, 2011-ben pedig 1,4 milliárd forint került kifizetésre. Valamennyi jogi forma a 2010-es évben kapta a legtöbb kifizetést és jellemzően növekvő kifizetési tendencia figyelhető meg 2008 és 2010 között. Az egyesületek kivételt jelentenek, mivel 2009-ben is közel akkora összeget kaptak, mint 2010-ben, valamint a soraik közé tartozó egyik csoport, a klubok támogatása a többi szervezeti formától eltérően 2011-ben volt a legmagasabb. A nem vidéki szervezetek összességében 2009-ben részesültek legnagyobb arányban a forrásokból, közel 2 milliárd forintot kaptak ebben az évben (A nonprofit gazdasági társaságok kivételével, akik 2010-ben valamivel magasabb összeghez jutottak). A megelőző (2008-as) év 1,1 milliárd forintja valamennyi szervezeti forma számára kisebb összeget jelentett, egyedül az alapítványi formának volt ez a legsikeresebb éve.

Támogatások szervezeti forma szerint

Az elemzések azt mutatják, hogy egy-egy vidéki civil szervezetnek juttatott átlagos összeget nem csak az befolyásolta nagymértékben, hogy milyen jogcímre pályázott, hanem az is, hogy milyen jogi formához tartozik. Egy nonprofit gazdasági társasági formában működő vidéki szervezet átlagosan közel négyszer akkora (61 millió forint) támogatáshoz jutott, mint egy egyesület, és hétszer annyira, mint egy alapítvány. A szövetségek 24,3 millió forintos, a közalapítványok 20,1 millió forintos átlagos támogatásban részesültek szervezetenként. A továbbiakban jogi forma és jogcím szerint⁶³ tekintjük át az átlagos támogatási összegeket. A szervezetek tevékenységére – ahol ez lehetséges volt – a nevből következtettünk.

Egyesületek, egyesülések, szövetségek

Az egyesületek közül a 69 LEADER egyesület átlagosan 43 millió forint működési⁶⁴ és további 27 millió forintos LEADER támogatást⁶⁵ kapott. A helyi akciócsoportok stratégiájának életminőséget javító és diverzifikációt segítő projektjeinek megvalósítására közel 120 szervezet átlagosan 1,7 millió forintot vett fel. Az egyesületi formában működő 34 HVI támogatására⁶⁶ átlagosan 21 millió forintot fizettek ki. Területalapú támogatást természetvédelemmel, legeltetéssel, állattartással, vadászattal, vagy vallással foglalkozó szervezetek kapták (közel száz szervezet, átlagosan 3 millió forintot).

⁶³ Azokat a jogcímeket említjük meg, amelyek az adott jogi formán belül a legnagyobb támogatási összeget jelentették.

⁶⁴ Működtetés és készségek elsajátítása az 59. cikknek megfelelően.

⁶⁵ EMVA - Helyi Vidékfejlesztési Közösségek és a LEADER helyi akciócsoportok részére nyújtandó támogatás.

⁶⁶ Készségek elsajátítása, ösztönzése és végrehajtása.

tot). Falufejlesztésre polgárőr és tűzoltó egyesületek, szabadidővel, sporttal, horgászattal, kultúrával, település- és vidékfejlesztéssel foglalkozó szervezetek kaptak támogatást, de romákért, és (nagy)családosokért tevékenykedő egyesület is kapott kifizetést. Közel harminc szervezet átlagosan 8 millió forintot. Turizmusra többségében horgászegyesületek kaptak forrásokat, valamint borászattal, lovasporttal, kultúrával foglalkozók is voltak a támogatottak közt, átlagosan 10 millió forintos összegben részesültek. IKSZT kialakítására és működtetésére 17 egyesület átlagosan 6,2 millió forintot kapott. Egy borászattal foglalkozó egyesület részesült közel 100 millió forintos promóciós programtámogatásban. A vidéki örökségvédelemre⁶⁷ 15 szervezet átlagosan 6,6 millió forintot kapott. Tenyésztésszervezési támogatást öt egyesület kapott, átlagosan 10,3 millió forintot. Egy egyesülés részesült 14 millió forintos területalapú támogatásban⁶⁸, ez a szervezet vadászattal foglalkozik. A hét szövetségi formában működő szervezet közül kettő LEADER helyi akciócsoport, így a már említett LEADER támogatásokban ők is részesültek. A többi öt szövetség átlagosan 5,3 millió forintot vett fel, agrár-környezetgazdálkodásra, IKSZT létrehozására, LEADER helyi vidékfejlesztési stratégia végrehajtására, stb.

Nonprofit gazdasági társaságok

A nonprofit gazdasági társaságok a legnagyobb összeget a területalapú támogatásokból szerezték meg. Egy szervezet, amelyik természetvédelemmel és génmegőréssel foglalkozik, 1,45 milliárd forintos támogatással messze a legtöbb forrást mondhatta magáénak⁶⁹. A többi szervezet átlagosan 19 millió forintot vehetett fel ezen a jogcímen. A nyertes szervezetek település fenntartással, kommunális és egyéb közszolgáltatással, foglalkoztatással, mezőgazdasági termeléssel és szolgáltatással, kutatással, természetvédelemmel, stb. foglalkoznak. A nonprofit kft és zrt formában működő 17 LEADER helyi akciócsoport átlagosan 53 millió forintos kifizetést kapott működésre⁷⁰ és 31 millió forintot támogatási jogcímen⁷¹. Agrár-környezetgazdálkodásra a már említett természetvédelemmel és génmegőréssel foglalkozó szervezet kapta a legtöbb forrást (405 millió forint), a többi öt szervezet átlagosan 11 millió forintos támogatásban részesült. Öntözés, melioráció és vízgazdálkodás jogcímen egy település három szervezete kapott összesen 245 millió forintot. Anyatehén támogatásra két szervezet kapott támogatást⁷², HVI működtetésre nyolc szervezet átlagosan 11 millió forintos kifizetésben részesült.

Közalapítványok, alapítványok

Közel húsz közalapítvány (szociális, természetvédelmi, kulturális, településfejlesztő, foglalkoztatási, jóléti) kapott területalapú támogatást, átlagosan 21,5 millió forint értékben. Falufejlesztésre tizenhét szervezet átlagosan 12 millió forintos kifizetésben részesült. Többségük településfejlesztéssel foglalkozó közalapítvány, de vannak köztük iskolafejlesztéssel, gyerekekkel, kultúrával és sporttal foglalkozók is. Agrár-környezetgazdálkodásra átlagosan 35 millió forintot, vidéki örökség megőrzésére 18 millió forintot kaptak a nyertes közalapítványok. Állattartó telepek korszerűsítésére, és IKSZT kialakítására is jutott pénz közalapítványoknak. Alapítványok (főleg jóléti szolgálattal, rehabilitációval, természetvédelemmel foglalkozók) is részesültek területalapú támogatásból, tizennégy szervezet átlag 3 millió forint összegben. HVI működtetésére tíz szervezet átlagosan 30 millió forintot kapott. Falufejlesztésre 9,4 millió forintot kapott közel húsz szervezet, melyek közül legtöbben településfejlesztéssel és gyerekekkel foglalkoznak. IKSZT kialakítására átlagosan 8 millió forint jutott, de turizmusfejlesztésre és tanyabusz vásárlásra is kaptak forrásokat.

⁶⁷ Vidéki kistelepülések természeti és épített örökségének megőrzése.

⁶⁸ „Sima” területalapú támogatás (EMGA); Gabona, olaj-, fehérje- és rosnövények területalapú támogatása, (nemzeti) valamint Kedvezőtlen adottságú területek támogatása (EMVA).

⁶⁹ Ez a szervezet összességében 2,19 milliárd forint kifizetést kapott a vizsgált időszakban, hétszer annyit, mint a vidéken második legnagyobb támogatást kapó szervezet.

⁷⁰ Működtetés és készségek elszajátítása az 59. cikknek megfelelően.

⁷¹ EMVA - Helyi Vidékfejlesztési Közösségek és a LEADER helyi akciócsoportok részére nyújtandó támogatás.

⁷² Egyik 88 millió, másik 6 millió forintos támogatást.

A pályázással kapcsolatos tapasztalatok

Az interjúk alapján a civil szervezetek pályázati sikerességét akadályozza a megfelelő tapasztalat, készség és kompetencia hiánya. Előfordul, hogy például azzal sincsenek tisztában, milyen az EU által is elfogadható számla, hogy mi az a teljesítési igazolás, az átadás-átvételi jegyzőkönyv. Korábban e szervezetek többsége évi ötvenezer forintból gazdálkodott, most pedig hirtelen milliókat kell kezelniük, és mindezt stabil pénzügyi háttér nélkül. A rendelkezésre álló apparátus és a menedzsment hiányosságai, valamint a „jó lesz úgy, ahogy van” gondolkodásmód a legyőzendő akadályok között került említésre. A támogatások elnyerése amúgy a tapasztalatok szerint aktivizáló hatással van a tagságra.

Az uniós pályázati folyamattal kapcsolatban az interjúk során számos kritika fogalmazódott meg. Ezek közül az egyik leggyakoribb a túlszabályozott bürokratikus rendszer említése volt. Egyik interjúalanyunk felhívta a figyelmet arra, hogy a pályázatot nyert szervezetek sérelmeik publikálására és orvoslási javaslataik közzétételére egy külön internetes oldalt is létrehoztak⁷³, melyhez több száz szervezet adta a nevét. A pályázati rendszerrel elégedetlen civil szervezetek erőteljes kifogásuknak adnak hangot azzal kapcsolatban, hogy a lebonyolító szervezetek számára a programok szakmai teljesítésénél fontosabbnak tűnnek a számláik és könyvelési tevékenységeik. Elfogadhatatlannak tartják, hogy több száz civil szervezetnek kell tönkremennie több évvel ezelőtt lezárt, befejezett projektjeinek utólagos ellenőrzése során. A probléma megoldásaként a szervezetek többek közt a következőket javasolják:

- a pályázati feltételek és eljárások, valamint a pályázati intézmények működésének és érdekeinek egységesítése;
- a pályázatbeadás és bírálat rendszerének gyorsítása, amely egyúttal a pályázatokat kezelő intézményrendszert is olcsóbbá tenné,
- az uniós pályázatok eredményeit ellenőrző rendszer átalakítása, mivel jelenleg sok pályázó nem tudja, hogy milyen feltételek bekövetkezése esetén minősül sikeresnek, vagy sikertelennek a projekt.

Empirikus felmérés

A vidékfejlesztésben érintett civil szervezetek részletesebb elemzése érdekében kérdőíves felmérést is végeztünk. Kérdéseinkkel a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat (MNVH)⁷⁴ civil szervezeteit, valamint IKSZT címbirtokos civil szervezeteket céloztuk meg. Ehhez a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézettől⁷⁵ (NAKVI) kaptunk segítséget, akik a náluk nyilvántartott kb. 1200 civil szervezetnek elektronikus úton küldték ki a kitöltésre felkérő levelet⁷⁶. A visszaérkezési arány 6 százalékos volt. A válaszok feldolgozása Excel és SPSS program segítségével történt. Civil szakemberekkel készített interjúk további információkkal, magyarázatokkal szolgáltak az értelmezéshez.

A kérdőív három fő egységre tagolódott (15. melléklet). Elsőként a szervezettel kapcsolatos háttér-információkra voltunk kíváncsiak (általános adatokra, mint a jogi forma, székhely, hatókör, alapítás éve, tagok, bevétel; a szervezet tevékenységére; valamint kapcsolataira) majd a vidékfejlesztés témakörével foglalkoztunk (a vidék fogalma; a vidék fejlődésének kulcsa; a szervezet aktivitása a vidékfejlesztésben; a szervezet szerepei), végül pedig a szervezet jövőképe iránt érdeklődtünk (5–10 éves tervek; sikerhez hiányzó tényezők). A következőkben a beérkezett válaszok elemzését végezzük el.

⁷³ www.papirorszag.wordpress.com

⁷⁴ Az MNVH összefogja a vidékfejlesztésben részt vevő hazai szereplőket, köztük az ezzel foglalkozó civil szervezeteket is.

⁷⁵ A kérdőív kiküldésekor még Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézettől (VKSZI) volt a hivatalos nevük.

⁷⁶ A kérdőívet vagy csatolták a levélhez, vagy a VKSZI honlapján tették elérhetővé (letölthetővé) a civil szervezetek számára.

Szervezeti jellemzők

A mintába került 75 civil szervezet közel négyötöde egyesületi formájú, a többi szervezet pedig három esetet kivéve alapítványi formában működik (a háromból egy közalapítvány, kettő nonprofit gazdasági társaság). A szervezetek 60 százaléka községi, 35 százaléka városi, valamint egy megyeszékhelyi és három fővárosi szervezet is a mintába került. Legnagyobb arányban (45 százalék) települési hatókörrel rendelkező szervezetek képviseltetik magukat a válaszadók között, ennél kisebb (30 százalék) a kistérségi hatókörrel bírók aránya, de előfordul megyei (12 százalék), és országos hatókörű (8 százalék) szervezet is. A regionális és a nemzetközi hatókört megjelölők elenyésző számban voltak.

A válaszadó szervezetek között 1975-ben alapítottat is találunk, a legfiatalabb szervezetet 2011-ben hozták létre. A mintában a 2008-as és a 2005-ös alapítású civil szervezetek a leggyakoribbak, de a 2003-as és az 1999-esek is az átlagnál gyakrabban fordulnak elő. A tagok száma a tagegyesítő szervezeteknél, mintánknál az egyesületeknél bír jelentőséggel. A válaszadó szervezetek összesen közel húszezer tagot regisztrálnak soraikban, amelyből megközelítőleg tízezer tag mondható aktívnak, akik leggyakrabban a 35–50 évesek csoportjából kerülnek ki. A válaszadó szervezetek átlagbevétele⁷⁷ 17 millió forint, amelyet elsősorban unós, vagy hazai pályázat keretében nyert a szervezet. Emellett a tagdíjából és az önkormányzati támogatásokból szerzett bevételek a gyakoriak.

A válaszadók közel háromnegyede egynél több tevékenységi kört jelölt meg annál a kérdésnél, hogy mely területekre összpontosít a szervezete. Köztük leggyakoribb a kettő és a három területre való koncentráció. A legnépszerűbb a kultúra területe, amellyel a szervezetek több mint fele állítja, hogy összpontosít rá. Ezt követi a településfejlesztés, amellyel a szervezetek több mint harmada foglalkozik fő tevékenységi körébe tartozóan. A környezetvédelmet, valamint a sport, szabadidő, hobbi kategóriába tartozó tevékenységeket a szervezetek negyede végzi elsődleges tevékenységként. A mintában az oktatás (19 százalék), a gazdaságfejlesztés (17 százalék) és a nemzetközi kapcsolatok (17 százalék) is gyakran előforduló fő tevékenységterületek. Legkevésbé a jogvédelmet, a közbiztonság védelmét és a polgárvédelmet tartják fókuszban a válaszadó szervezetek.

A civil szervezetek a településükön belül a lakosokkal, az önkormányzattal (főleg a polgármesterrel), valamint más civil szervezetekkel vannak a legszorosabb és legintenzívebb kapcsolatban. Kétharmaduk rendszeres, szoros kapcsolatot ápol a lakosokkal és a polgármesterrel, és egyharmaduknak is van valamilyen, kevésbé rendszeres és kevésbé szoros kapcsolata velük. Csak elenyésző azok aránya (4–5 százalék), akiknek nincs ilyen jellegű kapcsolatuk, de közülük is egyik egy szövetség, amely tagszervezetein keresztül érintkezik a helyiekkel. A helyi kisvállalkozásokkal többségük alkalmankénti, nem szoros kapcsolatot tart fent, de a szervezetek negyede ezzel a csoporttal is intenzív viszonyt ápol. Helyi nagyobb vállalkozásokkal – valószínűleg a ritkább előfordulásukból adódóan – nem, vagy csak alkalmankénti, lazább kapcsolatot tartanak fent. A helyi médiával a legtöbb szervezet kapcsolatban van, rendszeres, szoros kapcsolatról 42 százalékuk számolt be. A LEADER akciócsoporttal a szervezetek felének szoros a kapcsolata, negyedük viszont semmilyen kapcsolatot nem tart fent velük. Utóbbit magyarázhatja az is, hogy a településen belül nincs képviselése a helyi akciócsoportnak. Hitéleti tevékenységet folytató szervezettel a civilek fele laza kapcsolatban van, negyede szoros, negyede semmilyen kapcsolatot nem ápol.

A civil szervezetek településükön kívül leginkább más civil szervezetekkel, LEADER akciócsoporttal, a médiával, valamint a kormányzati, állami szervekkel vannak kapcsolatban. A szervezetek több mint fele számolt be kimondottan szoros, intenzív kapcsolatokról más civil szervezetekkel, és csupán 4 százalékuknak nem volt egyáltalán ilyen jellegű kapcsolata. A szervezetek szintén fele mondta, hogy rendszeres, szoros kapcsolatot tart fent LEADER akciócsoporttal, viszont negyedük nem ápol ilyen kapcsolatot. A médiával a legtöbb szervezet kapcsolatban áll, kétharmaduk alkal-

⁷⁷ A legnagyobb, kiugróan magas bevételű szervezettől a torzítás kiszűrése érdekében eltekintünk.

mankénti, lazább, ötödük intenzívebb kapcsolatot jelölt meg. Kormányzati, állami szervekkel a szervezetek kétharmada kapcsolatban van, amely inkább ritkább, lazább (40 százalék), mint szoros kapcsolatot (29 százalék) jelent. A külső (településen kívüli) szakértők, tanácsadók igénybevétele is jellemző a civil szervezetekre, közel háromnegyedüknek van ilyen kapcsolata, ami a többség esetében alkalmankénti, lazább jellegű. A fejlesztési tanácsokkal való kapcsolattartás nem jellemző a szervezetekre. A kistérségi tanáccsal majdnem felüknek, a megyei és a regionális tanáccsal pedig több mint kétharmadunknak egyáltalán nincs kapcsolata. Szoros kapcsolatról a kistérségi fejlesztési tanácsok esetében beszélhetünk, a szervezetek 17 százaléka számolt be ilyenről. A civil egyeztető fórum a szervezetek kétharmadával áll kapcsolatban, ötödükkel szoros, rendszeres módon. Az üzleti szférával a civil szervezetek fele laza kapcsolatban áll, a nagyobb vállalkozásoknál kevésbé, a kisebbeknél inkább tanúi lehetünk intenzív kapcsolat fenntartásának. Utóbbiak a szervezetek közel ötödét jelentik.

A szervezetek több mint kétharmada tagja valamilyen hálózatnak. A legtöbben a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózatnak tagjai,⁷⁸ de sokan jelölték meg a LEADER helyi akciócsoportokhoz, valamint a Magyar Teleház Szövetséghez való tartozást is. A Magyar LEADER Szövetség, a Közkincs Kerekasztal, illetve a területi alapon szerveződő civil egyeztető fórumok, szövetségek mellett a tematikus hálózatokhoz való tartozás a legjellemzőbb a válaszadók között. Hagyományörzés (Déli Kapu Folk-lórszövetség, Népművészeti Egyesületek Szövetsége, Örökség Gyermek Népművészeti Egyesület), turizmus (Magyar Borutak Országos Szövetsége, FATOSZ) mezőgazdaság (Magyar Gazdakörök Országos Szövetsége), településfejlesztés (Város- és Faluvédők Szövetsége, Magyar Élőfalú Hálózat). Külön kategóriát képviselnek a tűzoltó és a polgárőr szövetségek.

Vidékfejlesztési tevékenység a vizsgált szervezeteknél

A válaszadók többsége (61 százalék) a fővároson és a nagyvárosokon kívüli területeket tekinti vidékinek, tehát a városok nagy részét is ide tartozónak gondolja. Ötödrésze azonban a vidéket ennél tágabban értelmezi, a fővároson kívül minden területet ide sorol. Megfigyelhető, hogy a városi bejegyzésű szervezetek nagyobb valószínűséggel képviselik az utóbbi véleményt. Van néhány válaszoló (12 százalék), aki csak a falvakat sorolja a vidék kategóriájába, két esetben pedig a mezőgazdasággal foglalkozó területeket tekintik csak vidékinek. Egy szervezet véleménye szerint a helyzet összetettebb, a falusias környezet, a hagyományörzés, és a mezőgazdasági termelés is fontos kritériumai a vidékiségnek.⁷⁹

Egy átlagos válaszadó civil szervezet szerint a vidék fejlődéséhez a helyi összefogás és a munkahelyteremtés a legfontosabb teendők. A szervezetek kiemelten fontosnak tartják az emberi tényezőt (fiatalok megnyerése, egyéni aktivitás, kapcsolatok javulása), valamint a támogatásokat nyújtó vidékfejlesztési programokat. Többségük az önkormányzatokat (81 százalék), a helyi kisvállalkozásokat (80 százalék), a civil szervezeteket (78 százalék) és a központi kormányzatot (73 százalék) fontos szereplőnek tekinti a vidék fejlődése szempontjából⁸⁰. A nagyvállalatok és az Európai Unió szerepéről azonban már megosztottabbak a vélemények. A nagyvállalatokat csak 39 százalék tartja fontosnak, és ugyanekkor arányban vannak azok is, akik csekély, vagy semmilyen jelentőséget nem tulajdonítanak nekik. Az EU-ról pedig 61 százalék állítja, hogy fontos szereplő, miközben 22 százalék pont az ellenkezőjét gondolja. A megkérdezett civil szervezetek a város fejlődését sem kötik össze szorosan a vidék fejlődésével.

⁷⁸ Ezt a magas arányt valószínűleg befolyásolja, hogy a kérdőívet az MNVH tagjai célzottan megkapták.

⁷⁹ „Minden olyan területet vidéknek tekintek, amelyek ... falusias környezetben helyezkednek el, ... az emberek, őrzik hagyományait, népszokásait, művelik földjeiket, s megtermelik a zöldség-, gyümölcsfélét és mezőgazdasági terményeiket, nevelik állataikat. Idesorolom a főváros, illetve a vidéki városok falusias, vidéki környezetét is.”

⁸⁰ A százalékok azon megkérdezettek arányát mutatják, akik az „Ön szerint mi/ki ma a vidék fejlődésének kulcsa?” kérdésre az 1–5-ig terjedő skálán 4-es és 5-ös (fontos) választ jelölték meg.

Az interjúk során a LEADER szervezetekkel kapcsolatban elhangzott, hogy elnökségükben több valódi civil szervezetre és vállalkozóra lenne szükség, mivel nem egyedi eset, hogy önkormányzathoz tartozók civil szervezet képviselőiben, vagy vállalkozóként vannak jelen a LEADER egyesület tagjai közt. A polgármesteri dominancia okaként az egyik interjúalany a dolgok menetére való „rálátási kényszert” nevezte meg. Az ilyenkor megjelenő „polgármesteri gondolkodásmód” azonban meglehetősen egyoldalú, gyakran nem esik egybe a valódi civil és vállalkozói gondolkodásmóddal. Az új gondolatokhoz, a civil szervezetek innovatív energiáinak kibontakozásához más szemléletmódra van szükség.

A válaszadó civil szervezetek több mint kétharmada részt vett már kimondottan fejlesztési célú pályázaton (több mint felük nem is egy esetben). Közülük leggyakoribb a LEADER programban való részvétel (61 százalék), valamint az ÚMVP keretében Integrált Közösségi és Szolgáltató Tér (IKSZT) kialakítása (33 százalék)⁸¹, de más ÚMVP-s – főleg 3-as tengelyes – pályázatok megvalósítása sem ritka. Ötödükre jellemző, hogy már részt vett valamilyen operatív programban (az AVOP és a TÁMOP volt a legnépszerűbb köreikben). A Nemzeti Civil Alapból is nyertek fejlesztési forrásokat a válaszadó szervezetek (14 százalék), ennek kisebb arányára magyarázatot adhat, hogy az Alapból elsősorban működésre és nem fejlesztésre nyerne támogatást a pályázók.⁸²

A válaszadó szervezetek 60 százalékának van tapasztalata vidékfejlesztési program kidolgozásában. Ez leggyakrabban (az igennel válaszolók 73 százaléka esetében) a LEADER akciócsoport helyi vidékfejlesztési stratégiaalkotásában való közreműködést jelentette. Néhány szervezetnek a Nemzeti Vidékfejlesztési Stratégia kialakításában is szerepe volt, de jellemzőbb a kisebb léptékű tervek, programok megalkotásában való részvétel (például településfejlesztési koncepció, városfejlesztési koncepció, kistérségi fejlesztési programok, településmarketing terv). Azok a civil szervezetek, akik hasonló programok kidolgozásában nem működtek közre (a mintában való arányuk 40 százalék), távolmaradásukat többnyire azzal magyarázták, hogy nem kérték fel őket, nem volt kapcsolatuk az illetékesekkel, vagy nem is tudtak a lehetőségről. Ez arra utal, hogy a szervezetek egy részének nem áll rendelkezésre elegendő információ ahhoz, hogy hogyan tudja környezetét fejlesztési programokon keresztül céljaival összhangban alakítani. A kimaradók között volt, aki a szervezet kis méretét, túl fiatal korát, egyéb elfoglaltságait, vagy a programalkotás túlpolitizálását nevezte meg passzivitása okaként.

A programkidolgozásban részt vevő szervezetek többségének van javaslata a folyamat javítására. A válaszadók közül többen említik a központi kontroll csökkentésére, a helyi szint szabadságfokának növelésére vonatkozó igényüket. A javaslatokból kiderül, hogy ők maguk is érzékelik az információhiányt. Gyakran említik, hogy több egyeztetésre, az információáramlás és a kommunikáció erősítésére lenne szükség. Már az igényfelmérés fázisában több fórumot kellene tartani, hogy szélesebb körűvé válhasson a tervezés folyamata, de a megvalósítás során is fontos lenne a rendszeres tájékoztatás, egyeztetés. A programkidolgozás folyamatát javító tényezőként külön is kiemelik az aktívabb részvételt és az összefogást, amely a tervezés után sem kellene, hogy csökkenjen. A válaszadók között sokan vannak, aki a tervezést követő konkrét tettek terén várnának javulást, csökkentenék a tervezés és a megvalósítás közti időt. A bürokratikus eljárásrend és a bonyolult jogszabályi háttér egyszerűsítése csökkentené azok számát, akiket eddig elijesztett a részvételtől. A programozást javító tényezők között említésre került még a szakmaiság növelése a személyes, valamint a politikai érdekek helyett.

A válaszadó szervezetek 78 százaléka valamilyen módon részt vesz a helyi közügyek intézésében. A résztvevő szervezetek felének valamelyik tagja vezető szerepet vállal a LEADER helyi akciócsoportban, vagy a helyi önkormányzatban, több esetben ő maga a polgármester. A szervezetek másik

⁸¹ Ez utóbbi nagy aránya valószínűleg arra vezethető vissza, hogy a kérdőívet az IKSZT pályázatok nyertesei céltzatosan megkapták.

⁸² 2011-ben a rendelkezésre álló NCA forrás legalább 72 százaléka működési támogatásként került meghirdetésre. http://www.nca.hu/?page=news/details&hir_id=603 (Letöltés: 2012. március 29.)

fele véleménye elmondásán keresztül igyekszik befolyásolni a közügyeket. A szervezetek több mint ötöde nem vesz részt a helyi közügyekben, mert nincs ilyen ambíciója, eddig nem érzete szükségét, nem az ő feladata, nem keresték meg, vagy, mert a döntéshozók részéről erre nincs igény. Ebből az körvonalazódik, hogy a vidéki civil szervezetek egy része önként lemond a közügyekben való részvételi jogairól.

A megkérdezett szakemberek is kiemelték ezt a problémát, azaz hogy az egypólusú magyar társadalomban függőségi viszonyon alapulnak a kapcsolatok, nincs egészséges kontroll. A helyi szintű politikában a civil szervezetek ezért szinte súlytalanok, valódi érdekképviseleti funkciót nem képesek ellátni. A jelenleg zajló élet-halál harc a forrásokért megakadályozza a civil szervezetek valódi összefogását. A megoldást az jelentené a problémára, ha az állam a kereteket működtetné megfelelően, tisztává és átláthatóvá tenné a rendszert. Ezzel ugyan sok szervezet esetében felszínre jönnének az alapvető gondok, kiderülne, hogy nagy részük alkalmatlan a fennmaradásra. A kapacitásépítés szerepe itt válna igazán fontossá, oda irányulva, ahol valóban jól hasznosulnak a befektetett energiák, források.

A LEADER programmal kapcsolatban elhangzott, hogy gyakran a kezdetben aktív tagság egy idő után beszűkül, csak kb. 10 százalékuk mozgósítható. Az induláskor meglevő lelkesedés hamar kimerül, ami nem csoda, ha számításba vesszük a tagság más irányú számos elkötelezettségét – hiszen rendszerint a civil szervezetben végzett tevékenységekért nem jár díjazás. Megoldási javaslatként az életszerűbb, aktívabb tagság kialakítása jöhet szóba. A passzivitás enyhítésére hatásos eszköz lehet a nevelés, amint azt az egyik megkérdezett saját példájával szemléltette. Szervezetükben kódexet állítottak össze és küldtek szét arról, hogy mit jelent tagnak lenni, milyen elvárások fogalmazódhatnak meg egy tag felé.

A válaszadó szervezetek meggyőző többsége (84 százalék) saját bevallása szerint betölt közösség-szervező szerepet, összefogja, aktivizálja a lakosokat. Háromnegyedük az értékek megőrzését is végzi, legyen szó akár kulturális, vallási, vagy egyéb értékekről. Szolgáltatásnyújtást a szervezetek kétharmada végez. Ez a viszonylag magas arány azonban gyakran nem a „klasszikus”, megbízási szerződéssel ellátott szolgáltatásokat takarja, hanem olyan kisebb volumenű tevékenységekre utal, mint például a helyiek számára való fénymásolás – amit ingyen végeznek a szervezetek (4. táblázat).

4. táblázat: Civil szervezetek aránya az általuk betöltött szerepek szerint

Betöltött szerep	Civil szervezetek aránya	százalék
Szolgáltatásnyújtás	65,3	
Adománygyűjtés	28,0	
Érdekérvényesítés	30,7	
Közösség-szervezés és -összefogás, civilek aktivizálása, mobilizálása	84,0	
Értékek megőrzése (kulturális, vallási, kisebbségi, stb.)	76,0	
Demokratizációs szerep (állam ellenőrzése, demokratikus kultúra fejlesztése, civilség táplálása)	29,3	

Forrás: Kérdőíves felmérés alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítások

Az interjúk során a civil szervezetek kovász szerepét hangsúlyozta az egyik szakember. A hagyományos közösségek széthullásával a civil szervezetek olyan csomópontokat képeznek, melyek szervező- és vonzerejükkel elindíthatják az újrastrukturálódás folyamatát. A civil szervezetek lehetséges vidéki szerepei között megfogalmazódott továbbá a települési igények felmérése, a szemléletformálás, a településhatárokon túllépő projektek előkészítése – amelyre a polgármesterek az esetek többségében képtelenek, mivel ezek összehangolásához rendszerint külső szakértőkre van szükség. Pedig

a kapcsolódási pontok felderítése elősegítené a szinergiahatások megjelenését és a valódi gazdaságfejlesztést. Egyik interjúalanyunk kiemelte, hogy a jó polgármester felismeri, hogy szövetségesre van szüksége és örömmel látja a civil szervezetek összefogásra irányuló kezdeményezéseit. A civil szervezetek a „szoft programok” 80–90 százalékát másoknál hatékonyabban képesek megvalósítani. Valahogy mindig megtalálják az olcsóbb megoldást, talán mivel nincsenek bejáratott útjaik. Hozzá tudják tenni azt a pluszt, amit egy önkormányzat nem (motiváció, hit). Hitelesebbek is, mivel többségük nem meggazdagodni akar. Ugyanakkor problémaként fogalmazódott meg, hogy sok dologban az állami szervezetrendszer konkurenciaként tűnik fel, például ugyanazokat a szolgáltatásokat nyújtja, mint a civil szervezetek.

Jövőkép

A civil szervezetek háromnegyede a jövőre inkább optimistán tekint, a fejlődést, a növekedést tartja valószínűbbnek, mint a megszűnést, vagy a stagnálást. Elsősorban a helyiekkel való intenzívebb kapcsolatokban, az aktív tagok számának növekedésében gondolkodnak a válaszadók, de a központtal ápoltt intenzívebb kapcsolatokat is elképzelhetőnek tartják. Nagyobb esélyt látják a jelenleg is folytatott tevékenységi kör bővítésének, mint újra való lecserélésének⁸³. Ez utóbbi esetén a hazai tevékenység helyett nemzetközi szervezethez való csatlakozás, illetve a helyi foglalkoztatás bővítése került említésre.

A válaszadók döntő része (90 százaléka) a szervezete sikeresebbé válásához szükséges tényezők között első helyen a több bevételt jelölte meg. A forrásbővítés esetében külön is megemlítésre került a likviditási gondok megszüntetése, független források, nagyobb multi cégek bevonása a mecénási támogatásba. A szervezetek 79 százaléka szerint a több aktív tag is fontos lenne a sikerhez, kétharmaduk pedig úgy véli, hogy az intenzívebb kapcsolatok segítenék elő sikerességét, amelyen belül a helyi kapcsolatok valamivel nagyobb fontossággal szerepelnek, mint a központtal valók. A tevékenységváltás sikerességben betöltött fontossága mentén megoszlanak a vélemények. A válaszadók fele szerint a sikerhez fontos, másik felük szerint egyáltalán nem fontos, hogy megszüntessék jelenlegi tevékenységüket, és másba kezdjenek helyette.⁸⁴ A sikeresebbé váláshoz a felsoroltakon kívül „egyéb” feltételeket is említettek a válaszadók. Ezek között szerepelnek például a lét és jogbiztonság, az önállóság biztosítása, a szolgáltatásbővítés, a fenntarthatóságot és a fejlődést biztosító tevékenységek, a vidék fontosságának növelése, a támogatások terén kisebb adminisztráció, valamint szemléltváltás a kis civil szervezeteknél.

Szervezettípusok

Az empirikus vizsgálatba vont szervezetek típusba sorolása érdekében klaszterelemzést végeztünk. Elsőként a szervezeti kapcsolatokra vonatkozóan öt, a vidékfejlesztés megoldásaira vonatkozóan pedig 6 típusba soroltuk⁸⁵ a kérdésekre adott válaszokat. Vizsgálataink szerint a szervezet kapcsolatait befolyásoló faktorok a következők:

- Konzultáció, egyeztetés, fórumok (Kistérségi fejlesztési tanács településen túlmutatóan, Megyei fejlesztési tanács településen túlmutatóan, Szakértők, tanácsadók településen túlmutatóan, Regionális fejlesztési tanács településen túlmutatóan, Civil szervezetek településen túlmutatóan).
- Szűk helyi kapcsolati kör (Önkormányzat képviselőtestülete településen belül).
- Lakosok településen belül, Polgármester településen belül, Civil szervezetek településen belül).
- Média és egyház (Egyház településen belül, Helyi média településen belül).

⁸³ A kérdőívet visszaküldők 15 százaléka adott választ a tevékenységbővítéssel, vagy -váltással kapcsolatban, a többi szervezet üresen hagyta ezt a sort.

⁸⁴ A kérdőívet visszaküldők ötöde adott választ a tevékenységváltással kapcsolatban, a többi szervezet üresen hagyta ezt a sort.

⁸⁵ Dimenzióredukciós módszerrel.

- Egyház településen túlmutatóan, Média településen túlmutatóan).
- Profitorientált szféra (Nagyobb vállalkozások településen belül, Kisvállalkozások településen túlmutatóan, Kisvállalkozások településen belül, Nagyobb vállalkozások településen túlmutatóan).
- LEADER HACS (LEADER akciócsoport településen túlmutatóan, LEADER akciócsoport településen belül).

A válaszok alapján a vidékfejlesztés kulcsát a következő faktorok jelentik:

- makroszintű beavatkozást igénylő problémák megszüntetése (társadalmi kirekesztés, szegénység, munkanélküliség, rossz közlekedési lehetőségek);
- helyi gazdaságfejlesztés (helyi kisvállalkozások, családi gazdaságok fejlődése, fiatalok megnyerése a vidéki életmódnak, oktatás, vendéglátás és turizmus);
- közösségi alapú (LEADER-szerű, vagy *bottom-up*) fejlesztés (közösségi összefogás, vidékfejlesztési programok, LEADER program, egyéni aktivitás);
- központi hatalom és támogatás (központi kormányzat, Európai Unió, uniós támogatás, állami támogatás);
- városi tőkeforrás (város fejlődése, nagyvállalatok, hitel);
- helyi önkormányzat és támogatása.

Az elemzés során a civil szervezetek három klasztere körvonalazódott: (1. aktív, optimisták; 2. passzív túlélők; 3. aktív, helyben alkalmazkodók). A mintába legnagyobb számban a helyi erőforrásokra támaszkodó aktív, nyitott szervezetek (46 darab) kerültek – ebben valószínűleg az is szerepet játszik, hogy éppen ők azok, akiknek válaszási hajlandósága az átlagot meghaladja. Őket követik létszámban a külső segítségre váró, pesszimistább szervezetek (11 darab), és végül a helyi fejlesztéshez külső forrásokra váró, realistább szervezetek (5 darab).

Aktív, optimista szervezetek

A vidékfejlesztés kulcsának tekintik a helyi gazdaságfejlesztést, innovációt, a makroszintű hátrányok megszüntetését, és az összefogást, aktivitást is. Inkább a helyi (például önkormányzati), mint a külső (pl. központi) erőforrásokra, támogatásokra támaszkodva tartják megvalósíthatónak a vidékfejlesztést. Vidék alatt többségük a fővároson és a nagyvárosokon kívüli területeket érti. Pozitív jövőképpel rendelkeznek: fejlődésre, de legalábbis a jelenlegi szint megtartására számítanak. Több bevételt, több aktív tagot, intenzívebb helyi és központi kapcsolatokat várnak a jövőtől. A jelenlegi tevékenységterületeikkel kapcsolatban nagyobb változtatásra (pl. tevékenységváltás) nem számítanak, ugyanakkor úgy gondolják, hogy a szervezet sikeresebbé válásához ez megoldás lehetne. (Ez az ellentmondás a szervezetek elkötelezettségére világít rá. Bár látják, hogy más területeken sikeresebbek lehetnének, mégis ragaszkodnak a jelenleg felvállalt tevékenységek végzéséhez). Szerteágazó kapcsolati körrel rendelkeznek, amelyben egyaránt jellemzőek a szűk, helyi kapcsolatok, és a szélesebb körrel való kommunikáció konzultációk, egyeztetések, fórumok keretében. A profitorientált szférával is tartják a kapcsolatot. A médiával és a hiteleti tevékenységet folytató szervezetekkel is vannak kapcsolataik. A LEADER akciócsoportokkal való szoros kapcsolat azonban nem jellemző rájuk. Háromnegyedük egyesületi formában működik, a többi alapítvány (kivéve a két nonprofit gazdasági társaságot). Közel kétharmaduk községben (vagy nagyközségben) van bejegyezve, harmaduk városi (egy megyeszékhelyi és egy fővárosi is került a klaszterbe). Közel felük települési hatókörű, negyedük kistérségi, a többi ennél szélesebb területre koncentrálnak.

Passzív túlélők

A vidékfejlesztés kulcsának a makroszintű hátrányok megszüntetését tekintik. Az összefogásról, aktivitásról és a helyi gazdaságfejlesztésről, innovációról nem gondolják, hogy a vidék fejlesztését alapvetően segítené. A központtól, a kormányzati és uniós támogatásoktól, a nagyvállalatoktól, banki hitelektől várják a vidék helyzetének jobbra fordulását. Vidék alatt többségük a fővároson és a

nagyvárosokon kívüli területeket érti. A helyi önkormányzatnak és a helyi támogatásoknak azonban nem tulajdonítanak kulcsszerepet a fejlesztésben. Jövőképüket a pesszimizmus jellemzi, a többiek-nél valószínűbbnek tartják a szervezet megszűnését. A jelenlegi szint tartását és a fejlődést kevésbé látják reálisnak, a fennmaradást a jelenlegi helyett más tevékenységterületekre való belépéssel tudják elképzelni. A tevékenységváltást ugyanakkor nem a sikerhez vezető útként, hanem sokkal inkább kényszerként élik meg. A szervezet sikerességéhez szerintük több bevételre, több aktív tagra, és a helyi kapcsolatok erősítésére lenne szükség. Ezekkel kapcsolatban azonban egyáltalán nem optimisták. Jelenlegi kapcsolataik a LEADER akciócsoportokra, a médiára és hitéleti tevékenységet folytató szervezetekre korlátozódnak. Egyeztetéseken, fórumokon, konzultációkon nem vesznek részt, és a profitorientált szférával sem ápolnak szoros kapcsolatot. Négyötödük egyesületi formában működik, a többi alapítvány. Több mint felük községben van bejegyezve, a többi városi szervezet (egy fővárosi is került a klaszterbe). Többségük települési hatókörű, de van kistérségi, és országos hatókörű szervezet is köztük.

Aktív, helyben alkalmazkodók

A vidékfejlesztés kulcsának a helyi gazdaságfejlesztést, innovációt tartják. Ugyanakkor a helyi önkormányzat helyett a központtól, a kormányzati és uniós támogatásoktól, a nagyvállalatoktól, banki hitelektől várnák a vidék helyzetének jobbra fordulását. A makroszintű hátrányok megszüntetésének egyáltalán nem tulajdonítanak jelentőséget vidékfejlesztési szempontból. Az összefogást, aktivitást sem tekintik kulcskérdésnek, ha fejlesztésről van szó. Vidék alatt többségük a fővároson kívüli területeket érti. („Van Budapest, és van a vidék...”) A szervezet fennmaradásával kapcsolatos jövőképükre az optimizmus jellemző, a megszűnést nem tartják valószínűnek, a jelenlegi szint megtartására, fejlődésre számítanak. Más területen viszont kevésbé optimisták a várakozásaik: több bevételt, több aktív tagot nem remélnék és a kapcsolataik intenzitásában sem várnak pozitív változást – főleg a központtal való kapcsolataik vonatkozásában. Pedig véleményük szerint ez lenne az egyik sikerhez szükséges tényező. Jelenleg a LEADER akciócsoportokkal, a szűk helyi kapcsolati körrel és a profitorientált szférával tartanak szorosabb kapcsolatot. Egyeztetésekre, fórumokra, konzultációkra nem járnak, a médiával nem tartják a kapcsolatot. Tevékenységi körüket bővíteni tervezik: a jelenlegiek kiterjesztésével, és más tevékenységterületekre való belépéssel. Többségük egyesületi formában működik, alapítványi és közalapítványi forma is található közöttük. Inkább városi bejegyzésűek, de a községi szervezetek aránya is számottevő. Hatókörüket tekintve változatosságot mutatnak, a legnagyobb arányt a települési hatókör képviseli.

A vidéki civil szervezetek eltérő vidékfejlesztési szemléletmódja a három klaszter alapján jól körvonalazható. Az első csoport szervezetei a helyi erőforrásokra építő, *bottom-up* fejlesztési szemlélet alapján gondolkodnak, és optimistán végzik a tevékenységeiket. Mindemellett a vidék fejlődéséhez fontosnak tartják a helyi szinten túlmutató, makroszintű feltételek javítását is. Ezzel szemben a második csoportba tartozók a vidék fejlesztését nem a helyiek összefogásaként, a helyi lehetőségek kiaknázásaként képzik el, hanem külső segítségre, a külső feltételek megjavulására várnak – úgy érzik, hiába. Emiatt kiábrándulttá, passzívvá váltak, a túlélésre játszanak. A harmadik csoportba tartozók – az első csoporthoz hasonlóan – felismerték és vallják a helyi fejlesztés fontosságát (a helyi gazdaságfejlesztést, innovációt kulcsterületeknek tekintik), ám ezt nem helyi erőforrások igénybevételeivel, hanem külső forrásokból tartják megvalósíthatónak. Mivel azonban az ehhez szükségesnek látott központi kapcsolatokkal nem rendelkeznek, a körülményekhez való alkalmazkodás stratégiáját választják (helyben próbálnak meg boldogulni, például tevékenységi körüket kiterjeszteni).

Összefoglalás

Civil szervezetek szerepe a magyarországi vidékfejlesztésben

Varga Eszter

1. A helyi fejlesztésre hangsúlyt fektető ún. *bottom-up* fejlesztési paradigma egyre nagyobb népszerűsége tesz szert világszerte. E fejlesztés egyik központi szereplője a civil szervezetek, amelyek sokféle tevékenységgel támogatják egy adott terület, vidék helyzetének, az ott élők életminőségének javulását. A tanulmány azt vizsgálja, hogy hazánk civil szervezetei illeszkednek-e az ún. helyi kezdeményezésű (*bottom-up*) vidékfejlesztésbe; megtalálják-e a helyüket ebben a rendszerben; milyen feladatokat látnak el, milyen szerepeket töltenek be, milyen nehézségekkel küzdenek, és milyen jövőképpel rendelkeznek. A vidékfejlesztés alapjait röviden áttekintve a tanulmány először a civil szervezetek fogalmával, funkcióival, szerepeivel kapcsolatos szakirodalmi megállapításokat összegzi. Ezt követi a hazai vidéki civil szervezetek általános jellemzőinek statisztikára alapozott bemutatása, a vidékfejlesztési programokban részt vevők projekttevékenységének elemzése, végül az empirikus felmérés alapján meghatározott csoportok jellemzőinek bemutatása.
2. Magyarországon 66145 civil szervezetet tartanak nyilván (2009), amelyek közel 560 ezer embert foglalkoztatnak (önkéntesekkel együtt). Teljes munkaidőt tekintve ez 107 ezer ÉME munkaerőt jelent, amelynek harmada önkéntes. A civil szektor összbevétele Magyarország GDP-jének 4,3 százalékát teszi ki. (Összehasonlítással az agrárszektor GDP-ből való részesedése 2,9 százalék). A bevételek legnagyobb része állami támogatás (41,6 százalék). Az alaptevékenységek végzésével (alapító okiratban vállalt feladatok, tagdíjak) 28,1 százaléka folyik be a szervezetekhez, és csupán 12,6 százaléka származik magánadományokból.
3. A magyar civil társadalmat a többi kelet-közép-európai országhoz hasonlóan a kommunista múlt örökségéből adódó ellentmondásosság jellemzi, a korábban jellemző kulturális és szabadidős, valamint szakmai és szakszervezetek dominanciája figyelhető meg. A jóléti szolgáltatások területén (egészségügy, oktatás, szociális ellátás) a civil szervezetek jelenléte az észak-amerikai, vagy a nyugat-európai országokéhoz képest alacsonyabb, kapacitása (mérete, aktivitása), önfenntartó képessége, valamint társadalmi, gazdasági és politikai életre kifejtett hatása nem számít kiemelkedőnek.
4. Az alapvetően vidéki területeken (hazánk területének és településeinek kétharmadán) a civil szervezetek kevesebb, mint fele (43,7 százalék) található meg. A szervezetszám a népességszámmal mutat szorosabb összefüggést, és a civil szervezetek a sűrűbben lakott, alapvetően városi területeken koncentrálnak. Az alapvetően vidéki térségekben foglalkoztatottak 2,5 százaléka kötődik a civil szférához⁸⁶, míg az alapvetően városi területeken ez az arány 7 százalék. A civil szervezetek jelentős részben támaszkodnak az önkéntes segítők munkájára. Az önkéntesek aktivitása vidéken alacsonyabb, mint a fővárosban.
5. A civil szervezetek bevételeinek majdnem negyede (23,6 százaléka) a vidéki térségekhez kötődik, míg több mint fele (55,9 százaléka) a városi térségekben koncentrálnak. A bevételek legnagyobb részét országos szinten is az állami támogatások teszik ki, a magánforrások (adományok, adóból származó részek) pedig ennek csupán töredékét jelentik. Vidéken az állami támogatás aránya (48,6 százalék szemben a városi 36,3 százalékkal) még magasabb. Az alapvetően vidéki térségek civil szektora veszteséges, míg a fővárosban egy szervezet évente átlagosan 197 ezer forint nyereséget könyvelhet el, ami azonban nem elég a fejlesztésekre.

⁸⁶ Összehasonlítással a hazai mezőgazdaságban a foglalkoztatottak 4,6 százaléka dolgozik.

6. A vidéki civil szervezetek fejlesztése jelenleg nagy részben uniós forrásokra épül, de nemzeti források is rendelkezésre állnak. A támogatások forrása az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMVA), az Európai Mezőgazdasági Garancia Alap (EMGA), nemzeti forrás, valamint az Európai Halászati Alap (EHA). A támogatási összegek jelentős része⁸⁷ (62,6 százalék) az EMVÁ-ból került kifizetésre, és a támogatásban részesülő civil szervezetek 73 százaléka részesedett belőle. Az EMGA az összes forrás negyedét (24,9 százalék) teszi ki, a szervezetek közel harmada (31 százaléka) kapott ilyen támogatást. Nemzeti forrásból (az összes támogatás 12,5 százalékából) a szervezetek 17 százaléka részesült. Az EHA-ból kifizetett összeg és arány elenyésző volt.
7. A nonprofit gazdasági társaságok, valamint a szövetségek számarányukhoz képest jóval nagyobb mértékben részesedtek a támogatásokból. A vidéki települések civil szervezetei legnagyobb összegű támogatást a LEADER jogcímen kapták (3,95 milliárd plusz 2,46 milliárd forint). Ezt követi 2,7 milliárd forinttal a területalapú támogatás jogcíme, valamint a készségek elsajátítása, ösztönzés, végrehajtás (1,1 milliárd forint). Emellett a falufejlesztés (0,67 milliárd forint), valamint az agrár-környezetgazdálkodás (0,66 milliárd forint) voltak még sikeres jogcímek. Egy vidéki szervezet közel 11 millió forinttal kisebb összeget kapott átlagosan, mint egy nem vidéki.
8. Az egy vidéki szervezetre jutó átlagos támogatási összeget a szervezet jogi formája jelentősen befolyásolta. Egy nonprofit gazdasági társasági formában működő vidéki szervezet átlagosan közel négyszer több támogatáshoz jutott, mint egy egyesület, és hétszer annyihoz, mint egy alapítvány. Az empirikus felmérés szerint a civil szervezetek pályázati sikerességét a megfelelő tapasztalat, készség és kompetencia hiánya akadályozza. A támogatások elnyerése aktivizáló hatással van a tagságra.
9. A tanulmány empirikus felmérésében részt vevő 75 civil szervezet többségének tevékenysége két-három területre terjed ki. A legnépszerűbb a kultúra, amelyre a szervezetek több mint fele összpontosít. Településfejlesztéssel a szervezetek több mint harmada foglalkozik fő tevékenységként, a környezetvédelem, valamint a sport, szabadidő, hobbi, mint elsődleges tevékenységek a szervezetek negyedében jellemzőek. Legkevésbé a jogvédelemre, a közbiztonság védelmére és a polgárvédelemre irányul az elsődleges tevékenység. A civil szervezetek településükön kívül leginkább más civil szervezetekkel, LEADER akciócsoporttal, a médiával, valamint a kormányzati, állami szervekkel vannak kapcsolatban. A szervezetek több mint kétharmada tagja valamilyen hálózatnak.
10. Egy átlagos megkérdezett civil szervezet szerint a vidék fejlődéséhez a helyi összefogás és a munkahelyteremtés a legfontosabb teendők. A szervezetek kiemelten fontosnak tartják az emberi tényezőket, így a fiatalok megnyerését, az egyéni aktivitást, a kapcsolatokat javítását, valamint a támogatásokat nyújtó vidékfejlesztési programokat. A válaszadó szervezetek 60 százaléka már rendelkezik valamilyen tapasztalattal a vidékfejlesztési programok kidolgozását illetően. A szervezetek egy részének azonban nem áll rendelkezésére elegendő információ ahhoz, hogy miként tudja környezetét fejlesztési programokon keresztül céljaival összhangban alakítani. A kimaradók között volt, aki a szervezet kis méretét, túl fiatal korát, egyéb elfoglaltságait, vagy a programalkotás túlpolitizálását nevezte meg passzivitása okaként.
11. A válaszadó szervezetek 78 százaléka valamilyen módon részt vesz a helyi közügyek intézésében. A résztvevő szervezetek felének valamelyik tagja vezető szerepet vállal a LEADER helyi akciócsoportban, vagy a helyi önkormányzatban, több esetben ő maga a polgármester. A szervezetek másik fele véleménye elmondásán keresztül igyekszik befolyásolni a közügyeket. A válaszadó szervezetek döntő többsége közösségsszervező szerepet is betölt, összefogja, akti-

⁸⁷ A vizsgált időszakban (2008–2011).

vizálja a lakosokat. Háromnegyedük az értékek megőrzését is végzi, legyen szó akár kulturális, vallási, vagy egyéb értékekről. Szolgáltatásnyújtást a szervezetek kétharmada végez. A szervezetek több mint ötöde nem vesz részt a helyi közügyekben, mert nincs ilyen ambíciója, eddig nem érzete szükségét, nem az ő feladata, nem keresték meg, vagy, mert a döntéshozók részéről erre nincs igény.

12. A vidéki civil szervezetek szemléletmódjuk szerint három csoportra különíthetők el. Az első, aktív optimista csoport szervezetei a helyi erőforrásokra építő, *bottom-up* fejlesztési szemlélet alapján gondolkodnak, és optimistán végzik a tevékenységeiket. A második, a passzív túlélők csoportja külső segítségre, a külső feltételek megjavulására várnak, emiatt passzívvá váltak, a túlélésre játszanak. A harmadik, helyben aktív alkalmazkodók csoportjába tartozók – az első csoporthoz hasonlóan – felismerték és vallják a helyi fejlesztés fontosságát (a helyi gazdaságfejlesztést, innovációt kulcsterületeknek tekintik), ám ezt nem helyi erőforrások igénybevételével, hanem külső forrásokból tartják megvalósíthatónak. Mivel azonban az ehhez szükségesnek látott központi kapcsolatokkal nem rendelkeznek, a körülményekhez való alkalmazkodás stratégiáját választják (helyben próbálnak meg boldogulni, például tevékenységi körüket kiterjeszteni).
13. Az alulról jövő kezdeményezések a közös agrárpolitikában is kiemelt jelentőségű célterületet képeznek. Ez elsősorban a LEADER programon keresztül valósul meg, ahol a civilek háromoldali partnerségek tagjaiként kapnak szerepet a helyi fejlesztésben. A 2014–2020 közötti programozási időszakban a KAP a LEADER megközelítésnek, és ezen keresztül a civil szervezeteknek, továbbra is fontos szerepet szán a vidéki területek fejlesztésében, valamint az innovációk terjesztésében. Egy alulról jövő kezdeményezésekkel jellemezhető környezetben az innovációt kiváltó kihívás nagysága, erőteljessége segíti elő a létrejövő innováció nagyobb társadalmi hatását. A vidéki népesség számára nyújtott alapvető szolgáltatások közül a szabadidős és kulturális szolgáltatások nyújtásának támogatása külön is említésre kerül a KAP-ban, ami a civil szervezetek számára további bekapcsolódási lehetőségeket jelenthet.
14. A vidéki térségek helyi kezdeményezésű fejlesztéseiben fontos szerep hárul a civil szervezetekre. Összefogásukkal, innovatív ötleteikkel a fejlesztés egyik fő szereplői lehetnek. Ahhoz azonban, hogy ez meg tudjon valósulni, még sok területen van szükség változásra. Az egyik legalapvetőbb feltétel a demokratikus működés megvalósítása. Egy ország civil társadalmának erejét ugyanis meghatározza, hogy milyen régóta működik demokratikusan. A jogi keretek megteremtése szükséges, de nem elégséges feltétele a demokratikus működésnek, ehhez szükség van az előző rendszerben másként szocializált helyi közösségek, civil szervezetek (állampolgárok) szemléletmódjának megváltozására, aktivitásuk, kezdeményező- és cselekvőképességük növekedésére.

TISZTELETPELDÁNY

Summary

The Role of Civil Organisations in Hungarian Rural Development

VARGA, Eszter

1. The bottom-up development paradigm is gaining more and more popularity all over the world. One of its key players, the civil organisations, through their diverse activities can support the development of a certain locality and improve the quality of life of its residents. The study examines whether Hungarian civil organisations have established a role in this bottom-up development system, that is what tasks do they perform, what roles do they play, what difficulties they do face and what vision do they have for the future? After positioning rural development within the development science, this study summarises the definitions, functions and roles of the civil organisations based on evidence from the literature. This is followed by the characterisation of the rural civil sector according to statistics; the analysis of their project activities in rural development programmes and, finally, an introduction to the different rural civil groups defined by an empirical survey.
2. The number of registered civil organisations in Hungary exceeds 66 thousand (2009) and they employ nearly 560 thousand people (volunteers included). In full-time equivalent this would mean 107 thousand AWU workers, one third of which is voluntary work. The revenue of the civil sector accounts for 4.3 per cent of Hungary's GDP. (For comparison, the share of the agricultural sector in GDP is 2.9 per cent). The largest part of the revenues comes from government sources (41.6 per cent). A further 28.1 per cent flows in to the organisations from carrying out the core activities and collecting membership fees. Only 12.6 per cent of the revenues come from private donations.
3. Civil society in Hungary, as in other former Eastern Bloc countries, can be characterised by ambiguities resulting from the legacy of the communist past. The previously dominant areas of activity such as culture and recreation are still popular, and the professional and trade union dominance can be observed as well. The presence of civil organisations in Hungarian welfare services (health, education or social services) is lower than in the North American or Western European countries. Capacity (size and activity), self-sustaining ability, and impact of the civil sector on social, economic and political life are also lower than in more developed countries.
4. Less than half (43.7 per cent) of the civil organisations can be found in predominantly rural areas (which means two thirds of Hungary's territory and settlements). The number of civil organisations is more closely associated with the population size: they are concentrated in the more densely populated, predominantly urban areas. In predominantly rural areas 2.5 per cent of the employees are linked to the civil sector, while in predominantly urban areas this figure is 7 per cent. Civil organisations rely heavily on the work of volunteers but the volunteer activity in rural areas is lower than in Budapest.
5. Nearly one quarter (23.6 per cent) of the civil sector income can be linked to organisations in rural areas, while more than half (55.9 per cent) of it is concentrated in urban areas. At the national level the largest share of revenues is from government sources, and private sources (donations, 1 per cent of personal income tax) constitute only a fraction of it. In rural areas the share of government support is even higher (48.6 per cent versus 36.3 per cent in urban areas). The civil sector in predominantly rural regions is loss-making, while in Budapest the profit of a civil organisation is on average approximately HUF 197 thousand. This amount is not enough for the necessary investments for development.

6. The development of civil organisations in rural areas is largely dependent on European Union (EU) funding, but national resources are also available. Sources of support are the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD), the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF), the European Fisheries Fund (EFF) and national resources. A significant proportion (62.6 per cent) of the support has been paid from the EAFRD, and 73 per cent of the supported civil organisations benefited from it. EAGF provides a quarter (24.9 per cent) of the support and nearly one third (31 per cent) of supported civil organisations received such an aid. From national resources (12.5 per cent of the total amount paid) 17 per cent of the supported organisations received funds. The EFF played a minimal role in supporting civil organisations during the period under review.
7. Non-profit business associations and alliances benefited from the subsidies to a much greater extent as their number would suggest. The rural civil sector received the largest amount of aid (HUF 3.95 billion, plus HUF 2.46 billion) through the LEADER programme. This is followed by HUF 2.7 billion for area payments and HUF 1.1 billion for acquisition of skills, animation and implementation. In addition, the development of villages (HUF 670 million) and the agri-environment (HUF 665 million from EAGF) were the most successful support schemes. A civil organisation received HUF 11 million less, on average, in a rural area than in a non-rural area.
8. The average sum of support per civil organisation is highly influenced by the legal form of the given civil organisation. An organisation operating as a non-profit business association received nearly four times as much aid, on average, than an association and seven times as much as a foundation. According to the empirical survey, the success of civil organisations is hindered by the lack of relevant experience, skills and competences. Although, when a grant is awarded, it usually activates the members of the given civil organisation.
9. Activities of the surveyed civil organisations⁸⁸ usually cover two or three areas at the same time. Culture is the most popular of these; more than half of the organisations focus on this field. Settlement development is another favourite area, and more than one third of the organisations deal with it. Environment, and recreation (sports, leisure, hobbies) are the primary activities for one quarter of the civil organisations that participated in the survey. Protection of rights, public safety and protection of citizens are the least preferred primary activities. Outside of their own settlements civil organisations mostly maintain contacts with other civil organisations, with LEADER action groups, with the media and with governmental and state agencies. More than two thirds of the surveyed civil organisations are members of some kind of network.
10. According to an average civil organisation in the survey, local cooperation, joint action and job creation are the most necessary courses of actions in developing rural areas. They consider human factors (such as winning young people for development, individual activity or improving relations) and rural development programmes very important. The majority (60 per cent) of the respondent organisations already have some experience in elaborating rural development programmes. Several organisations, however, have insufficient information on how they can utilise development programmes in order to shape their environment in line with organisational objectives. Among non-participants the mentioned reasons for passivity were: the small size and the young age of the organisation, other commitments and the excessive presence of political interests in the programming process.
11. The majority (78 per cent) of respondent organisations are in some way involved in local public affairs. Half of the surveyed civil organisations have a member who is a leader in a LEADER local action group or in the local government, in many cases he/she is the mayor him/herself. The other half of the organisations try to influence public affairs by expressing their opinion.

⁸⁸ 75 civil organisations completed the questionnaire.

The majority of respondent organisations fulfil a community organiser role as well: they activate and try to keep the residents together. Three quarters of all surveyed organisations work on preserving values which can mean cultural, religious, or other values. Two thirds of the organisations provide services, these are usually smaller services such as photocopying. More than one fifth of the organisations are not involved in local public affairs because they have no such ambition, have not felt the need so far, think it is not their task, nobody invited them or because there is no such demand from the decision-makers.

12. Rural civil organisations can be divided into three groups according to their approach to development: active, optimistic organisations; passive survivors and active, locally adaptive civil organisations. The first, active and optimistic group of organisations has a bottom-up approach to development and they consider local resources as important factors. The second group of rural civil organisations is waiting for help from outside and expect their external conditions to be improved, therefore they became passive, trying to survive. The third, locally active group – like the members of the first group – recognises the importance of local development (they consider local economic development and innovation as key areas), but instead of local resource mobilisation, they consider using external resources to be more effective. Since, however, they lack the necessary central connections, they choose to adapt to the given conditions (they are trying to succeed locally, for example by extending the scope of their activities).
13. Local, bottom-up initiatives have a high priority within the Common Agricultural Policy (CAP), and these are primarily implemented through the LEADER programme. As members of the tripartite partnerships civil organisations can also participate in local development. In the forthcoming (2014–2020) programming period, the LEADER approach (including civil organisations) remains an important tool in the CAP for developing rural areas and the diffusion of innovations. In an environment with a bottom-up culture a greater magnitude of the challenge which provokes the innovation promotes greater social impact. Among basic services provided for the rural population the provision of leisure and cultural services are specifically mentioned in the CAP as areas that may be supported, which means further opportunities for civil organisations to participate.
14. Civil organisations play an important role in bottom-up rural development. With their innovative ideas and cooperation they may be one of the main participants in the development process. However, in order for it to be realised, changes are needed in many areas. One of the most fundamental conditions is the democratic functioning, since the strength of a country's civil society tends to be determined by the duration of its democracy. Establishing the legal frameworks are a necessary but not a sufficient condition for the democratic operation. The attitudes and capacity of the local communities and civil organisations (and citizens), socialised differently under an undemocratic political regime, should go through changes as well.

TISZTELETPELDÁNY

Kivonat

Civil szervezetek szerepe a magyarországi vidékfejlesztésben

Varga Eszter

A helyi kezdeményezésű fejlesztésre hangsúlyt fektető ún. *bottom-up* fejlesztési paradigma egyre nagyobb népszerűsége tesz szert világszerte. A vidéki térségek ilyen szemlélet szerinti fejlesztésében fontos szerep hárul a civil szervezetekre. Összefogásukkal, innovatív ötleteikkel a fejlesztés egyik fő szereplői lehetnek, sokféle tevékenységgel támogathatják egy adott terület, vidék helyzetének, az ott élők életminőségének javulását. A tanulmány azt vizsgálja, hogy hazánkban a civil szervezetek illeszkednek-e az új paradigma szerinti helyi kezdeményezésű vidékfejlesztésbe, megtalálják-e a helyüket ebben a rendszerben, milyen feladatokat látnak el, milyen szerepeket töltenek be, milyen nehézségekkel küzdenek, és milyen jövőképpel rendelkeznek. A vidékfejlesztés alapjait röviden áttekintve a tanulmány először a civil szervezetek fogalmával, funkcióival, szerepeivel kapcsolatos szakirodalmi megállapításokat összegzi. Ezt követi a hazai vidéki civil szervezetek általános jellemzőinek statisztikára alapozott leírása, a vidékfejlesztési programokban részt vevők projekttevékenységének elemzése, majd pedig az empirikus felmérés alapján meghatározott vidéki civil szervezeti csoportok jellemzőinek bemutatása.

Abstract

The Role of Civil Organisations in Hungarian Rural Development

VARGA, Eszter

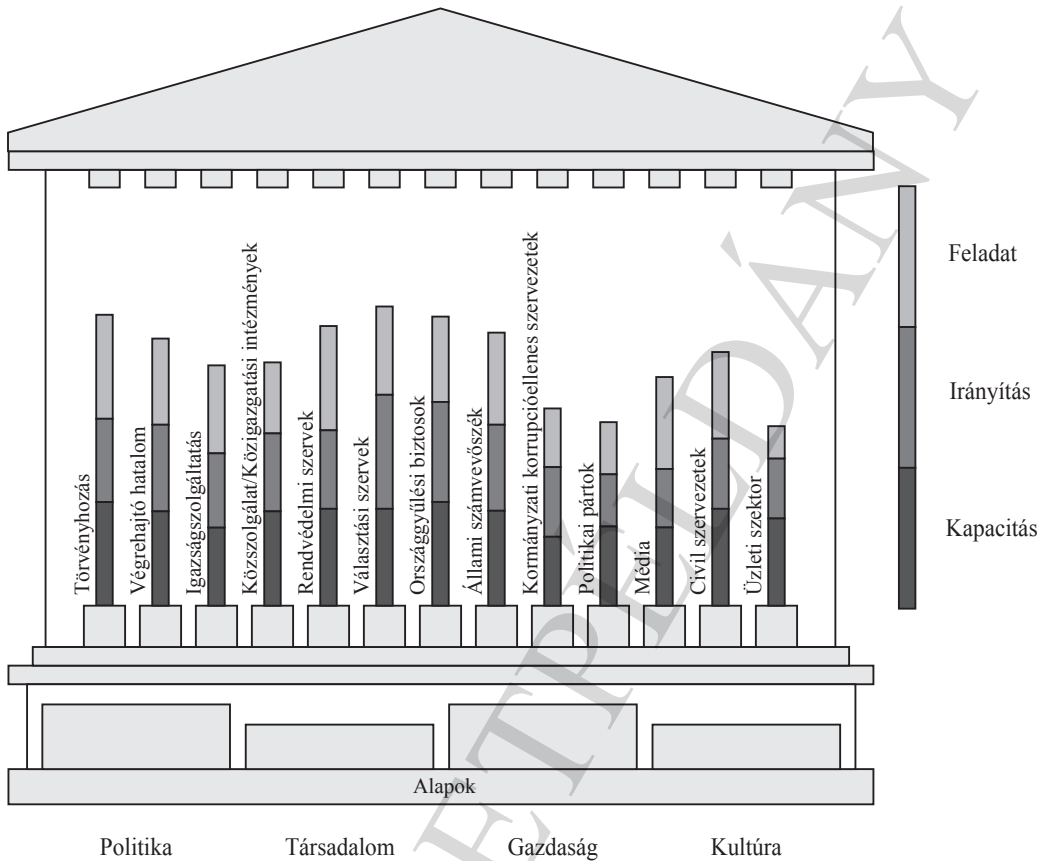
The bottom-up development paradigm is gaining more and more popularity all over the world. Civil organisations play an important role in developing rural areas according to such an approach. With their innovative ideas and cooperation they can be one of the key players in the development process; through their diverse activities they can contribute to the improvement of a certain locality, rural area and the quality of life of its residents. This study examines whether Hungarian civil organisations have established a role in this bottom-up development system, that is, what tasks do they perform, what roles do they play, what difficulties do they face and what vision do they have for the future? After positioning rural development within the development science, this study summarises the definitions, functions and roles of the civil organisations based on evidence from the literature. This is followed by the characterisation of the rural civil sector according to statistics; the analysis of their project activities in rural development programmes and, finally, an introduction to the different rural civil groups defined by an empirical survey.

Mellékletek

Mellékletek jegyzéke

1. melléklet: A nemzeti integritásrendszer.....	56
2. melléklet: A civil szektor mutatószámai a nemzeti integritás rendszerében.....	57
3. melléklet: Innovációs minták és jellemzőik.....	57
4. melléklet: Nonprofit szervezetek számának alakulása térségtípusonként, 1993–2009.....	58
5. melléklet: Magyarország településenkénti nonprofit szervezeti sűrűsége, 2010.....	58
6. melléklet: Nonprofit szervezetek száma térségtípusonként, 2009.....	59
7. melléklet: Nonprofit szervezetek szervezeti formánként és térségtípusonként, 2009.....	60
8. melléklet: Nonprofit szervezetek tevékenységei térségtípusonként, 2009.....	61
9. melléklet: Nonprofit szervezetek közhasznúság és hatókör szerint térségtípusonként, 2009.....	61
10. melléklet: Nonprofit szervezetek foglalkoztatási jellemzői térségtípusonként, 2009.....	62
11. melléklet: Nonprofit szervezetek bevételi jellemzői térségtípusonként, 2009.....	63
12. melléklet: Nonprofit szervezetek bevételeinek alakulása térségtípusonként, 1993–2009.....	64
13. melléklet: Nonprofit szervezetek jellemzői településtípusonként, 2008.....	65
14. melléklet: Nonprofit szervezetek jogcímenkénti és területtípusonkénti támogatási összegei, 2008–2011.....	67
15. melléklet: Kérdőív.....	69

1. melléklet: A nemzeti integritásrendszer^{a)}

^{a)} Az integritás szó a latin „*in-tangere*” kifejezésből ered, melynek jelentése: érintetlen. Az integritást az egyes személyek és szervezetek teljesítményének értékelésére is használják, leggyakrabban az alábbi részértékeket sorolják ebbe a körbe: átláthatóság, felelősség és számon kérhetőség, tisztességes eljárás, diszkrimináció tilalma, valamint elkötelezettség meghatározott értékek iránt (integritas.asz.hu).

Megjegyzés: A tanulmány az értékelés során három aspektust vizsgált, amelyek együttesen mutatják meg a civil szervezetek teljesítőképességét a korrupció elleni fellépésben: képesek-e feladataikat ellátni (kapacitás), belső teljesítményük megfelelő-e (irányítás), valamint milyen a külső teljesítményük (szerep).

Forrás: Transparency International alapján saját szerkesztés

2. melléklet: A civil szektor mutatószámai a nemzeti integritás rendszerében

	Indikátor	Jog	Gyakorlat
Kapacitás 69/100	Források	75	25
	Függetlenség	100	75
Irányítás 50/100	Átláthatóság	N/A	75
	Számonkérhetőség	N/A	25
	Integritási mechanizmusok	N/A	50
Feladat 63/100	Kormányzat számonkérhetősége		75
	Közpolitikai reform		50

Megjegyzés: A tanulmány az értékelés során három aspektust vizsgált, amelyek együttesen mutatják meg a civil szervezetek teljesítőképességét a korrupció elleni fellépésben: képesek-e feladataikat ellátni (kapacitás), belső teljesítményük megfelelő-e (irányítás), valamint milyen a külső teljesítményük (szerep).

Forrás: http://www.transparency.hu/VEZETOI_OSSZEFOGLALO [2012.05.05.]

3. melléklet: Innovációs minták és jellemzőik

Innovációs minta	Motiváció	Szervezeti kultúra	A kihívás nagysága	Kreativitás/Ötletek száma	Megvalósíthatóság	Központi támogatás	Társadalmi hatás
Reaktív	Külső	Felülről irányított	Kisebb	Alacsony	Magas	Alacsony	Alacsony
Kikényszerített	Külső	Felülről irányított	Nagyobb	Alacsony	Alacsony	Magas	Alacsony
Aktív	Külső	Alulról kezdeményező	Kisebb/közepes	Alacsony-közepes	Alacsony	Alacsony	Alacsony
Szükségszerű	Külső	Alulról kezdeményező	Nagyobb	Magas	Alacsony	Magas	Alacsony/Magas
Proaktív	Belső	Alulról kezdeményező	Kisebb	Közép-magas	Alacsony	Alacsony	Alacsony
Folyamatos	Belső	Alulról kezdeményező	Számos kisebb, közepes, nagy	Magas	Magas	Magas	Közepes/idővel magas
Elfogadott	Belső	Felülről irányított	Kisebb	Alacsony	Alacsony	Alacsony	Alacsony
Transzformációs	Belső	Felülről irányított	Magas	Magas	Közepes	Magas	Magas

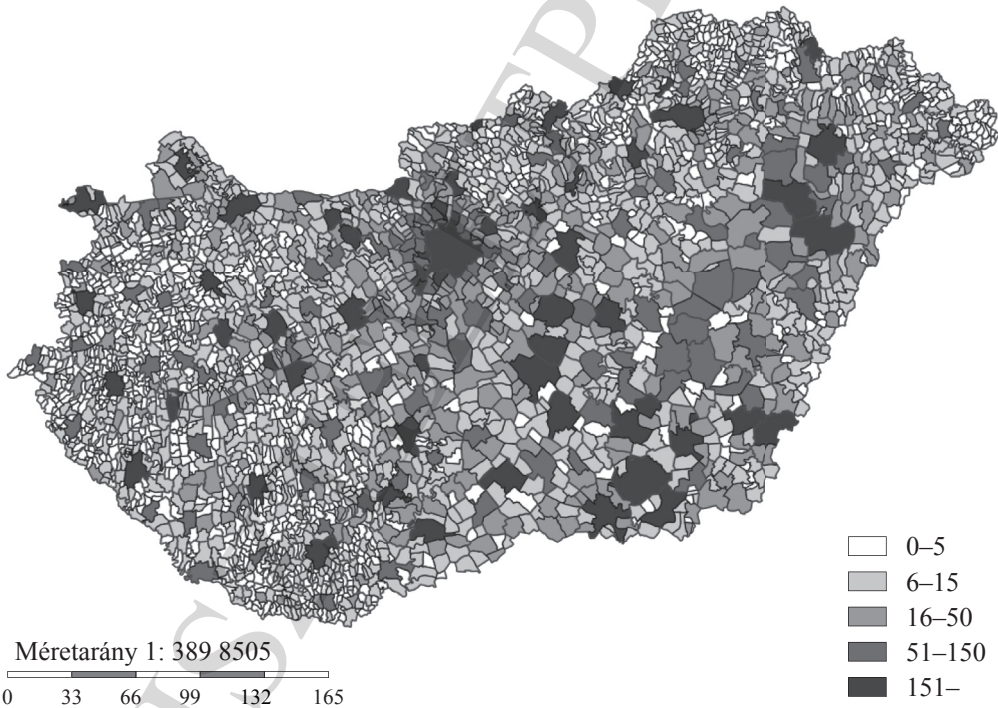
Forrás: Glor, 2001 alapján saját szerkesztés

4. melléklet: Nonprofit szervezetek számának alakulása térségtípusonként, 1993–2009

Indikátor	év	alapvetően vidéki	átmeneti	alapvetően városi	országos
Nonprofit szervezetek számának alakulása	1 993	15 825	9 050	9 787	34 662
	1 994	18 188	10 750	11 221	40 159
	1 995	19 334	11 721	11 728	42 783
	1 996	20 239	12 667	12 410	45 316
	1 997	21 314	13 490	12 561	47 365
	1 998	21 138	13 308	12 938	47 384
	1 999	21 623	13 572	12 976	48 171
	2 000	21 321	13 514	12 309	47 144
	2 003	23 850	15 706	13 466	53 022
	2 004	24 494	16 587	14 116	55 197
	2 005	25 078	17 338	14 278	56 694
	2 006	26 149	18 209	13 884	58 242
	2 007	28 051	19 369	14 987	62 407
	2 008	28 675	20 357	15 893	64 925
	2 009	28 922	21 069	16 154	66 145

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítás

5. melléklet: Magyarország településenkénti nonprofit szervezeti sűrűsége, 2010

Magyarázat: a színek sötétedése jelzi a települési nonprofit szervezetszám növekedését.

Forrás: (TeIR) KSH-TSTAR (<https://teir.vati.hu>) [2013.01.23.]

6. melléklet: Nonprofit szervezetek száma térségtípusonként, 2009

		alapvetően vidéki	átmeneti	alapvetően városi	országos
Nonprofit és civil szervezetek száma	összes nonprofit szervezet száma	28 922	21 069	16 154	66 145
	ebből klasszikus civil szervezetek száma	25 553	18 583	13 729	57 865
	civil szervezetek aránya	88,4	88,2	85,0	87,5
Ezer főre jutó szervezetszám	összes nonprofit szervezet/ ezer fő	6,0	5,8	9,5	6,5
	ebből klasszikus civil szervezet/ ezer fő	5,3	5,1	8,1	5,7
Egy településre jutó szervezetszám	összes nonprofit szervezet/ településszám	14	20	16 154	21
	ebből klasszikus civil szervezet/ településszám	12	17	13 729	18
Településtípusonkénti nonprofit szervezetszám	főváros	0	0	16 154	16 154
	megyeszékhely	8 206	5 985	0	14 191
	többi város	10 794	9 041	0	19 835
	község	9 922	6 043	0	15 965
Egy településre jutó átlagos nonprofit szervezet-szám	főváros	0	0	16 154	16 154
	megyeszékhely	513	855	0	591
	többi város	66	77	0	70
	község	5	6	0	6
	összesen	14	20	16 154	21

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítás

7. melléklet: Nonprofit szervezetek szervezeti formáinként és térségtípusonként, 2009

Indikátor	alapvetően vidéki	átmeneti	alapvetően városi	
Nonprofit szervezetek száma szervezeti forma szerint	egyéb	229	103	131
	érdekképviselet	1 465	1 043	1 565
	nonprofit gazdasági társaság	775	807	617
	közalapítvány	900	533	112
	alapítvány	8 382	7 110	6 630
	egyesület	17 171	11 473	7 099
Tízre főre jutó nonprofit szervezetek száma szervezeti forma szerint	egyéb	0,5	0,3	0,8
	érdekképviselet	3,0	2,9	9,2
	nonprofit gazdasági társaság	1,6	2,2	3,6
	közalapítvány	1,9	1,5	0,7
	alapítvány	17,4	19,5	39,1
	egyesület	35,7	31,5	41,9
Egy településre jutó nonprofit szervezetek száma szervezeti forma szerint	egyéb	0,1	0,1	131
	érdekképviselet	0,7	1,0	1 565
	nonprofit gazdasági társaság	0,4	0,8	617
	közalapítvány	0,4	0,5	112
	alapítvány	4,0	6,7	6 630
	egyesület	8,2	10,8	7 099
	összesen	13,9	19,8	16 154,0

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítás

8. melléklet: **Nonprofit szervezetek tevékenységei térségtípusonként, 2009**

Indikátor	alapvetően	átmeneti	alapvetően	országos	alapvetően	átmeneti	alapvetően	országos
	vidéki		városi		vidéki		városi	
Szabadidő, hobbi	5 601	3 646	2 128	11 375	11,7	10,0	12,6	11,2
Sport	3 917	2 548	1 395	7 860	8,1	7,0	8,2	7,7
Oktatás	3 685	2 961	2 084	8 730	7,7	8,1	12,3	8,6
Kultúra	3 177	2 459	2 342	7 978	6,6	6,7	13,8	7,9
Szociális ellátás	2 312	1 869	1 531	5 712	4,8	5,1	9,0	5,6
Településfejlesztés	2 146	1 579	393	4 118	4,5	4,3	2,3	4,1
Szakmai, gazdasági érdekképviselet	1 677	1 146	1 691	4 514	3,5	3,1	10,0	4,4
Közbiztonság védelme	1 384	765	172	2 321	2,9	2,1	1,0	2,3
Egészségügy	1 039	914	1 054	3 007	2,2	2,5	6,2	3,0
Gazdaságfejlesztés	731	546	371	1 648	1,5	1,5	2,2	1,6
Környezetvédelem	730	610	364	1 704	1,5	1,7	2,1	1,7
Polgárvédelem, tűzoltás	697	265	32	994	1,4	0,7	0,2	1,0
Vallás	572	548	398	1 518	1,2	1,5	2,3	1,5
Jogvédelem	393	276	308	977	0,8	0,8	1,8	1,0
Adományoztatás, nonprofit szövets.	297	190	335	822	0,6	0,5	2,0	0,8
Nemzetközi kapcsolatok	225	226	422	873	0,5	0,6	2,5	0,9
Politika	177	218	231	626	0,4	0,6	1,4	0,6
Kutatás	162	303	903	1 368	0,3	0,8	5,3	1,3
Összesen	28 922	21 069	16 154	66 145	60,2	57,8	95,3	65,2

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítás

9. melléklet: **Nonprofit szervezetek közhasznúság és hatókör szerint térségtípusonként, 2009**

		alapvetően	átmeneti	alapvetően	országos
		vidéki		városi	
Nonprofit szervezetek száma közhasznúság szerint	nem közhasznú	14 814	8 917	6 974	30 705
	közhasznú	12 557	10 901	8 158	31 616
	kiemelkedően közhasznú	1 551	1 251	1 022	3 824
Nonprofit szervezetek száma hatókör szerint	helyi	21 890	14 585	6 883	43 358
	regionális	4 813	3 949	1 285	10 047
	országos	2 219	2 535	7 986	12 740
	összesen	28 922	21 069	16 154	66 145

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítás

10. melléklet: Nonprofit szervezetek foglalkoztatási jellemzői térségtípusonként, 2009

	Indikátor	alapvetően vidéki	átmeneti	alapvetően városi	országos
Alkalmazottal rendelkező szervezetek	fizetett munkaerőt alkalmaz	3 668	2 928	3 298	9 894
	főállású, teljes munkaidős foglalkoztatottat alkalmazó	2 820	2 176	2 683	7 679
	fizetett alkalmazó szervezetek az össz. szervezet arányában	12,7	13,9	20,4	15,0
	főállású, teljes munkaidős fogl. az össz. százalékában	9,8	10,3	16,6	11,6
Foglalkoztatottak száma	Összesen (főállású rész- és teljes munkaidős, valamint nem főállású) (fő)	43 017	36 847	51 527	131 391
	Számított főállású (fő)	34 952	30 142	42 159	107 253
Ezer főre jutó foglalkoztatottak száma	Összesen (főállású rész- és teljes munkaidős, valamint nem főállású) (fő)	8,9	10,1	30,4	12,9
	Számított főállású (fő)	7,3	8,3	24,9	10,6
Számított főállású bérek	béreköltsége (millió HUF)	56 125	50 272	101 628	208 025
	egy főre jutó éves átlagbére (millió HUF)	1,6	1,7	2,4	1,9
Demográfiai jellemzők	összes foglalkoztatott (fő)	43 017	36 846	51 528	131 391
	a nők száma (fő)	24 084	21 227	27 683	72 994
	a felsőfokú végzettségűek száma (fő)	10 668	8 162	16 884	35 714
	a nyugdíjasok száma (fő)	4 968	4 773	8 795	18 536
Megbízási szerződésesek	megbízási szerződéses alkalmazó szervezetek száma	2 272	1 679	2 141	6 092
	önkéntessel rendelkező szervezetek száma	17 115	11 941	8 517	37 573
Önkéntesek	önkéntesek száma (fő)	191 024	116 083	119 590	426 697
	egy főre jutó átlagos munkaóra	136	131	143	137
	számított önkéntesek száma (fő)	12 910	7 577	8 259	28 746
	számított önkéntesek megtakarítása (millió HUF)	25 042	14 699	16 027	55 768
	alkalmi önkéntesek (fő)	100 096	61 665	58 948	220 709
	rendszeres önkéntesek (fő)	90 928	54 418	60 642	205 988
	összes önkéntesek száma (fő)	191 024	116 083	119 590	426 697

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítás

11. melléklet: Nonprofit szervezetek bevételi jellemzői térségtípusonként, 2009

	Indikátor	alapvetően vidéki	átmeneti	alapvetően városi	országos	
Nonprofit szervezetek aktivitása	Aktív, pénzbevétellel	26 590	19 228	14 484	60 302	
	Aktív, pénzbevétel nélkül	953	818	691	2 462	
	Inaktív	1 379	1023	979	3 381	
	10 ezer főre jutó inaktív szervezetek száma	2,9	2,8	5,8	3,3	
Nonprofit szervezetek bevételei	bevétel (millió HUF)	262 540	228 587	623 278	1 114 404	
	megoszlása (százalék)	23,6	20,5	55,9	100	
	egy szervezetre jutó bevétel (millió HUF)	9,1	10,8	38,6	16,8	
	egy bevétellel rendelkező szervezetre jutó bevétel (millió HUF)	9,9	11,9	43,0	18,5	
	egy településre jutó bevétel	126	215	623 278	354	
	egy szervezetre jutó pályázati bevétel (millió HUF)	0,9	1,1	3,2	1,5	
	egy nyertes szervezetre jutó pályázati bevétel (millió HUF)	3,3	4,2	12,5	5,7	
	nyertesek szervezetek aránya (százalék)	27,9	26,4	25,7	26,9	
	állami támogatás (millió HUF)	127 662	109 616	226 099	463 377	
	magántámogatás (millió HUF)	25 392	19 817	95 419	140 627	
	alaptevékenység (millió HUF)	58 523	58 671	196 287	313 481	
	gazdálkodási (millió HUF)	48 734	37 499	103 774	190 006	
	egyéb (millió HUF)	2 229	2 985	1 699	6 913	
	összes (millió HUF)	262 540	228 587	623 278	1 114 404	
	Nonprofit szervezetek eredménye	összes bevétel (millió HUF)	262 540	228 587	623 278	1 114 404
		összes költség (millió HUF)	269 043	227 311	620 091	1 116 444
eredmény (millió HUF)		-6 504	1 276	3 188	-2 040	

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítás

12. melléklet: Nonprofit szervezetek bevételeinek alakulása térségtípusonként, 1993–2009

	Év	Alapvetően vidéki	Átmeneti	Alapvetően városi	Országos
	1993	21 445	12 820	84 211	118 475
	1994	27 327	16 769	95 170	139 266
	1995	35 303	27 517	119 097	181 916
	1996	46 519	31 981	160 539	239 038
	1997	63 423	45 282	175 657	284 362
	1998	74 721	51 722	232 247	358 690
	1999	85 896	59 878	269 808	415 582
Nonprofit szervezetek bevételeinek alakulása	2000	104 971	79 192	311 345	495 508
	2003	151 987	131 406	447 661	731 054
	2004	172 272	144 575	489 647	806 494
	2005	173 939	152 098	528 718	854 755
	2006	199 499	161 028	535 717	896 244
	2007	205 859	175 006	583 444	964 309
	2008	235 147	213 705	644 843	1 093 694
	2009	262 540	228 587	623 278	1 114 404

Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítás

13. melléklet: Nonprofit szervezetek jellemzői településtípusonként, 2008

	községekben	városokban ^{a)}	megyeszékhelyeken	fővárosban
Országos szervezetszám	15 939	18 972	14 121	15 893
Országos arány	24,5%	29,3%	21,7%	24,5%
Településkénti átlagos szervezetszám	5-6 szervezet	66 szervezet (ebből vidéki városokban 20-21 szervezet)	785 szervezet	15 893 szervezet
Szervezeti forma (10 szervezetből átlagosan)	7 egyesület 2 alapítvány 1 közalapítvány, vagy egyéb	5 egyesület 3 alapítvány 2 egyéb	5 egyesület 4 alapítvány 1 egyéb	4 egyesület 4 alapítvány 1 egyéb
Szervezetalapítási kedv tetőpontja	1996–2000 (29%)	1990–1995 (32%)	1990–1995 (35%)	1990–1995 (39%)
Főbb tevékenységek	34% kikapcsolódás (szabadidő, hobbi, sport) 20% művelődés (oktatás, kultúra) 14% fejlesztés	32% kikapcsolódás (szabadidő, hobbi, sport) 26% művelődés (oktatás, kultúra) 9% fejlesztés	29% kikapcsolódás (szabadidő, hobbi, sport) 27% művelődés (oktatás, kultúra) 6% fejlesztés	22% kikapcsolódás (szabadidő, hobbi, sport) 27% művelődés (oktatás, kultúra) 5% fejlesztés
Hatókör	68% települési 21% térségi-regionális 5% országos, nemzetközi	55% települési 29% térségi-regionális 9% országos, nemzetközi	43% települési 36% térségi-regionális 12% országos, nemzetközi	37% települési 7% térségi-regionális 44% országos, nemzetközi
Összes bevétel	67 655 millió HUF	207 781 millió HUF	173 416 millió HUF	644 843 millió HUF
Összes bevétel megoszlása és egy szervezetre jutó átlagos összege	6,2% (4 244 ezer HUF)	19% (10 951 ezer HUF)	15,9% (12 280 ezer HUF)	58,9% (40 574 ezer HUF)
Ebből állami támogatások megoszlása és egy szervezetre jutó átlagos összege	6% (1 816 ezer HUF)	23% (5 837 ezer HUF)	17% (5 796 ezer HUF)	54% (16 552 ezer HUF)

^{a)} „Többi város” kategóriába tartozó városok (tudjuk róluik, hogy kétharmaduk vidéki, nonprofit szervezeteiknek pedig fele vidéki).
Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült összeállítás

13. melléklet: Nonprofit szervezetek jellemzői településtípusonként, 2008 (folytatás)

	községekben	városokban ^{a)}	megyeszékhelyeken	fővárosban
Bevételek nagyság megoszlása település-típusonként	18% 50 ezer HUF alatt 36% 50 ezer - 500 ezer HUF 37% 500 ezer - 5 millió HUF 9% 5 millió HUF felett 1% 50 millió HUF felett	15% 50 ezer HUF alatt 31% 50 ezer - 500 ezer HUF 38% 500 ezer - 5 millió HUF 13% 5 millió HUF felett 3% 50 millió HUF felett	14% 50 ezer HUF alatt 27% 50 ezer - 500 ezer HUF 39% 500 ezer - 5 millió HUF 16% 5 millió HUF felett 4% 50 millió HUF felett	16% 50 ezer HUF alatt 19% 50 ezer - 500 ezer HUF 34% 500 ezer - 5 millió HUF 22% 5 millió HUF felett 9% 50 millió HUF felett
Bevétel összetétele	43% állami támogatás ebből önkormányzati: 9,5% 1% SZJA: 1,6% 12% magántámogatás 25% alapbevételel 18% gazdálkodási bevétel	53% állami támogatás ebből önkormányzati: 10,4% 1% SZJA: 1% 19% magántámogatás 18% alapbevételel 9% gazdálkodási bevétel	47% állami támogatás ebből önkormányzati: 11,7% 1% SZJA: 1,2% 11% magántámogatás 23% alapbevételel 19% gazdálkodási bevétel	41% állami támogatás ebből önkormányzati: 3,3% 1% SZJA: 0,7% 12% magántámogatás 27% alapbevételel 20% gazdálkodási bevétel
Pályázati bevételek	összes pályázati bevétel 6,7%-a 9,1% a bevételükből átlagosan 388 ezer forint / szervezet a nyertes szervezetek 21,3%-a az összes szervezet 25%-a nyert 1 552 ezer HUF / nyertes szervezet	összes pályázati bevétel 16,6%-a 7,4% a bevételükből átlagosan 811 ezer forint / szervezet a nyertes szervezetek 30,1%-a az összes szervezet 29,7%-a nyert 2 728 ezer HUF / nyertes szervezet	összes pályázati bevétel 26,7%-a 14,3% a bevételükből átlagosan 1 757 ezer forint / szervezet a nyertes szervezetek 24,5%-a az összes szervezet 32,5%-a nyert 5 405 ezer HUF / nyertes szervezet	összes pályázati bevétel 50%-a 7,2% a bevételükből átlagosan 2 933 ezer forint / szervezet a nyertes szervezetek 28,4%-a az összes szervezet 32,5%-a nyert 10 329 ezer HUF / nyertes szervezet
Munkaerő - foglalkoztatottak	11%-uk alkalmaz fizetett munkaerőt 4,7 foglalkoztatott egy foglalkoztató nonprofit szervezetnél 0,5 foglalkoztatott egy nonprofit szervezetre 728 ezer HUF bérré évente	13%-uk alkalmaz fizetett munkaerőt 10,1 foglalkoztatott egy foglalkoztató nonprofit szervezetnél 1,3 foglalkoztatott egy nonprofit szervezetre 2 126 ezer HUF bérré évente	16%-uk alkalmaz fizetett munkaerőt 9,5 foglalkoztatott egy foglalkoztató nonprofit szervezetnél 1,5 foglalkoztatott egy nonprofit szervezetre 2 573 ezer HUF bérré évente	20%-uk alkalmaz fizetett munkaerőt 13,1 foglalkoztatott egy foglalkoztató nonprofit szervezetnél 2,6 foglalkoztatott egy nonprofit szervezetre 6 372 ezer HUF bérré évente
Munkaerő - önkéntesek	56% rendelkezik önkéntes segítőkkal 0,7 önkéntes egy önkéntest alkalmazó szervezetre 0,4 önkéntes egy nonprofit szervezetre 724 ezer forint spórolás az önkéntes segítőinek ki nem fizetett bér összegén	54% rendelkezik önkéntes segítőkkal 0,6 önkéntes egy önkéntest alkalmazó szervezetre 0,3 önkéntes egy nonprofit szervezetre 633 ezer forint spórolás az önkéntes segítőinek ki nem fizetett bér összegén	53% rendelkezik önkéntes segítőkkal 0,9 önkéntes egy önkéntest alkalmazó szervezetre 0,5 önkéntes egy nonprofit szervezetre 903 ezer forint spórolás az önkéntes segítőinek ki nem fizetett bér összegén	51% rendelkezik önkéntes segítőkkal 1,0 önkéntes egy önkéntest alkalmazó szervezetre 0,5 önkéntes egy nonprofit szervezetre 1023 ezer forint spórolás az önkéntes segítőinek ki nem fizetett bér összegén

a) „Többi város” kategóriába tartozó városok (tudjuk rólok, hogy kétharmaduk vidéki, nonprofit szervezeteiknek pedig fele vidéki).
Forrás: KSH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült összeállítás

14. melléklet: **Nonprofit szervezetek jogcímenkénti és területtípusonkénti támogatási összegei, 2008–2011**

		millió HUF			
	jogcím	összesen	vidéki	nem vidéki	
EMVA	V42	EMVA - Helyi Vidékfejlesztési Közösségek működtetése, készségek elsajátítása az 59.cikknek megfelelően	4 499,4	3 951,6	547,8
	V46	EMVA - Helyi Vidékfejlesztési Közösségek és a LEADER helyi akciócsoportok részére nyújtandó támogatás	2 747,1	2 457,4	289,6
	V33	Készségek elsajátítása, ösztönzése és végrehajtása	2 028,7	1 125,0	903,7
	V40	EMVA - Falufejlesztés	689,9	669,7	20,2
	V44	EMVA - Turisztika	456,2	386,2	70,0
	V9	EMVA - Öntözés, melioráció, vízgazd	396,3	244,6	151,8
	V47	EMVA - Helyi fejlesztési stratégiák végrehajtása. Életminőség/diverzifikáció	312,6	306,9	5,7
	V73	EMVA IKSZT kialakítása és működtetése	255,0	247,3	7,7
	V45	EMVA - Vidéki örökség	244,3	244,3	0,0
	V41	EMVA Tanyabusz	212,7	170,9	41,8
	V60	EMVA - Agrár-környezetgazdálkodás	78,3	63,2	15,1
	V1	EMVA állattartó telepek korszerűsítése	70,7	70,7	0,0
	V62	EMVA - Natura -2000	70,6	57,0	13,5
	V61	EMVA - Kedvezőtlen adottságú területek	64,2	47,7	16,5
	V74	EMVA - Együttműködési projektek végrehajtása	41,3	40,8	0,4
	V2	EMVA-ból önálló, építéssel nem járó gépek, technológiai berendezések beszerzése	20,8	16,3	4,4
	V43	EMVA – Mikroállalkozások	18,1	0,6	17,4
	V49	EMVA - Helyi fejlesztési stratégiák végrehajtása. Környezet/földgazdálkodás	13,7	13,7	0,0
	V71	TS információnyújtás, kommunikáció	10,2	0,0	10,2
	V4	EMVA - Kertészeti gépek, technológiai berendezések beszerzéséhez nyújtandó támogatás	8,8	4,2	4,6
	V20	EMVA - Mgte támogatás	3,3	3,3	0,0
	V8	EMVA - Évelő, lágú és fás szárú energiaültetvények telepítéséhez nyújtandó támogatás	1,8	1,8	0,0
	V48	EMVA - Helyi fejlesztési stratégiák végrehajtása. Versenyképesség	1,8	1,8	0,0
	V34	EMVA - Szaktanácsadás	1,4	1,0	0,4
	V70	TS vidékfejlesztési program lebonyolítása	0,5	0,0	0,5
	V35	EMVA - Szakképzés	0,2	0,2	0,0

Forrás: MVH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítások

14. melléklet: **Nonprofit szervezetek jogcímenkénti és területtípusonkénti támogatási összegei, 2008–2011 (folytatás)**

		millió HUF			
	jogcím	összesen	vidéki	nem vidéki	
EMGA	G1	Térületalapú támogatás	3 188,0	2 699,4	488,6
	G44	Magyar Méhészeti Nemzeti Program	609,8	12,2	597,6
	G82	Agrár-környezetgazdálkodás	147,6	99,5	48,1
	G45	Állatbetegségek és zoonózis felszámolása	89,9	0,0	89,9
	G42	Iskolatej program	15,7	12,8	3,0
	G81	NDP - mezőgazdasági üzemek korszerűsítése	8,2	8,2	0,0
	G23	Iskolagyümölcs program	3,1	3,1	0,0
	G41	Egyedi tejjiaci támogatás	0,4	0,0	0,4
	K1	Agrár-környezetgazdálkodás	798,5	664,9	133,5
	K2	Mezőgazdasági területek erdősítése	7,3	7,3	0,0
	K6	Technikai segítségnyújtás	4,3	0,0	4,3
	K5	Kedvezőtlen adottságú területek és környezetvédelmi megszorítások hatálya alatti területek	0,6	0,6	0,0
	K4	Az Európai Unió környezetvédelmi, állatjóléti és higiéniai előírásainak való megfelelés elős. t.	0,2	0,0	0,2
	NEMZETI	N10	Tenyésztésszervezés támogatása	1 891,2	52,9
N40		Kárenyhítési juttatás	38,8	24,5	14,2
N17		Minőségi pontytenyésztés támogatása	7,3	2,5	4,7
N1		Állatjóléti támogatások	4,7	4,7	0,0
N3		Baromfi állatjóléti támogatás	3,0	3,0	0,0
N24		NT erdők felújítása de minimis	1,8	1,8	0,0
N23		NT erdők telepítése	1,0	1,0	0,0
N13		Anyakecske tartás de minimis támogatása	0,1	0,1	0,1
N41		Kárenyhítési juttatás-kiegészítés 2007.	0,1	0,1	0,0
T4		Anyatehén támogatás	120,2	120,0	0,2
T7		Szarvasmarha tartás extenzifikációs támogatása - elválasztott	113,2	113,2	0,0
T3		Húsmarhatartás támogatás - 2007-től elválasztott	103,5	103,5	0,0
T2		Gabona, olaj-, fehérje- és rosnövények területalapú támogatása	66,3	39,4	26,9
T5		Anyatehén támogatás - termeléstől elválasztott	52,4	51,6	0,8
T1		Nemzeti tejtámogatás	16,1	0,1	16,0
T10		Anyajuh támogatás	10,6	9,5	1,1
T11		Anyajuhtartás kiegészítő támogatás - 2007-től elválasztott	5,7	5,6	0,1
T12		Anyajuhtartás de minimis támogatás	4,8	4,0	0,7
T22		Hüvelyesek kiegészítő-termeléstől elválasztott	2,2	1,2	1,0
T21	Burley dohány kiegészítő-termeléstől elválasztott	1,5	1,5	0,0	
T13	Anyakecske tartás támogatása	0,0	0,0	0,0	
EHA	H2	HOP Technikai Segítségnyújtás	3,8	0	4
Összesen		19 569	14 174	5 395	

Forrás: MVH adatok alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült számítások

15. melléklet: **Kérdőív****A: Háttér-információ a Szervezetről****A1: A szervezet jogi formája** (pl. egyesület, alapítvány, stb.)**A2: A szervezet székhelye**

Település neve:

Település jogállása (Kérem, húzza alá!):

község, nagyközség, város, megyeszékhely

Mekkora a szervezet tevékenységi hatóköre? (Kérem, húzza alá a megfelelő választ!)

települési, kistérségi, megyei, országos, nemzetközi, egyéb éspedig:

A3: Melyik évben alapították a szervezetet?

Volt-e jogelődje?

A4: Hány tagja van a szervezetének?

Ebből hányan aktívak?

Mennyi az aktív tagok átlagéletkora?

A5: Az alábbi területek közül melyekre összpontosít a szervezete? (Kérem, jelölje x-szel a legfontosabbat a lenti táblázat második oszlopában! Csak indokolt esetben írjon egynél többet – de maximum hármat)

Területek	Melyikre összpontosít a szervezete?
Egészségügy	
Szociális ellátás	
Oktatás	
Kultúra	
Sport, szabadidő, hobbi	
Polgárvédelem	
Környezetvédelem	
Jogvédelem	
Közbiztonság védelme	
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	
Településfejlesztés	
Gazdaságfejlesztés	
Vallás	
Kutatás	
Többcélú adományoztatás	
Nemzetközi kapcsolatok	
Politika	
Egyéb, éspedig:	
Egyéb, éspedig:	

A6: Mekkora volt a szervezet éves bevétele az utóbbi 3 év átlagában (millió forintban)?

Ez milyen forrásokból származott (pl. önkormányzat, céges támogatás, hazai pályázat, uniós pályázat, SZJA 1%, tagdíj, önerő, bérleti díj)? (Kérem, sorolja fel a legnagyobb összegű forrással kezdve!)

.....

.....

.....

.....

A7: Milyen kapcsolatokkal rendelkezik a szervezete? Milyen intenzívek ezek a kapcsolatok?

(Kérem, jelölje a lenti táblázat megfelelő celláiba írt x-szekkel! (Kérem, ne hagyjon ki sort!))

	Nincs kapcsolat	Alkalmankénti, nem szoros kapcsolat	Rendszeres, szoros kapcsolat
HELYBEN / TELEPÜLÉSEN BELÜL			
Lakosok			
Civil szervezetek			
Önkormányzat képviselőtestülete			
Polgármester			
Kisvállalkozások			
Nagyobb vállalkozások			
LEADER akciócsoport			
Egyház			
Helyi média			
Egyéb, éspedig:			
Egyéb, éspedig:			
TELEPÜLÉSEN TÚLMUTATÓAN			
Civil szervezetek			
Kisvállalkozások			
Nagyobb vállalkozások			
Kistérségi fejlesztési tanács			
Megyei fejlesztési tanács			
Regionális fejlesztési tanács			
LEADER akciócsoport			
Kormányzat, minisztérium, állami szervek			
Civil egyeztető fórum			
Szakértők, tanácsadók			
Média			
Egyház			
Egyéb, éspedig:			
Egyéb, éspedig:			

A8: A szervezet tagja-e valamilyen hálózatnak (Ha igen, kérem, nevezze meg, melyeknek!)

.....

.....

.....

B: Vidékfejlesztés (Ebben a részben szervezete vidékfejlesztéshez való viszonyára vagyok kíváncsi)

B1: Ön mit tekint vidéknek hazánkban? (Kérem, húzza alá!)

1. A fővároson kívül minden területet
2. A fővároson és a nagyvárosokon kívül minden területet
3. Csak a falvakat
4. Ahol mezőgazdasággal foglalkoznak
5. Egyéb, (kérem, részletezze!):

B2: Ön szerint mi/ki ma a vidék fejlődésének kulcsa?

(Kérem, fontosság szerint jelölje x-szel! 1: nem fontos; 5: fontos)

A vidék fejlődésének kulcsa:	1	2	3	4	5
SZEREPLŐK					
Helyi kisvállalkozások					
Nagyvállalatok					
Önkormányzatok					
Civil szervezetek					
Központi kormányzat					
Európai Unió					
Egyéb:					
Egyéb:					
TÉNYEZŐK					
Állami támogatások					
Önkormányzati támogatások					
Uniós támogatások					
Oktatás					
Vendéglátás, turizmus					
Egyéni aktivitás					
Közösségi összefogás					
Vidékfejlesztési programok					
LEADER					
Jó példák					
Több hitel					
Egyéb:					
Egyéb:					
Egyéb:					
FOLYAMATOK					
Összefogás					
Családi gazdaságok fejlődése					
Munkahelyteremtés					
Emberi kapcsolatok javulása					
Szegénység felszámolása					
A város fejlődése					
Helyi ügyekbe való beleszólás növelése					
Társadalmi kirekesztés megszüntetése					
Fiatalok megnyerése a vidéki életmódnak					
Közlekedés javulása					
Egyéb:					
Egyéb:					

B3: Szervezete szokott-e fejlesztési pályázatokon indulni? Ha igen, kérem, sorolja fel az utóbbi 3 nyertes pályázata milyen program keretében zajlott? (pl. Uniós program, konkrétan LEADER, AVOP, stb.)

.....

.....

.....

B4: Szervezete részt vett-e vidékfejlesztési (térségfejlesztési) program kidolgozásában, összeállításában?

Igen, a következőkön:

Nem, mert:

B5: Amennyiben az előző kérdésre igennel válaszolt, milyen javaslatai lennének a folyamat javítására?

.....

.....

.....

B6: Szervezetének képviselője részt vesz-e a helyi közügyek intézésében, a helyi döntéshozatalban?

Igen, például⁸⁹:

Nem, mert:

B7: Milyen szerepeket tölt be a szervezete? (Kérem, jelölje x-szel!)

Szerepek	Betölti-e a szervezet?	Ha igen, írjon egy jellemző példát!
Szolgáltatásnyújtás		
Adománygyűjtés		
Érdekképviselet (szélesebb közfigyelem, társadalmi változások elérése érdekében)		
Közösségszervezés és -összefogás, civilek aktivizálása, mobilizálása		
Értékek megőrzése (kulturális, vallási, kisebbségi, stb.)		
Demokratizációs (állam ellenőrzése, demokratikus kultúra fejlesztése, civilség táplálása)		
Egyéb,		
Egyéb,		

⁸⁹ Pl. fejlesztési társulás tagja, LEADER helyi akciócsoport keretében, nem tag, véleményezői szerepben.

C: A Szervezet jövőképe (Ebben a részben arra vagyok kíváncsi, hogy az Ön szervezete hogyan látja a jövőjét)

C1: Hogyan látja szervezete jövőjét 5-10 év múlva? (Kérem, jelölje x-szel a fontosságot! 1: nem valószínű; 5: valószínű)

	1	2	3	4	5
Sehogy, addig megszűnünk					
A jelenlegi szintet tartjuk					
Fejlődni fogunk					
Több bevétel					
Több aktív tag					
Intenzívebb kapcsolat a helyiekkel					
Intenzívebb kapcsolat a központtal					
Több tevékenység a jelenlegi tevékenységterületen					
Más tevékenységterület(ek) a jelenlegi <i>helyett</i> , úgymint					
Más tevékenységterület(ek) a jelenlegi <i>mellett</i> , úgymint					

C2: Mire lenne szüksége a szervezetének ahhoz, hogy sikerebb lehessen céljai elérésében? (Kérem, jelölje x-szel a fontosságot! 1 nem fontos; 5: fontos)

	1	2	3	4	5
Intenzívebb kapcsolatok helyben					
Intenzívebb kapcsolatok a központtal					
Több bevétel					
Több aktív tag					
Tevékenységváltás, éspedig:					
Egyéb, éspedig:					

Köszönjük a válaszadást!

Az értékelésről tájékoztatjuk.

TISZTELETPELDÁNY

Hivatkozások jegyzéke

1. 126/2012. (XI. 12.) Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból finanszírozott egyes vidékfejlesztési tárgyú miniszteri rendeletek módosításáról szóló VM rendelet.
2. 1698/2005/EK Tanácsi Rendelet (2005. szeptember 20.) az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról.
3. 1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről.
4. 2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról.
5. 2006. évi LXV. törvény az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról.
6. 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról.
7. CES 851/99 D/GW Opinion of the Economic and Social Committee on The role and contribution of civil society organisations in the building of Europe.
8. COM(2001) 428 final. White Paper: European Governance.
9. COM(2011) 615 final/2. Az Európai Parlament és a Tanács Rendelete a Közös Stratégiai Kerethez tartozó Európai Regionális Fejlesztési Alapra, Európai Szociális Alapra, Kohéziós Alapra, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra és Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó közös rendelkezések megállapításáról, az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1083/2006/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről.
10. COM(2011) 627 végleges. Javaslat az EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról.
11. AVOP: Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (2006): Budapest: FVM.
12. Arapovics, M. (2009): A civil társadalom es a nonprofit szervezetek szerepe az egész életre kiterjedő tanulásban. Doktori (Ph.D.) disszertáció. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola, Neveléstudományi Kutatások Andragógia Program.
13. Bartal, A. M. (2005): Nonprofit elméletek, modellek, trendek. Budapest: Századvég Kiadó.
14. Biró Sz. (szerk.), Hamza E., Molnár A., Rácz K., Székely E. (szerk.), Tóth K., Tóth O., Varga E. (2012): A mezőgazdasági foglalkoztatás bővítésének lehetőségei vidéki térségeinkben. Budapest: AKI. Tanulmánytervezet.
15. Bíró, E. (2010): Hol tartunk? A civil nonprofit szervezetek jogi szabályozásának problémái. Jogismeret Alapítvány.
16. Bocz, J. (2009): A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon. A magyar nonprofit szektor az 1990-es ével elejétől a 2000-es évek közepéig. Ph.D. értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Szociológiai Doktori Iskola.
17. Buday-Sántha, A. (2001): Agrárpolitika-vidékpolitika. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
18. CIVICUS (2005): Assessing and Strengthening Civil Society Worldwide. A Project description of the CIVICUS Civil Society Index: A Participatory Needs Assessment & Action-Planning Tool for Civil Society. CIVICUS Civil Society Index Paper Series Vol. 2, Issue 1 Letöltés: 2012. május 15, www.civicus.org/new/media/CSI_Methodology_and_conceptual_framework.pdf

19. Csíte, A. (2005): Civil szervezetek a kistérségi vidékfejlesztés megvalósításában. In I. Kovách (szerk.), A civil szervezetek és a területfejlesztési politika A civil szféra területfejlesztési intézményekkel való együttműködésének tapasztalatai. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 76–97. Letöltve: 2008. január 18, <http://mek.oszk.hu/03400/03406/03406.rtf>
20. Defourny, J. and Pestoff, V. (2008): Images and concepts of the third sector in Europe. WP no. 08/02. EMES European Research Network. Letöltés: 2012. január 12. <http://esh.diva-portal.org/smash/get/diva2:322874/FULLTEXT01>
21. Evers, A. and Olk, T. (1996): Wohlfartsppluralismus – Analytische und normativ-politische Dimensionen eines Leitbegriffs. In: A. Evers és Th. Olk (Hrsg.), Wohlfartsppluralismus: Vom Wohlfartsstaat zur Wohlfartsgesellschaft. Opladen: Westdeutscher, 9–62.
22. EUROSTAT Regional Yearbook (2010): Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
23. Eurostat (2010): Urban-rural typology. Letöltés: 2012. június 26. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Urban-rural_typology
24. Farkasné Fekete, M. és Molnár, J. (2006): Mikroökonómia. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház.
25. Fehér, A. (1998): A vidék fogalmáról és a vidéki területek lehatárolásáról. *Gazdálkodás*, XLII(5), 54–59.
26. Fehér Könyv (2001): European governance: A white paper. Brussels: European Commission. COM(2001) 428.
27. Finta, I. (1999): A civil szervezetek szerepe a területfejlesztésben. In: Csefkó, F. és Horváth, Cs. (szerk.): Magyar és európai civil társadalom. Pécs: MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézete – Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület, 379–384.
28. Fowler, A. (2000): Civil society, NGOs and social development: changing the rules of the game. Occasional Paper No.1. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development. Letöltve 2005. december 12. [www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/0/f553495f06f98dce80256b5e005c9ddc/\\$FILE/fowler.pdf](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/0/f553495f06f98dce80256b5e005c9ddc/$FILE/fowler.pdf)
29. Galliano, R. (2003): Social economy, entrepreneurship and local development. Eurada, European Association of Development Agencies Letöltés: 2013. január 14. <http://www.oecd.org/dataoecd/21/55/17017950.pdf>
30. G. Fekete, É. és Solymári, G. (2004): A szociális gazdaság kiépítésének esélye és feltételei az Észak-magyarországi régióban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek I. évfolyam 2. szám*, 32–78. Letöltés: 2012. május 17, www.norda.hu/_downloaddoc.php?docid=254&mode=documents
31. G. Fekete, É. (2001): „Együtt! - De hogyan?” Innovációk a kistérségi fejlesztésekben. Miskolc-Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja.
32. G. Fekete, É. (1998): Bevezetés az alulról vezérelt (bottom up) vidékfejlesztés elméletébe és módszertanába. Szolnok: Kereskedelmi és Gazdasági Főiskola.
33. Glor, E. D. (2001): Innovation Patterns. *The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal*. Vol. 6(3) (July) Letöltés: 2012. május 31. <http://www.innovation.cc/volumes-issues/vol6-iss3.htm>
34. Hansmann, H. (1980): The role of the nonprofit enterprise. *Yale Law Journal* 89. 835–901

35. Hansmann, H. (1991): A nonprofit szervezetek közgazdasági elméletei. In É. Kuti és M. Marschall (szerk.), A harmadik szektor. (29–44 pp.). Budapest: Nonprofit Kutatócsoport. (Az eredeti mű publikációja: 1987)
36. Heinrich, V. F. (2001): Assessing and Strengthening Civil Society Worldwide. A Project Description of the CIVICUS Civil Society Index: A Participatory Needs Assessment & Action-Planning Tool for Civil Society. CIVICUS Civil Society Index Paper Series 2 (1). Letöltés: 2012. december 11, https://civicus.org/view/media/CSI_Heinrich_paper.pdf
37. Heinrich, V. F. (2010): What Makes Civil Society Strong? An innovative approach to conceptualising, measuring and analysing the strength of civil society in 43 countries. Dissertation presented to the Faculty of Social Sciences at the Fernuniversität Hagen. Letöltés: 2012. június 28., http://deposit.fernuni-hagen.de/2575/1/Heinrich_Promotion_What_Makes_Civil_Society_Strong.pdf
38. Helységnévkönyv adattár 2010 (2010): Letöltve: 2011. július 17, http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/hnk/Helysegnevkonyv_adattar_2010.xls
39. Horváth, T. M. (2002): Helyi közszolgáltatások szervezése. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
40. James, E. (1991): A nonprofit szektor elmélete összehasonlítások tükrében. In É. Kuti és M. Marschall (szerk.), A harmadik szektor. (pp. 45-56). Budapest: Nonprofit Kutatócsoport. (Az eredeti mű publikációja: 1987)
41. Kákai, L. (2009): Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon. Pécs: Publikon Kiadó.
42. Kákai, L. (2003): Önkormányzatok és civil szervezetek a szociális ellátásban, I. rész. Köz-Politika, november, 7–29.
43. Kolarič, Z. és Rakar, T. (2006): The role of the nonprofit sector in changing welfare system in Slovenia in comparative perspective. Papers given at the Conference ,The Role and Organisation of European Civil Society - Its relationship to State and Business its Importance for Welfare Provision and Social Cohesion', Roskilde, Denmark, November 2006. Letöltés: 2008. január 9, http://cinefogo.cuni.cz/index.php?&id_result=164685&l=0&w=15&id_out=321
44. Kramer, R. (2000): A third sector in the third millenium? Voluntas 1, 1–23.
45. KSH (2008): Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2006. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
46. KSH (2010): Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2008. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
47. KSH (2011a): Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2009. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
48. KSH (2011b): Módszertani dokumentáció. Fogalmak alfabetikus rend szerint. Letöltés: 2011. február 23. http://portal.ksh.hu/pls/ksh/ksh_web.meta.menu?p_lang=HU&p_menu_id=220&p_param=N&p_session_id=71465437
49. Kulcsár, L. (1998): Vidékfejlesztés és vidékpolitika Magyarországon. A Falu, XIII(2), 5–16.
50. Kuti, É. (1998): Hívjuk talán nonprofitnak...: A jótékonyág, a civil kezdeményezések és az állami keretből kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.

51. Kuti, É. (2008): Stratégiai cselekvésen innen, illúziókon túl. Régi problémák és új kihívások Magyarországi civil társadalmában és nonprofit szektorában. *Civil Szemle*, 2008(4), 5–43.
52. Lewis, D. (1998): Bridging the gap?: The parallel universes of the non-profit and non-governmental organisation research traditions and the changing context of voluntary action. London: London Centre for Voluntary Organisation, London School of Economics. Letöltve: 2007. január 23. www.lse.ac.uk/collections/CCS/pdf/IWP/int-work-paper1.pdf
53. Lowe, Ph. – Ray, C. – Ward, N. – Wood, D. – Woodward, R. (1999): Participation in Rural Development. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
54. Lukács, G. S. (2004): A vidékfejlesztés kézikönyve. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház.
55. Lyons, M. (1993): The history of nonprofit organizations in Australia as a test of some recent nonprofit theory. *Voluntas* 4, 301–325.
56. Mascherini, M. – Saltelli, A., – Vidoni, D. (2007): Participation in Europe: One-size-fits-none. Luxembourg: European Communities. Letöltve: 2007. augusztus 26. <http://crell.jrc.ec.europa.eu/participation/participation.pdf>
57. Márkus, J. A. (2000): A vidékfejlesztő civil szervezetek kialakulása és tevékenysége a hátrányos helyzetű területeken. In T. Kovács (szerk.), *Integrált vidékfejlesztés*, V. Falukonferencia. Pécs: MTA RKK, 407–411.
58. McMichael, P. (1996): Globalization: Myths and realities. *Rural Sociology* 61(1), 25–55.
59. Nárjai, M. (2008): A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében – A nyugat-dunántúli nonprofit szektor helyzetfeltárása. Doktori disszertáció, ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Doktori Iskola, Győr–Budapest.
60. Nárjai, M. – Reisinger, A. (2011): A civil / nonprofit szervezetek működési keretei. Győr: Universitas-Győr Nonprofit Kft.
61. Nemes, G. (2005): Integrated rural development: The concept and its operation. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet. Letöltve: 2007. augusztus 20. <http://econ.core.hu/doc/dp/dp/mtdp0506.pdf>
62. NHRDP (2007): „New Hungary” Rural Development Programme, 2007-2013, Version 5, Amendments according to EERP and CAP HC. Budapest, December, 2009. Letöltve: 2010. november 30. www.fvm.gov.hu/doc/upload/201003/nhrdp_v5_2009.pdf
63. Osváth, L. (2005): A civil szervezetek térségi együttműködései Magyarországon (Útmutató és kézikönyv a civil szervezetek térségi együttműködésének elveiről, módszereiről, eljárási rendjéről). Budapest: Országos Civil Érdekképviseletért Egyesület.
64. Osváth, L. (2009): A nonprofit szektor földrajzi képe Magyarországon. Doktori értekezés. Budapest: ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola.
65. Pavluska, V. (1999): A nonprofit szektor. Pécs: JPTE FEEFI.
66. Rechnitzer, J. (1998): Nonprofit szervezetek területi szerkezete. In S. Kurtán, P. Sándor és L. Vass (szerk.), *Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás (1988–1998) I.* Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 539–553.
67. Salamon, L. M. (2012): *America’s Nonprofit Sector: A Primer. Third Edition.* Letöltve: 2012. augusztus 1. http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/2012/06/Americas-Nonprofit-Sector-Teaser_6.28.2012.png

68. Salamon, L. M. (1987): Partners in public service: The scope and theory of government – nonprofit relations. In W. W. Powell (szerk.), *The nonprofit sector: A research handbook*. New Haven: Yale University Press, 99-117. Magyarul: A piac kudarca, az öntevékenység kudarca és a kormány nonprofit szektorral kialakított kapcsolatai a modern jóléti államban. (1991): In Kutí É. –Marschall M. (szerk.), *A harmadik szektor*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, 57–71.
69. Salamon, L. M. – Anheier, H. K. (1995): *Szektor születik. Nonprofit kutatások 4*. Budapest: Nonprofit kutatócsoport.
70. Salamon, L. M. – Anhaier, H. K. – List, R. – Toepler, S. – Sokolowski, S. W. (1999): *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.
71. Salamon, L. M. – Hems, L. C. – Chinnock, K. (2000): *The Nonprofit Sector: For what and for Whom? Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*, no. 37. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies. Letöltés: 2009. augusztus 25. (www.jhu.edu/ccss/publications/pdf/forwhat.pdf)
72. Salamon, L. M. – Sokolowski, S. W. (2004): *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector, Volume Two*. Bloomfield, CT: Kumarian Press.
73. Szörényiné, K. I. (1999): Az alulról építkező vidékfejlesztés feltételrendszere és intézményrendszere Magyarországon II/A. A partnerség megjelenése a vidékfejlesztés intézményrendszerében, különös tekintettel a civil szervezetek reprezentációjára (MTA RKK NYUTI Közlemények 102). Győr: MTA RKK NYUTI
74. Transparency International Magyarország (2012): *Korrupciós kockázatok Magyarországon 2011 Nemzeti Integritás Tanulmány*. Letöltés: 2012. május 2. www.transparency.hu/uploads/docs/Korrupcios_kockazatok.pdf
75. ÚMVP: *Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2007)*: Budapest: FVM.
76. Vadász, I. (2007): *A magyar nonprofit szektor területi jellemzőinek alakulása. Kutatási Záróbeszámoló*. Tiszafüred: Kiss Pál Múzeum.
77. Vajda, Á. (1997): A nonprofit szervezetek szerepe a társadalomépítésben. *Info-Társadalomtudomány*, 42, 23–30.
78. Varga, I. (1996): A civil szervezetek jelentősége a helyi társadalomban, szerepük az önkormányzati döntések előkészítésében. *Magyar Közigazgatás*, december, 723–726.
79. Vercseg, I. (2005): *Közösségfejlesztés és civil társadalom Magyarországon*. Letöltés: 2012. május 4, www.ujreformkor.hu/node/57
80. Vercseg, I. (1999): Civil szervezetek és vidékfejlesztés. *Parola*, 1999(1), 10–12.
81. Vercseg, I. (1995): A helyi cselekvés szerepe a vidék fejlesztésében. In Kovács, T. (szerk.): *A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig, III. Falukonferencia*. Pécs: MTA RKK, 406–412.
82. Walcher, G. (1997): Funktionsbestimmungen des dritten Sektors. In *Arbeitspapiere des Osteuropa-Institutes*. Heft 14. Berlin: Freie Universität, 1–33.
83. Weisbrod, A. B. (1977): *The voluntary nonprofit sector: An economic analysis*. Lexington, MA.: Lexington Books.
84. Weisbrod, A. B. (1988): *The nonprofit economy*. Cambridge: Harvard University Press.

85. Weisbrod, A. B. (1991): A háromszektoros gazdaságban működő öntevékeny szektor egy elmélete felé. In Kuti É. – Marschall M. (szerk.), A harmadik szektor. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, 15–29. (Az eredeti mű publikációja: 1975)
86. www.papirország.wordpress.com, Letöltve: 2010. december 12.

TISZTELETPELDÁNY